

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

T.B. BOTTOMORE

Seçkinler VE Toplum

Çeviren: EROL MUTLU

TOM B. BOTTOMORE

**SEÇKİNLER
VE
TOPLUM**

Çeviren: Prof. Dr. Erol Mutlu

GÜNDOĞAN

Tom B. Bottomore
Seçkinler ve Toplum
ev. Prof. Dr. Erol Mutlu
Gündoğın Yayınları: 90.31.2
Siyaset/Sosyoloji Dizisi: 02.07.2
Sayfa Düzeni: Gündoğın Macintosh Elektronik Dizgi
Kapak Düzenleme: Gündoğın Grafik
Baskı, cilt: Emel Matbaacılık
Birinci Baskı: 1990
İkinci Baskı: Kasım 1997
ISBN: 975-520-016-9
Gündoğın Yayınları
Bayındır Sokak 6/12
Kızılay / Ankara
Tel: 0 312 433 97 95 (4 hat)
Faks: 432 32 50
Yazışma Adresi: .
P.K. 271 Yenışehir / Ankara

İÇİNDEKİLER

I- SEÇKİNLER: KAVRAM VE İDEOLOJİ.....	7
II- EGEMEN SINIFTAN İKTİDAR SEÇKİNLERİNE.....	23
III- SİYASET VE SEÇKİNLERİN DOLAŞIMI	45
IV- AYDINLAR, YÖNETİCİLER VE BÜROKRATLAR	65
V- GELENEK VE MODERNİTE: GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDEKİ SEÇKİNLER	86
VI- DEMOKRASİ VE SEÇKİNLERİN ÇOKLUĞU	103
VII- EŞİTLİK Mİ, SEÇKİNLER Mİ?	118
SEÇİLMİŞ KAYNAKÇA	
1- Seçkinler Üzerine Genel Çalışma	137
2- Siyasal Seçkinler	138
3- Endüstri Patronları ve Yöneticileri.....	139
4- Bürokratlar	139
5- Aydınlar	140
6- Seçkinlerin Dolaşımı	141
7- Az gelişmiş Ülke Seçkinleri	142
8- Seçkinler ve Demokrasi.....	143
-METİNDE ADI GEÇEN DİĞER YAPITLAR.....	143

SEÇKİNLER: KAVRAM VE İDEOLOJİ

Seçkin (**Elite**) sözcüğü onyedinci yüzyılda üstün kalitedeki malları tanımlamakta kullanılırdı. Sonraları bu sözcüğün kullanım alanı genişleyerek birinci sınıf askeri birlikler ya da soyluluğun yüksek mertebeleri gibi üst toplumsal kümeleri kapsamaya başladı.¹ İngilizce Oxford Sözlüğü'ne göre, «seçkin» sözcüğünün

-
- ¹ **Elite** sözcüğünün ilk anlamının, «Ce qu'il y a de meilleur dans chaque espèce de marchandise» olarak verildiği Dictionnaire de Trévoux (1771)'e bakın; sonra da «cer terme a passé de la boutique des marchands a d'autres usages... (trouges d'elite, l'elite de la noblesse)». Renzo Sereno'-da alıntı olarak kullanılmış, «The Anti-Aristotelianism of Gaetano Moşca and Its Fate», **Ethics**, XLVIII (4), July, 1983, s. 515). Onaltıncı yüzyılda, Edmond Huguet, **Dictionnaire de la langue française du seizième siècle**'a göre, elite sözcüğü basitçe choix (seçme) anlamına geliyordu; **faire élite**, «bir seçim yapmak» demekti. Ayrıca deyimnin kendisinin ve seçkinler fikrinin ilk kullanımı üzerine, Hans P. Dreitzel, **Elite begriff und Sozialstruktur**, ve H.D. Laswell et. al., **The Comparative Study of Elites**'e bakın. Topluluğun üstün bireylerden oluşan bir küme tarafından yönetilmesi düşüncesi, Platon'un düşünüsünde, daha da çok eski Hint toplumunu düzenleyen Brahmanca kastöğretilerinde belirgin biçimde yer almaktadır. Bir başka ve toplumsal kuramlar üzerinde önemli bir etkisi olan biçimde, birçok dinsel itikatlar, «Tanrının seçtiği»yle bir seçkin kavramını dile getirmişlerdir. Modern, toplumsal ve siyasal seçkinler anlayışı belki de Saint-Simon'un bilimadamları ve sanayiciler yönetimini savunuşuna dek geriye gitmektedir; ama Saint-Simon'un yapıtında bu fikir, özellikle onun dolaysız izleyicilerinin düşüncesini sosyalizm yönünde geliştirmelerine elveren, sınıf farklılıklarını ve zengin ile yoksul karşıtlığını kabul edişüyle sayısız biçimde nitelenmektedir. Saint-Simon'un düşüncesindeki seçkinci ve yetkeci öğeler, Bonald'ın fikirleriyle birleşerek August Comte'un pozitif felsefesinde yeniden öne çıkmış ve böylelikle modern seçkinler kuramının yaratıcıları Mosca ve Pareto'yu doğrudan etkilemiştir. (Dipnotlarda gönderme yapılan yapıtların hepsi kitabın sonundaki «Seçilmiş Kaynakça»da yer almaktadır.)

İngilizce dilinde en eski bilinen kullanımı, 1823'e, artık toplumsal kümeleri de kapsamaya başladığı bir tarihe uzanmaktadır. Ancak bu deyimnin toplumsal ve siyasal yazında yaygınlıkla kullanımı Avrupa'da ondokuzuncu yüzyıl sonlarında, İngiltere ve Amerika'da ise özellikle Vilfredo Pareto'nun yazıları sayesinde toplumbilimsel seçkin kuramların yayıldığı tarih olan 1930'larda başlar.

Pareto, «seçkin» deyimini iki farklı şekilde tanımlamıştır. İşe çok genel bir tanımla başlıyordu: «Her insan faaliyeti dalında her bir bireye, aynı okul sınavlarında çeşitli konularda verilen notlara benzer bir biçimde, kapasitesinin bir göstergesi olarak bir endeks verildiğini varsayalım. Sözelimi, en üstün hukukçu tipine on verilsin. Müşteri bulamayan hukukçuya bir verilsin -tepeden tırnağa salak olan da sıfırı hak etsin-. Milyonlar kazanmış bir insana -dürüst ya da dürüst olmayan yollara başvurmuş olması önemli değil- on verelim. Binlerce lira kazanmış olana altı verelim; yoksullar evine düşmemeyi ancak başarana bir, yoksullar evine düşene ise sıfır... Tüm insanal faaliyet dalları için aynı şekilde... Böylece kendi faaliyet dallarında en yüksek endekslere sahip olan insanlardan bir sınıf oluşturalım ve bu sınıfa seçkinler (elit) adını verelim.»² Pareto bu seçkin tanımını fazla kullanmaz; bu tanım sadece toplumsal yaşamın her alanında bireysel yeteneklerin eşitsizliğini vurgulama ve Pareto'nun asıl inceleme konusu olan bir «yönetici seçkin» tanımı için başlangıç noktası sağlama işlevini görür. «Bu sınıfı (seçkinler) hükümette dolaylı ya da dolaysız olarak önemli rol oynayan bireylerin oluşturduğu yönetici seçkinler ve geri kalanların oluşturduğu yönetici-olmayan seçkinler şeklinde iki kategoriye daha ayırmak, özgül araştırma konumuz olan toplumsal denge durumunun (**equilibrium**) incelenmesi için yararlı olacaktır... Böylelikle bir toplumda iki katman bulunmaktadır: (1) Hükümet üzerindeki olası etkileri bizi burada ilgilendirmeyen bir alt katman, yani seçkin-olmayanlar; (2) a. Yönetici seçkinler ve b. Yönetici-olmayan seçkinler olarak ikiye ayrılan bir üst katman, yani seçkinler.»³

² V. Pareto, *The Mind and Society*, III, ss. 1422-3.

³ *Ibid.*, ss. 1423-4

Daha önceki yazılarına bakarak Pareto'nun bu kavrama nasıl ulaştığı kolayca anlaşılabilir. **Cours d'économie politique**⁴ adlı çalışmasında Pareto, bir toplumda normal bir servet dağılımı eğrisi fikrini ortaya atmıştı. **Les systèmes socialistes**'de⁵ ise ilkin bireylerin zeka düzeyleri, matematiğe yatkınlıkları, müzik yetenekleri, aktörel karakterleri vb. gibi başka ölçütlere göre düzenlenmeleri durumunda da olasılıkla servet dağılımına benzer dağılım eğrilerinin ortaya çıkacağını; ikinci olarak da, bireylerin siyasal ve toplumsal erk ya da nüfuz derecelerine göre sıralanmaları durumunda, çoğu toplumda, aynı bireylerin bu hiyerarşide servet hiyerarşisindeki aynı yeri tuttuklarının görüleceğini belirterek iddiasını sürdürür: «Üst sınıf diye adlandırılanlar çoğunlukla en zengin sınıflardır da. Bu sınıflar bir seçkin kesimi, bir "aristokrasi"yi temsil ederler...»⁶

Bununla birlikte, **The Mind and Society**'de sorunun formüle edilişi bir hayli değişiktir, çünkü Pareto bu çalışmasında (erk ve nüfuz dahil) belli özelliklerin bir dağılım eğrisi yerine erk sahibi olanlar, yani «yönetici seçkinler» ile erk sahibi olmayanlar, yani yığınlar arasındaki yalın bir karşıtlıkla ilgilenir. Pareto'nun düşüncesindeki bu değişme -başka deyimler kullanmakla birlikte- «seçkinler» ile yığınlar arasında ilk sistemli ayrımı yapan ve bu temel üzerine yeni bir siyaset bilimi kurmaya çalışan Gaetano Mosca'nın yapıtı yüzünden olabilir.⁷ Mosca temel fikrini şöyle dile getirmektedir: «Tüm siyasal organizmalarda bulunan değişmez olgular ve yönsemeler arasında biri, en ilgisiz bir gözle

4 Lausanne, 1896-7.

5 İlk basımı, Paris, 1902; ikinci bası, 1926.

6 Op. cit., s. 28.

7 Gaetano Mosca, **The Ruling Class**, Arthur Livingston tarafından yayına hazırlanan bu İngilizce versiyon, Mosca'nın **Elementi di scienza politica** (Birinci bası 1896, ikinci gözden geçirilmiş ve genişletilmiş bası 1923)'sının iki ayrı basımındaki bölümlerinin birleştirilmiş ve yeniden düzenlenmiş halidir. Mosca'nın yapıtının yakınlardaki dört dörtlük bir değerlendirmesi -J.H. Meisel, **The Myth of Ruling Class**- Mosca'nın

dahi görülebilecek kadar ortadadır. Tüm toplumlarda -çok az gelişmiş ve uygarlığın aydınlığına zar zor ulaşmış toplumlardan en gelişmiş ve en güçlü toplumlara kadar- iki sınıf insan bulunur -yöneten bir sınıfla yönetilen bir sınıf-. Her zaman sayısı daha az olan ilk sınıf tüm siyasal işlevleri yerine getirir, erki tekelinde tutar ve erkin sağladığı üstünlüklerden yararlanır; buna karşılık sayısı daha çok olan ikinci sınıf birincisi tarafından bazen şu ya da bu ölçüde meşru, bazen de yine şu ya da bu ölçüde keyfi ve zora dayalı bir biçimde yönetilir ve denetlenir...»⁸ Mosca, azınlığın çoğunluk üzerindeki yönetimini, azınlığın örgütlü olmasıyla açıklar: «...tek bir itkiye itaat eden örgütlü bir azınlığın örgütsüz çoğunluk üzerindeki egemenliği kaçınılmazdır. Örgütlü azınlık tümlüğü karşısında tek başına duran çoğunluğa dahil bir birey azınlığın erkine direnemez. Aynı zamanda azınlık, tam da azınlık olduğu için -ayrıca da genellikle üstün bireylerden meydana geldiği için- örgütlüdür... Yönetici bir azınlığın üyeleri yaşadıkları toplumda ister gerçek olsun, ister görünürde, birtakım çok saygı duyulan ve etkili özelliklere sahiptirler.»⁹

Delayısıyla gerek Mosca, gerekse Pareto, ya doğrudan siyasal erki kullanan, ya da siyasal erkin kullanımını adamakıllı etkileyecek bir konumda bulunan insan kümeleri anlamında seçkinlerle ilgileniyorlardı. Aynı zamanda, «yönetici seçkinlerin» ya da «siyasal sınıf»ın bizatihi farklı toplumsal kümelerden meydana geldiğini kabul ediyorlardı. Pareto, «toplumun üst katmanı olan seçkinlerin, ismen aristokrasiler adı verilen, sınıfları her za-

öğretisinin ana öğelerini ilk kitabı olan, *Sulla Teorica dei governi e sul governo parlamentare: Studi storici e Sociali* (Turin, 1884)'de formüle etmiş olduğunu açığa çıkarır ve bu öğretinin sonraki yazılarında nasıl geliştirildiği ve düzeltilindiğini gösterir. Meisel ayrıca Mosca ile Pareto'nun fikirleri arasındaki ilişkiyi çok doğru bir şekilde tartışır (op. ct., Bölüm 8) ve Pareto'nun (Mosca'nın savladığının tersine) basit bir intihal ile suçlanamayacağını gösterir; ne var ki, Pareto'nun daha sonraki yönetici seçkin açıklaması Mosca'nın öğretilerinden bir şeyler almış gibidir.

8 G. Mosca, *The Ruling Class*, s. 50.

9 Ibid., s. 53.

man pek de belirgin olmayan belli insan kümelerini kapsadığı» sonucuna varmış, «askeri, dinsel ve ticari aristokrasi ve plütokrasilerden» söz etmeyi sürdürmüştür.¹⁰ Bu nokta, bireylerin yönetici seçkinlerin farklı alt kümeleri arasındaki hareketini açık biçimde tartışarak, böylesi kümenin: zenginlerin, soyluların, silahlı aristokrasinin ve ruhbanların tarihini ayrıntısıyla incelemeye koyulan ve Pareto'nun bir öğrencisi olan Marie Kolabinska'nın Fransa'da seçkinler üzerine bir incelemesinde daha belirgin biçimde gündeme getirilmiştir.¹¹ Ne var ki, Pareto'nun eğilimi hep yönetici seçkinler ile seçkin olmayanlar ayrışımının altını kuvvetle çizmek olmuştur; özellikle modern demokratik toplumlarda seçkinlerin kompozisyonunu daha kapsamlı olarak inceleyen ve ise Mosca'dır. Mosca, böylece, «siyasal sınıfın bölündüğü ve daha kalabalık olan sınıfların oyları için yarışmak zorunda kalan çeşitli parti örgütleri»nden söz eder; sonra da, «temsili (hükümet) sisteminin birçok farklı toplumsal gücün siyasal sisteme katılmasını, böylelikle de, diğer toplumsal güçlerin, özellikle de bürokrasinin nüfuzunu dengeleme ve sınırlama olanağını sağlandığının yadsınamayacağını» belirtir. Bu son cümle, Pareto ile Mosca arasında, siyasal sistemlerin gelişimine ilişkin yorumlarındaki önemli bir ayrılığı da ortaya koymaktadır. Pareto her zaman yönetici seçkinler ile yığınlar arasındaki ayrımın evrenselliğini vurgulayarak, modern «demokrasi», «insancılık (humanitarianism)» ve «ilerleme» kavramları konusunda en sert ve iğneleyici yorumlarını saklı tutar. Mosca'ysa, modern demokrasinin belirgin özelliklerini tanımaya ve sınırlı bir biçimde onaylamaya hazırdır. Mosca'nın ilk kitabında, parlamenter bir demokraside, «temsilcilerin oy kullananlarca seçilmediği ama bir kural olarak kendilerini onlara seçtirdiğini... ya da kendilerini seçtirenlerin dostları olduklarını» belirttiği doğrudur ama daha sonraki yapıtlarında çoğunluğun, temsilcileri aracılığıyla, hükümet politikası üzerinde belli bir denetime sahip olabileceğini kabul eder. Meisel'in dile getirdiği gibi, Mosca bir tek Marx'ı

¹⁰ V. Pareto, *The Mind and Society*, III, ss. 1429-30.

¹¹ Marie Kolabinska, *La circulation des élites en France*, s.7.

eleştirirken yığınlar ile azınlıklar arasında kesin bir ayırım yapar; geneldeyse; siyasal sınıfın bizatihi (toplumdaki sayısız farklı çıkarları temsil eden) «toplumsal güçler» tarafından ve de bütün bir toplumun hukuk kuralıyla dile gelen aktörel birliğince etkilenip kısıtlandığı daha incelikli ve karmaşık bir kuram koyar ortaya. Mosca'nın kuramında, seçkinler sadece kaba güç ve aldatmaca ile yönetmezler; bir anlamda, toplumdaki önemli ve nüfuzlu kümelerin çıkar ve amaçlarını da «temsil ederler.»

Mosca'nın kuramında, bu kuramın baştaki katı genel çizgilerini dönüştüren başka bir öge daha bulunur. Modern çağda, seçkinler toplumda geri kalan kesimlerin üzerine basitçe gelip çöreklenmiş değildir; her bakımdan devlet görevlileri, yöneticiler ve beyaz yakalı işçiler, bilim adamları, mühendisler, bilginler ve aydınlardan oluşan «yeni orta sınıf»ın bütününe kapsayan bir alt-seçkinler aracılığıyla topluma sıkı sıkıya bağlantılıdırlar. Bu küme yalnızca seçkinlere (dar anlamda egemen sınıfa) yeni üyeler sağlamakla kalmaz; bizatihi toplumun yönetiminde can alıcı bir rol oynar ve Mosca, «herhangi bir siyasal organizmanın istikrarının bu ikinci katmanın ulaştığı ahlak, zeka ve etkinlik düzeyine bağlı olduğunu» belirtir. Öyleyse, Gramsci'nin şu iddiası hiç de akla aykırı değildir: Mosca'nın siyasal sınıfı... bir bulmacadır. İnsan Mosca'nın derdinin ne olduğunu tam olarak anlayamaz, öylesine dalgalı, öylesine esnektir bu kavram. Kimi kez orta sınıfı düşünmekte gibidir, kimi kez de genel olarak mülk sahibi insanları; sonra da kendilerini «okumuş» diye adlandıranları. Ama kimi başka durumlarda da, Mosca'nın «siyasal personel»i düşündüğü besbellidir.»¹² Sonra, daha açık biçimde şöyle der Gramsci: «Mosca'nın «siyasal sınıf»ı egemen kümenin entelektüel kesiminden başka bir şey değildir. Mosca'nın deyimi, Pareto'nun seçkinler kavramına yaklaşır -tarihsel aydın kesim fenomenini ve onun siyasal ve toplumsal yaşamdaki işlevini yorumlama çabası.»¹³

12 Antonio Gramsci, *Note sul Machiavelli*.

13 Idem, *Hapishane Anı Defterinden* (1932); *Gli Intellettua e l'organizzazione della cultura*'da yayımlanmıştır.

Mosca ile Pareto'nun formüle edip dile getirdikleri kavramsal şema böylelikle şu ortak nosyonlardan oluşmaktadır: Her toplumda toplumun geri kalanını yöneten bir azınlık bulunur, bulunmalıdır da; bu azınlığın -siyasal komuta görevlerini ellerinde tutanlardan ve daha belirsiz biçimde siyasal kararları doğrudan etkileyebilenlerden oluşan «siyasal sınıf» veya «yönetici seçkinler»in -mensupları normalde toplumun alt katmanlarından yeni bireysel üyelerin alınmasıyla, bazen yeni toplumsal kümelerin katılımıyla, çok ender olarak da devrimlerde olduğu gibi yerleşik seçkilerin «karşıt seçkinler» tarafından yerlerinden edilmesiyle değişir. Bu «seçkinlerin dolaşımı» fenomeni sonraki bir bölümde daha geniş olarak incelenenecektir. Pareto ve Mosca'nın anlayışları bu noktada ayrılmaktadır. Pareto her toplumdaki yönetenler ile yönetilenler arasındaki ayrım üzerinde şiddetle ısrar eder ve demokratik sistemin başka herhangi bir sistemden bu yönüyle farklılaştığı görüşünü bir yana iter.¹⁴ **The Mind and Society**'nin ilk bölümlerinde uzun uzadıya anlattığı tortular (duygular) fikrinden yararlanarak, seçkinlerin dolaşımını esas olarak psikolojik koşullarla açıklar. Mosca'ysa, siyasal sınıfın en üst katmanı olan seçkinlerin ayrı-türdenliğinin; bu katmanın temsil ettiği çıkarların ve toplumsal güçlerin ve modern toplumlar örneğinde esas olarak bu katmanın siyasal-sınıfın en alt katmanı olan «yeni orta sınıf» aracılığıyla toplumun geri kalan kesimleriyle olan yakın bağlarının çok daha fazla ayrımındadır. Dolayısıyla Mosca, modern demokrasiler ile başka siyasal örgütlenme tipleri arasında bir fark bulunduğunu ve bir yere kadar egemen azınlığın çoğunluk üzerindeki basit yönetimi yerine ikisi arasında bir karşılıklı etkileşim olduğunu da kabul eder. Son olarak Mosca, yeni seçkin-

¹⁴ Demokratik duyguların etkisi altında olma dışında, yönetici seçkinler yönetimlerinde mütereddit ve ehliyetsiz olabilirler. Çoğu kez olduğu gibi, burada Pareto'nun bilimiyle siyasal öğretisi arasında bir çatışma vardır; demokratik bir sistemde, hâlâ, kaçınılmaz olarak bir yönetici seçkin-sim bulunur; yine de Pareto demokraside sanki böylesi bir seçkin-simin varlığını gerçekten tehdit ediyormuşçasına çıkışır. '

lerin (ya da seçkinlerin içindeki yeni unsurların) yükselişini kısmen toplumda yeni çıkarları (örneğin teknolojik ya da ekonomik çıkarları) temsil eden toplumsal güçlerin ortaya çıkışıyla da bağlantılandığı için, seçkinlerin dolaşımı psikolojik olduğu kadar toplumbilimsel olarak da açıklamaktadır.¹⁵

Seçkinler üzerine daha sonraki incelemeler Pareto ile Mosca'nın, özellikle de ikincisinin siyasal erk sorunlarıyla ilgili çalışmalarını yakından izlemiştir. Böylece, H.D. Lasswell, gerek bizzat Mosca tarafından hararetle övgülenen ilk yazılarında olsun, gerekse daha sonraları seçkinler üzerine Hoover Enstitüsü'nce yürütülen incelemelerinde olsun, kendisini özellikle aşağıdaki gibi tanımladığı siyasal seçkinlerin incelenmesine vermiştir: «Siyasal seçkinler siyasal bir bünyede erki ellerinde tutanlardan meydana gelir. Erki ellerinde tutanlara, belli bir dönem boyunca, önderliği ve önderlerin tipik olarak çıktıkları ve kendisine karşı sorumluluğun sürdürüldüğü toplumsal formasyonlar dahildir.»¹⁶ Pareto ile Mosca'nın anlayışlarından farklı olan nokta, burada siyasal seçkinlerin önemli bir toplumsal nüfuzu olabilmesine karşın erkin kullanımıyla bağlantısı daha az olan diğer seçkinlerden ayrılması ve bir düşünce şemasından, özellikle Pareto'nun kuramından dışlanan seçkinlerin üye kaynağı olan «toplumsal formasyonlar» (toplumsal sınıflar da dahil) fikrinin bu düşünce şemasına yeniden sokulmasıdır. Birazdan göreceğimiz gibi, seçkinler fikri esasında toplumsal sınıflar fikrine karşıt olarak kavramlaştırılmıştır. Esas olarak yöneten bir azınlık anlamındaki seçkinleri incelemekle birlikte seçkinler ile toplumsal sınıflar arasında bir ilişki kurmaya da çalışmış, modern toplumlarda

¹⁵ cf. Meisel, op. cit., s. 303: «...Marx'ın sınıfları gibi, Mosca'nın toplumsal güçleri evrim gösteren bir uygarlığın ekonomik, toplumsal, kültürel tüm değişmelerini olduğu gibi yansıtır. Her yeni gereksinimle birlikte bu meydana okumaya karşılık vermek ve eski yerleşik çıkarlardan kendi iktidar payını istemek üzere yeni toplumsal güçler doğar.»

¹⁶ H.D. Lasswell, D. Lerner ve C.E. Rothwell, **The Comparative Study of Elites**'de.

seçkinlerin çoğulluğu (plüralizmi) üzerinde ısrarla durmuş ve normalde siyasal erk sistemin bir parçasını oluşturmeyen entelektüel seçkinlerin toplumsal nüfuzunu incelememiş olan Raymond Aron'un yazılarında da benzer bir gelişme görülür.¹⁷

Seçkinler kavramındaki yeni farklılaştırmalar ve ayrıntılandırmalar şimdiye kadar kullanılagelenden daha ayırtedici bir terminoloji gerektirmektedir.¹⁸ «Seçkin(ler)» deyimini şimdi aslında genellikle bir toplumda (her ne nedenle olursa olsun) statüsü yüksek olan işlevsel, esas olarak profesyonel kümeler için kullanılmaktadır ve bundan böyle bu deyim, ben de bu anlamda kullanacağım. Bu tür seçkinler üzerine yapılacak bir inceleme birkaç yönden çok yararlı olacaktır: değişik toplum tiplerini ayırttırmada ve toplumsal yapıdaki değişimleri açıklamada gözönüne alınması gereken en önemli olgular arasında seçkinlerin boyutu, farklı seçkinlerin sayısı, onların birbirleriyle ve siyasal erki kullanan kümelerle ilişkileri bulunmaktadır; seçkinlerin kapalı ya da açık karakterde olması, ya da başka bir deyişle üyeleri arasına katılmanın niteliği ve bunun ima ettiği toplumsal hareketlilik derecesi de aynı şekilde önemlidir. Genel «seçkin» deyimini bu işlevsel kümeler için kullanılacaksa, o zaman tamı tamına aynı anlamda işlevsel bir küme olmayan, her durumda ayrı bir isim verilmeyi hak edecek kadar büyük toplumsal önem taşıyan ve bir toplumu yöneten azınlık için başka bir deyime gereksinim olacak. Burada, siyasal erk ve nüfuz kullanan ve siyasal önderlik savaşımına katılan tüm bu kümeleri adlandırmak için Mosca'nın «siyasal sınıf» deyimini kullanacağım; ve siyasal sınıf içinde verili herhangi bir zamanda, bir toplumdaki siyasal erki gerçekten kullanan bireylerden oluşan da-

¹⁷ Raymond Aron, «Social Structure and the Ruling Class, Part I», **British Journal of Sociology**, I (1), 1950.» "Sınıf" toplumbilimi ile "seçkin" toplumbilimini bir bireşim olarak bir araya getirme sorunu... Şu soruya indirgenebilir: "Modern toplumlardaki toplumsal farklılaşma ile siyasal hiyerarşi arasındaki ilişki nedir?"»

¹⁸ Bkz. Aron, **The Opium of the Intellectuals** (London, 1957).

ha küçük bir kümeyi, «siyasal seçkinleri» ayırt edeceğim.¹⁹ Böylece siyasal seçkinlerin kapsamını belirlemek görece kolay olacaktır: bu kesim hükümet ve yüksek idare üyelerini, askeri önderleri, kimi durumlarda da, bir aristokrasinin ya da kraliyet hanesinin siyasal açıdan nüfuzlu ailelerini ve güçlü ekonomik kuruluşların önderlerini içermektedir. Siyasal sınıfın sınırlarını belirlemekse daha zordur; elbette siyasal seçkinleri içerecektir bu sınıf ama iktidarda olmayan siyasal parti önderleriyle yeni toplumsal çıkarların ya da sınıfların temsilcilerinden (örneğin işçi sendikası önderleri), işadamları kümelerinden ve etkin siyaset yapan aydınlardan da oluşan «karşı-seçkinleri»de içerebilir. Dolayısıyla siyasal sınıf birbirleriyle değişen ölçülerde işbirliği, rekabet ya da çatışma halinde olabilen çok sayıda kümeden oluşmaktadır.

Siyasal seçkin kavramı Mosca ve Pareto tarafından yeni bir toplumsal bilimin anahtar deyişi olarak sunulmuştur,²⁰ ama bu kavramın onların yazılarında pek de açık olmayan bir yönü vardı; bu kavram modern demokrasiye karşıt olan ya da onu eleştiren ve modern sosyalizme daha da karşıt bir siyasal öğretinin bir parçasını oluşturmaktadır.²¹ C.J. Friedrich, ondokuzuncu yüzyılın üstün bireylerden oluşan bir seçkin kesimin yönetimi üzerine bütün ondokuzuncu yüzyıl Avrupa öğretilerinin –Mosca, Pareto ve Bruckhardt’ın düzyazı incelemeleri kadar Carlyle’in kahraman felsefesi ve Nietzsche’nin üstinsan görüşünü de içine alan öğretilerin- «henüz birçok feodal kalıntıyı barındıran bir toplumun dölü» olduklarına ve bu öğretilerin eski toplumsal hiyerarşi fikirlerini yeniden canlandırmak ve demokratik fikirlerin yayılmasını

¹⁹ Bu da Raymond Aron tarafından şu makalesinde önerilmiştir: «classe sociale, classe politique, classe dirigeante», **European Journal of Sociology**, I (2), 1960; ben de onun öncüllerini bir yere kadar izlemekteyim.

²⁰ Her iki yazar incelemelerinin pozitif, bilimsel karakteri üzerinde şiddetle ısrarlıydılar ve bu konudaki katkıları James Burnham’ın **The Machiavellians**’ında çok olumlu olarak değerlendirilmiştir.

²¹ Sosyalist öğretilerin ve hareketlerin eleştirisi, daha sonra incelenecek olan Robert Michels’in **Political Parties** adlı eserinin çok önemli bir yönüdür.

engellemek için birçok farklı çabayı temsil ettiğine dikkat çekmiştir.²² Bu öğretilerin toplumsal çevresi, siyasal önderlik sorununun tam da sahici bir burjuva demokrasisi kurmayı başaramamış, yani feodal öğelerin özellikle güçlü olduğu ülkelerdeki toplum-bilimciler tarafından ortaya atılmış olduğunu öne süren G. Lukacs tarafından tanımlanmaktadır; G. Lukacs bu zihinsel uğraşın benzer ve tipik görünümüleri olarak (Almanya'da) Max Weber'in «karizma» kavramına ve (İtalya'da) Pareto'nun «seçkinler» kavramına işaret etmektedir.²³

Seçkinler fikriyle demokrasi fikri arasındaki karşıtlık iki biçimde dile getirilebilir: İlki, seçkin kuramlarında bireysel doğal yeteneklerin eşitsizliği üzerinde ısrarla durulması, bireylerin temeldeki eşitliğini vurgulamak eğilimindeki demokratik siyasal düşüncenin özsel bir çizgisine karşı çıkmaktadır; ikinci olarak da, yönetici bir azınlık fikri demokratik çoğunluk yönetimi kuramıyla çelişmektedir. Ama bu karşıtlığın ilk bakışta görüldüğü kadar kesin ve aşırı olması hiç de gerekmez. Demokrasi öncelikle bir siyasal sistem olarak kabul ediliyorsa, birçoğunun yaptığı gibi, «halk **tarafından** hükümetin» (yani çoğunluğun fiili yönetiminin) uygulamada olanaksız olduğu, siyasal demokrasinin esas olarak toplumdaki erk konumlarının prensipte herkese açık olması anlamına geldiği, erk için rekabet demek olduğu, erki elinde tutanların her zaman seçmenlere karşı sorumlu olduğu pekala öne sürülebilir. Schumpeter, demokratik yöntemi, «bireylerin karar alma erkini, halkın oyu için rekabetçi bir savaşım yoluyla elde ettikleri, siyasal kararlara varmanın kurumsal düzenlenişi» olarak tanımlarken, o zamandan bu yana yaygın kabul gören böylesi bir demokrasi görüşünü ortaya atıyordu.²⁴ Aynı şekilde, daha önceki bir aşamada seçkin kuramcılarının görüşlerinde «dolaysız eylem»in ve bir öndere koşulsuz boyun eğişin irrasyonel bir

22 Carl J. Friedrich, **The New Image of the Common Man**.

23 G. Lukacs, **Die Zerstörung der Vernunft**.

24 J. A. Schumpeter, **Capitalism, Socialism and Democracy**.

haklılanışını saptayan²⁵ Karl Mannheim sonraları bu kuramları demokrasiyle bağdaştır sayar: «...siyaset fiilen seçkinlerin ellerinde şekillenir; ama bu, toplumun demokratik olmadığı anlamına gelmez. Çünkü bireysel yurttaşlar, hükümette dolaysız bir rol oynamaktan hep alıksalar bile, en azından belli aralarla arzularını duyurma olanağına sahiptirler.»²⁶ Kaldı ki, demokrasinin bir siyasal sistemden daha fazla şeyleri kapsadığı düşünülse bile, seçkin kuramlarıyla yine bağdaşabilir olduğu pekala öne sürülebilir; çünkü demokrasinin bir toplum biçimi olarak işlemediği savlanabilen eşitlik fikri kolayca «fırsat eşitliği» olarak yeniden yorumlanabilir. Demokrasi o zaman -siyasal olduğu kadar ekonomik ve kültürel- seçkinlerin ilke olarak «açık» olduğu ve üyelerini gerçekte bireysel meziyetlere göre farklı toplumsal katmanlardan topladığı bir toplum tipi olarak ele alınacaktır. Seçkinlerin bir demokrasideki yerine ilişkin bu anlayış, gerçekte seçkinlerin dolaşımı kuramıyla öngörülmekte ve Mosca'nın yazılarında açıkça ifade edilmektedir.

Bu noktada, tartışmış olduğum her iki anlayışın -siyasal rekabet fırsat eşitliği anlayışlarının» liberal ya da **laissez-faire** ekonomik kuramın doğal uzantıları olarak sunulabileceğini belirtmek gerekli. Schumpeter bunun pekala farkındaydı: «Bu (siyasal önderlik için) yarışma kavramı ekonomik alandaki yarışma kavramına benzer güçlükler sunar ki bu ikisinin karşılaştırılması çok yararlı olabilir»²⁷ daha yakınlarda bir yazar ise bu bağlantıyı daha güçlü biçimde dile getirmiştir: «...seçkinler kuramı özünde toplumsal **laissez-faire**'nin inceltilmiş halinden başka bir şey değildir. Eğitim fırsatı öğretisi yarışmaya ve "ilerlemeye" ağırlık veren ekonomik bireycilik öğretisinin bir silüetidir yalnızca.»²⁸

25 Karl Mannheim, **Ideology and Utopia** (1929, İngilizce çev. 1936), s. 119.

26 Idem, **Essays on the Sociology of Culture**.

27 J. A. Schumpeter, **op. cit.**, s. 271.

27 J. A. Schumpeter, **op. cit.**, s. 271.

28 Raymond Williams, **Culture and Society** (Penguin Books basımı), s.

Dolayısıyla bir anlamda Pareto ile Mosca'nın seçkin kuramları (onların bugünkü ardıllarının kuramları da) genel demokrasi fikrine karşıt değildi. Onların esas ve temel uzlaşmaz karşıtlıkları, gerçekte sosyalizm, özellikle de Marxist sosyalizmdi. Mosca'nın yazdığı gibi: «Yaşamakta olduğumuz dünyada, sosyalizm ancak, şu anda toplumsal incelemelerde hüküm süren metafizik ve iyimser yöntemler gerçekçi bir siyasal bilim tarafından yok edildiği takdirde durdurulacaktır...» Pareto, Weber, Michels ve diğerlerinin farklı biçimlerde geliştirmeye yardımcı oldukları bu «gerçekçi bilim» Marx'ın toplumsal sınıflar kuramını herşeyden önce iki esas noktada çürütmeyi amaçlıyordu: İlki, çoğu toplumlarda, özellikle de modern sanayi toplumlarında, değişmez ve kapalı bir egemen sınıfın oluşmasını önleyen seçkinlerin sürekli olarak dolaşımını ortaya koyarak, Marxist bir «egemen sınıf» kavrayışının yanlış olduğunu göstermek; ikincisi de, her toplumda fiilen yöneten bir azınlık bulunduğu, bulunmak zorunda da olduğu için sınıfsız bir toplumun olanaksızlığını göstermek. Meisel'in çok yerinde olarak açıkladığı gibi: «"Seçkin" kavramı başta bir orta sınıf nosyonuydu... (Marxist kuramda)... Proleterya sınıfsız toplumu başlatacak nihai sınıf olacaktır. Hiç de değil. Tersine tüm toplumların geçmiş ve gelecek tarihi o toplumların egemen sınıflarının tarihidir... Her zaman bir egemen sınıf, dolayısıyla da sömürü olacaktır. Bu seçkin kuramın ondokuzuncu yüzyılın son on yılında tomurcuklanırkenki anti-sosyalist, özellikle de anti-marxist yanlılığıdır.»²⁹ Seçkin kuramları ayrıca, egemenliğini ekonomik ve askeri erk sayesinde kuran bir sınıf nosyonu yerine, üyelerinin üstün nitelikleri nedeniyle egemen olan bir seçkinler nosyonu koyarak daha genel bir biçimde sosyalist öğretilere karşı çıkarlar. Kolabinska'nın dediği gibi, «..."seçkin" deyiminin iletlediği başlıca nosyon üstünlük nosyonudur...»³⁰

²⁹ J.H. Meisel, *op. cit.*, s. 10.

³⁰ M. Kolabinska, *op. cit.*, s. 5, S.F. Nadel de, «The Concept of Social Elitesé, *International Social Bulletin* VIII (3), 1956, denemesinde, «toplumsal üstünlüğü» bu kavramdaki ideolojik öğeyi önemsemeksizin bir seçkinin ayırtedici özelliği olarak vurgular.

Seçkin kuramlarındaki ideolojik öğeler üzerinde bu düşünceler kimi ilave sorunları da ortaya çıkarmaktadır. Belirtmiş olduğum gibi seçkinler fikrini demokratik toplumsal kurumlarla uzlaştırmak mümkündür; yine de, seçkin kuramlarının ilk savunucuları su götürmez birer demokrasi düşmanıydılar (bununla birlikte Mosca İtalya'daki Faşist yönetimi yaşadktan sonra görüşlerini bir ölçüde değiştirip, demokratik hükümetin kimi yönlerinin özenli bir savunucusu olur) ve bu düşmanlık ortaya bilimsel siyaset kuramlarından çok toplumsal mitler koyan Carlyle ve Nietzsche gibilerinde daha da belirgindir. Bu nasıl açıklanacaktır? Önce bu ondokuzuncu yüzyıl düşünürleri demokrasiyi farklı bir şekilde «yığınların» apaçık bir gereklilikle sosyalizme gidecek «ayaklanmalarında» bir evre olarak görmektedirler. Böylelikle, demokrasiyi eleştirirlerken dolaylı bir yoldan sosyalizmin kendisiyle savaşıyorlardı. Dahası, seçkin kuramcılarının bizzat Schumpeter'inki gibi yeni demokrasi tanımları üretmede önemli etkileri olmuş, bu tanımlar daha sonra demokrasinin seçkinler nosyonuyla bağdaşırlığına örnek tutulmuştur. Toplumsal düşüncede, gerek modern demokrasi, gerekse modern sosyalizm anlayışlarını etkilemiş olan bu gelişmeler, sonraki bir bölümde daha ayrıntılı biçimde incelenecektir.

Seçkin kuramlarının bir başka karakteristiği sosyalizme karşı yöneltilen birçok yeni toplumsal kuramda yeniden-üretilmiştir; şöyle ki, bu kuramlar özellikle Marxism'de bulundukları belirlenimciliği (**determinism**) eleştirirken, kendileri eşderecede sıkı bir tür belirlenimcilik kurma eğilimi göstermektedirler. Seçkin kuramlarının temel savı sadece bilinen her toplumun yönetici bir azınlık ve yönetilen bir çoğunluk şeklinde iki katmana bölünmüş olduğu değil, tüm toplumların bu şekilde bölünmek **zorunda** olduklarıdır. Bu hangi bakımdan Marxism'den daha az belirlenimciliktir ki? Zira insanlar ister sınıfsız topluma ulaşmak zorunda olsunlar, isterse ona ulaşmaktan her zaman için zorunlu olarak alıkonulmuş bulunsunlar, ikisinde de elleri kolları eşit biçimde bağlı değil midir? Örneklerin benzer olmadığı; seçkin

kuramcılarının öbür olasılıkları açık bırakmasına karşı yalnızca tek bir toplum biçimini olanaksız olarak dışladığı (Mosca da toplumsal bilimlerde **neyin asla olmayacağını** öngörmenin, neyin tam olarak olacağını öngörmekten daha kolay olduğunu öne sürmüştür); buna karşılık Marxistlerin belli bir toplum biçiminin zorunlu olarak oluşacağı öndeyişinde bulundukları şekilde itirazlar yükselebilir. Ama, aynı şekilde, seçkin kuramcılarının -özellikle de Pareto'nun -tek tip bir siyasal toplumun evrensel ve zorunlu olduğunu savladıkları, Marxistlerin ise bu «seçkinler ve yığınlar yasası»nın evrensel geçerliliğini yadsıyarak, insanın yeni toplum biçimlerini imgeleme ve yaratma özgürlüğünü savundukları pekala söylenebilir. Kısacası, her iki kuramda da, az ya da çok vurgulanabilecek bir toplumsal belirlenimcilik ögesi bulunmaktadır.

Bu soruya şimdilik yalnızca seçkinler kavramının ideolojik ve kuramsal yönleri arasındaki bağlantıyı ortaya çıkarmak amacıyla değiniyorum. Bu kavram gözlemlenebilen bir toplumsal görüngüyü dile getirmekte ve toplumsal olayları, özellikle siyasal değişimleri açıklamaya çalışan kuramlar arasında yerini almaktadır. Aynı zamanda, seçkinler kavramı toplumsal düşüncede kendisini öyle bir zamanda ve koşullarda ortaya koymuştur ki, ekonomik liberalizm ve sosyalizm arasındaki yarışmada hemen ideolojik bir anlam-önem elde etmiş ve ideolojik amacını açık açık ifade eden öğretilerde iyice yaygınlık kazanmıştır. Daha sonraları bile, hatta ideoloji-sonrası olduğu iddia edilen çağımızda bile, bu kavram katıksız bilimsel bir zihin yapısı olarak görülemez; çünkü her toplumbilimsel kavram ve kuramın insanların günlük yaşamlarındaki düşünce eylemleri üzerinde etkisi nedeniyle ideolojik bir gücü vardır. Ya toplumsal bir öğretiyle döhlendiği için, ya da herhangi bir dolaysız doktriner etkiyi dışlamasına karşın, yine de toplumla yaşamın belli özelliklerine dikkat edip, bunların altını çizerek ve diğer yönleri gözardı ederek, böylelikle de insanları mevcut koşullarını ve olası geleceklerini başkası yerine belli bir terimler kümesiyle düşünmeye ikna

ederek bu etkisini gösterebilir. Demek ki kavramsal bir şemanın ya da bir kuramın ideolojik yönüyle eleştirisi, sadece onun daha geniş bir insan ve toplum öğretisiyle bağlantısını göstermek ve bir başka toplumsal öğretiyi onun karşısına koymak değildir; ayrıca veya esas olarak, kavramların ve kuramların bilimsel sınırlılıklarını göstermek ve toplum alanında fiilen olup bitenleri daha doğru ve daha uygun biçimde betimleyecek yeni kavramlar ve kuramlar önermektedir. Kitabın bundan sonrasında büyük ölçüde seçkinler fikrinin böylesi bir eleştirel değerlendirmesini yapacağım ve bilimsel kuramlar aracılığıyla kör topal dile getirilen rakip toplumsal öğretilerle ilgili bir tartışmaya ancak kitabın sonunda döneceğim.

EGEMEN SINIFTAN İKTİDAR SEÇKİNLERİNE

Mosca ve Pareto'nun yeni bir siyaset bilimi yaratmak için ortaya koydukları çabanın nedeni, görmüş olduğumuz gibi, onların sosyalizme, özellikle de gelişmekte olan işçi hareketine gözle görülür bir düşünsel enerji ve özgüven sağlayan Marx'ın toplumsal kuramına karşıtlıklarıdır. James Burnham'ın onlara verdiği adla¹ «Makyavelciler»in bu yeni bilimi Marx'ın toplumsal sınıflar ve sınıf çatışması kuramından üstün müdür?

Marx'ın kuramı kısaca şu önermelerle ifade edilebilir:

- 1) En ilkeli dışında her toplumda iki insan kategorisi ayrırtdilebilir: (a) bir egemen sınıf ve (b) bir ya da daha çok sayıda bağımlı sınıf.
- 2) Egemen sınıfın başat konumu, onun başlıca ekonomik üretim araçlarına sahip olmasıyla açıklanmaktadır ama onun siyasal egemenliği, askeri güç ve fikir üretimi üzerinde gerçekleştirdiği etkiyle pekiştirilmektedir.
- 3) Egemen sınıfı bağımlı sınıf ya da sınıflar arasında sürekli çatışma vardır; bu çatışmanın mahiyeti ve yönünü öncelikle üretici güçlerin gelişmesi, yani teknolojik değişimler etkiler.
- 4) Sınıf çatışmasının çizgileri en keskin biçimiyle modern kapitalist toplumlarda çizilmiştir; çünkü ekonomik çıkar farklılaşması, feodal toplumdakiler gibi kişisel bağlar tarafından çapraşıklılaştırılmamış olarak en açık biçimde bu toplumlarda ortaya çıkar; keza kapitalizmin gelişti servetin toplumun bir ucunda, yoksulluğun da öbür

¹ James Burnham, **The Machiavellians**.

ucunda daha önce hiç görülmemiş bir biçimde yoğunlaşması ve toplumun ara ve geçiş katmanlarını yavaş yavaş ortadan kaldırmasıyla sınıfların başka herhangi bir toplum tipinde varolanlardan daha köklü bir kutuplaşımını beraberinde getirir.

- 5) Kapitalist toplumdaki sınıf savaşımı çalışan sınıfın zaferiyle sona erecektir ve bu zaferi sınıfsız bir toplumun kuruluşu izleyecektir. Sınıfsız bir toplumun ortaya çıkışını ümit etmek için birçok neden öne sürülmektedir. Önce, modern kapitalizm gelecekte yeni toplumsal bölünmeleri üretmesi olanaksız olan türdeş bir işçi sınıfı yaratma eğilimindedir. İkinci olarak, bizzat işçilerin devrimci savaşımı işbirliğini ve bir kardeşlik duygusunu doğurmaktadır ve bu duygu, devrim hareketinin ürettiği ve Marx'ın kendi düşüncesine de sinmiş olan ahlaki ve toplumsal öğretilerle güçlenmektedir. Üçüncü olarak, kapitalizm sınıfsız bir toplumun maddi ve kültürel şartlarını yaratır -maddi şartları, tüm insanların gereksinimlerinin karşılanmasını mümkün kılan ve fiziksel yaşamı sürdürme savaşımından sınırları kaldıran engin üretkenliğiyle; kültürel şartlarıda, «kırsal yaşamın bölünüşünü» alt etmesiyle, okuryazarlığı teşvik etmesiyle, bilimsel bilgiyi yaymasıyla ve halk yığınlarını siyasal yaşama katmasıyla yaratır.

Marx'ın kuramı, toplumsal bilimlerde o zamana değin ortaya konmuş en kapsamlı, en sistematik kuramdı; geriye dönüp bakıldığında, bu kuramın geçen yüzyıl boyunca toplumsal düşünceye egemen olması ve işçi hareketinin gelişimini böylesine güçlü biçimde etkilemiş olması hiç de şaşırtıcı değildir. Öte yandan, gözüpek ve kapsamlı genellemelerinin ve bu genellemelerin üzerine kurulduğu öne sürülen devrimci öğretinin bunca çok sayıda eleştirel yalanlamayı cezbetmesi de şaşırtıcı değildir. Eleştirilerin biçimleri çok çeşitlidir. Bir düzeyde, çok genel sözlerle, tarihsel değişmelerin karmaşıklığına olasılıkla gereken

değeri veremeyen teknedensel (**monocausal**) kuram değerlendirmesiyle ekonomik tarih yorumuna saldırılmaktadır. Gerek Mosca, gerekse Pareto bu tarz savlar sürmüşlerdir öne ama tartışmayı sürdürürlerken, Marx'ın kuramının kapsamını haksız biçimde genişletmişlerdir. Marx tüm toplumsal ve kültürel değişmelerin ekonomik etmenlerle açıklanabileceğini söylemişti. Başlıca toplum tiplerinin, öncelikle de Avrupa uygarlığıyla anlaşılacaklarını ve bir toplum tipinden bir diğerine **belli başlı** değişmelerin ekonomik faaliyetlerde yeni çıkarları olan yeni toplumsal kümeler yaratan değişikliklerle açıklanabileceğini sap-tamaya çalışmıştı. Marx'ın kuramına yönelik daha ciddi bir eleştiri, onun tanımladığı başlıca bir ya da daha çok toplum tipinin, ekonomik-olmayan etmenlerce ortaya çıktığını, varlığını sürdürdüğünü ya da çözdüğünü göstermek olurdu. Söz gelişi, Avrupa feodalizminin yükselişini ekonomik etmenlerle açıklamanın güçlüğüne ve toplumsal kurumların değişen ekonomik şartlarda biçimlerini sürdürme eğilimine dikkat çekerken Schumpeter'in niyeti budur: «Toplumsal yapılar, tipler ve tutumlar kolayca erimeyen madeni paralardır. Bir kez biçim verildikten sonra olasılıkla varlıklarını yüzlerce yıl sürdürürler. Keza farklı yapılar ve tipler hemen her zaman varlıklarını sürdürme yetisine farklı derecelerde sahip oldukları için, gerçek grup ve ulus davranışının, başat üretim süreci biçimlerinden çıkarsamayı denediğimizde olmasını beklediğimizden az çok saptığını görmekteyiz. Bu genelde geçerli olmakla birlikte, en açık biçimde, çok dayanıklı bir yapı kendisini bütün olarak bir ülkeden bir başkasına naklettiğinde görülür.... Bununla ilgili bir durum göz korkutucu önemdedir. Feodal toprakbeyliği tipinin Frank krallığında altıncı ve yedinci yüzyıllar sırasında ortaya çıkışını düşünün. Bu kesinlikle toplumun yapısına yüzyıllar boyunca biçim veren, ayrıca gereksinimler ve teknoloji dahi üretim koşullarını etkilemiş en önemli olaylardan biriydi. Ama bunun en yalın açıklaması, yeni toprakların kesin ele geçirilişinden sonra feodal toprakbeyleri haline gelen ailelerin ve bireylerin daha önceleri doldurdıkları

(gerçi bu işlevi ellerinde tutmayı sürdürdüler) askeri önderliğin işlevinde bulunmaktadır.² Avrupa'da ve başka yerlerde feodal toplumların ortaya çıkışı gerçekten de Marxist kuram için hayli çetin bir sorun yaratır; çünkü bu toplumların askeri önderlik gelenekleriyle büyük ölçekli toprak sahipliğinin yerleşik bir tarım toplumundaki birleşmesinden dolaysız olarak doğduğu (böylelikle ekonomik bir tarih yorumunun tümüyle dışında kaldığı) kabul edilebilirse de, bunlar esas olarak merkezi imparatorlukların bölünmesine cevap olarak ortaya çıkan siyasal yaratımlar gibi görünmektedirler.

Marx'ın kuramını daha da hırpalayacak benzer çizgide bir eleştiri de, modern kapitalizmin kökenlerinin ekonomik yorumuna, yani Marx'ın en ayrıntılı şekilde incelediği ve kuramı için kesin delil sağladığını düşündüğü bir toplum tipinden bir başkasına geçişin açıklanışı üzerine kuşku düşürecek bir eleştiri olurdu. Max Weber'in, **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu**'nda, modern kapitalizmin gelişmesi için, Marx'ın öngereklilik saydığı ekonomik değişmelerin ve yeni bir sınıfın oluşmasının yanı sıra, insanların çalışmaya ve servet birikimine karşı tutumlarında, protestan dininin neden olduğu radikal bir değişikliğin de gerektiğini gösterme çabası, bu tür eleştirilerin en tanınmışıdır. Weber iddiasına -protestan öğretilerinin esas olarak kapitalist ekonomik faaliyetlere zaten girmiş bulunan toplumsal kümelerce kabul edilmiş olması da dahil- birçok kayıtlama getirmiştir ama feodalizmden kapitalizme geçişin sadece ve esas olarak ekonomik etkenlerden kaynaklandığını yadsıdığı ölçüde, Weber'in savları yine de Marx'ı çürütme çabası olarak kalmaktadır. Peki de, Weber'in kendi tezi ne kadar geçerlidir? Bu tez çeşitli gerekçelere dayanılarak eleştirilmiştir: Weber'in tezinin protestan ahlakını betimleyişi ve protestanlık ve kapitalist girişim arasındaki bağı açıklayışı tarihsel olarak yetersizdir; daha da genelde bu tez kapitalizmin doğuşu üzerine bağımsız bir açıklama sağlamamaktadır. Weber'in bunu yapabilmesi için sadece protestan ahlakının

2 J. A. Schumpeter, **Capitalism, Socialism and Democracy**, ss. 12-13.

yeni ekonomik tutumların biçimlenmesinde önemli bir unsur olduğunu değil, ayrıca **bourgeoisie** çevrelerinde tomurcuklanan başka hiçbir fikrin aynı amaca hizmet edemeyeceğini, dolayısıyla da tarihsel Reform olayının kapitalizmin gelişmesinde özel olduğunu göstermesi gerekirdi. Son yıllarda Weber'in tezine, toplumsal değişimleri hızlandırma veya geciktirmede ideolojilerin önemini, Marx'ın kuramına göre daha fazla vurgulamasıyla (Marx'ın faydacılığı bourgeoisie'nin ideolojisi olarak çözümlenmesine karşın) daha ölçülü bir değer biçilmeye başlandı. Günümüzde, bizzat Marx'ın hızlı endüstrileşmeyi kuvvetle destekleyen bir ideoloji olarak başarılarını, öte yandan da Hindistan gibi geri kalmış ülkelerde geleneksel inançların geciktirici etkilerini yaşadığımız için, ideolojilerin toplumsal değişimdeki önemli rolünü daha iyi görebiliyoruz.

Marx'ın egemen sınıf kavramının değeri genel toplumsal kuramının doğruluğuna dayanmaktadır. Eğer bu kuram evrensel olarak geçerli değilse, bir egemen sınıfın üretim araçları sahipliğinden olduğu kadar, askeri iktidardan ya da modern çağlarda siyasal bir partinin iktidarından kaynaklandığı da düşünülebilir. Ne var ki, bir egemen sınıfın bütünlüğünün çeşitli iktidar -ekonomik, askeri ve siyasal- tiplerinin derişimini gerektirdiği; nitekim çoğu toplumda bu sınıfın ekonomik erkin ele geçirilmesiyle oluşmaya başladığı yine de öne sürülebilir. Ama bu egemen bir sınıf fikrine ilişkin daha özel bir soruya yol açmaktadır. En yalını ve ilkel dışında her toplumda bu erk derişimi görülmekte ve bir egemen sınıf oluşmakta mıdır? Burada, farklı toplum tiplerinin, Marx'ın açıkça bir egemen sınıf ile bağımlı sınıflara bölünmüş bir toplum modeline farklı ölçülerde uyduğu hemen söylenmelidir. Bunu olasılıkla en destekleyici örnek, ayırt edici özelliği toprak mülkileyetini, askeri gücü ve siyasal yetkiyi elinde sınımsız tutan, keza kudretli bir kilisenin ideolojik desteğini de almış savaşçı bir sınıfın³ egemenliği olan Avrupa feodalizmidir. Ama burada bile birçok kayıtlamalar gereklidir. Tutunumlu (mütecannis) bir egemen sınıf fikri, feodal toplumların

3 Bkz. Marc Bloch, **Feudal Society**, Cilt II, Kitap III, Bölüm I.

özgüllüğü olan siyasal iktidarın özezsiz yönetimiyle (**decentralization**) çakışmaktadır;⁴ bu özezsiz yönetimin üstesinden gelindiği aşamada da -mutlak monarşilerde- Avrupa toplumları artık sözcüğün tam anlamıyla savaşçı bir soyluluk tarafından yönetilmiyordu. Bununla birlikte, **ancient régime**'in soyluları bir egemen sınıf ideal tipine yaklaşmaktadır.

Marx'ın modeline birçok bakımlardan gayet iyi oturan bir başka örnek erken kapitalizm **bourgeoisie**'sininkidir. **Bourgeoisie**'nin önemli bir sınıf olarak gelişmesi ekonomik alandaki yükselişine de toplumdaki -siyasette, idarede, silahlı kuvvetlerde ve eğitim sistemindeki- diğer erk ve prestij konumlarının kazanılması eşlik etmiştir. Toplumun değişik alanlarındaki erkin ele geçirilmesi, Avrupa ülkelerindeki birçok çeşitlemesi olan uzun ve karmaşık bir süreçti ve Marx'ın modeli de -yeni bir sınıfın yükselişinin en şiddetli ideolojik ve siyasal anlatımı olan- Fransa'daki devrim deneyimleriyle İngiltere'deki sanayi devriminin deneyimlerini bir araya getiren, karmaşık toplumsal gerçekliğin bir soyutlamasıydı. Ne var ki, olayların düzeni Marx'ın şemasına genel olarak uymaktadır; İngiltere'de 1832 Reform Yasası (**Reform Act**) siyasal erki **bourgeoisie**'ye verdi ve epeyi bir süre Parlamento ve kabinelerin toplumsal kompozisyonunu değiştirmese bile, yargının karakterinde değişikliklere yol açtı.⁵ 1855'den sonra Devlet Görevliliğinde yapılan reform üst orta sınıftan adaylar için en yüksek idari kademelere giden yolu açtı;⁶ keza kamu

4 Marc Bloch, *op. cit.*

5 Bkz. W. L. Guttsman, **The British Political Elite**, Bölüm 3, «The changing social structure of the British political elite: 1868-1955».

6 Bkz. J. Donald Kingsley, **Representative Bureaucracy**, özellikle Bölüm III, «Middle Class Reform: the Triumph of Plutocracy», Kingsley, «orta sınıflar 1870'e doğru hemen her cephede **ancient régime**'i yok etmişti (ama) esas kazanımı bu sınıfların üst mertebeleri elde etmişti. Avam Kamarasında zengin tacirler, bankerler, sanayiciler toprak sahiplerini yerlerinden ediyorlardı ve fazla geçmeden kabinedeki yerlerini almaya başlayacaklardı. Devlet hizmetinde bir ölçüde benzer bir değişme olmuştu. Yüksek görevlere gelmek artık aristokratik nüfuz konusu olmaktan çıkmıştı. Kapının kilidini açan anahtar şimdi... yeni sisteme "plutokratik bir karakter" veren pahalı bir eğitimdi» (s. 76).

okullarının gelişmesi yeni zengin sanayi ve ticaret ailelerinin çocuklarına, seçkin görevler için yeni eğitim fırsatları yarattı. **Bourgeoisie** ayrıca, Marx'ın açıklamasına göre, siyasal iktisatçılarından ve faydacı filozoflardan güçlü ideolojik destek aldı.

Ne var ki, **bourgeoisie** birçok bakımdan feodal soyluluğa göre çok daha az tutunumlu bir egemen sınıf görünümündedir; askeri, siyasi ve ekonomik erki fiilen aynı kişilerde birleştirmez ve **bourgeoisie**'yi (Marx'ın söylediği gibi) **temsil eden** farklı kümeler arasında çıkar çatışmaları olasılığı doğar. Dahası, kapitalist toplum feodal toplumdan daha açık ve daha hareketlidir; özellikle de ideolojik alanda, dünyevi düşünsel uğraşların gelişmesiyle, çatışan öğretiler doğabilir. Marx iki başlıca sınıfın -**bourgeoisie** ile sanayi işçi sınıfının- kutuplaşmasının kapitalizmin gelişimine eşlik etmesini ve **bourgeoisie**'nin egemenliğinin daha gözle görülür, daha keskin olmasını bekliyordu. Ama ileri kapitalist toplumlarda böyle olmadı: Farklı iktidar alanları daha farklılaşmış, iktidar kaynakları da daha çok sayıda ve çeşitlenmiş görünmektedir; Marx'ın kuramındaki «iki büyük sınıf» arasındaki karşıtlık yeni orta sınıfların gelişmesiyle, çok daha karmaşık meslek ve statü farklılaşımıyla değişmiştir; siyasal yönetim de genel olarak daha ılımlı, daha az baskıcı hale gelmiştir. Bu gelişmenin önemli bir ögesi, ilke olarak ekonomik ve siyasal iktidarın birbirinden ayrılmasına yol açan yetişkinlere genel oy hakkının verilmesidir. Marx'ın kendisi, genel oy hakkının elde edilmesini **devrimci** bir adım olarak görüyor ve bu hakkın siyasal erki işçi sınıfına aktaracağını düşünüyordu.⁷ Böylelikle, ekonomik ve siyasal iktidar arasındaki bağ feodal toplum örneğinde ya da siyasal hakları

⁷ Karl Marx, «The Chartists», **New York Daily Tribune**, 25 Ağustos 1852. «Şimdi Çartistlere İngiliz işçi sınıfının siyasal olarak etkin kesimine geliyoruz. Uğruna savaşım verdikleri hakların-(**Charter**) altı maddesi, Genel Oy Hakkı ve Genel Oy Hakkı olmasızsınız işçi sınıfı için hayal olan, gizli oy, üyelerin ödentisi, yıllık genel seçimler gibi koşulların talebi dışında hiçbir şey ihtiva etmiyor. Ama Genel Oy Hakkı, proletaryanın halkın büyük çoğunluğunu oluşturduğu, yeraltında olmakla

sadece mülk sahipleriyle sınırlayan erken kapitalizm örneğinde kolayca saptanabilmektedir; buna karşılık, modern kapitalist demokrasilere gelince bu o denli kolayca saptanamaz; belirgin ve yerleşmiş bir egemen sınıf fikri de kuşkulu, belirsiz duruma gelir. Marxist tutucular, Marx'ın toplumsal kuramını el değmeksizin korumaya çalışırken, siyasal demokrasilerde bile **bourgeoisie**'nin servetin dolaylı etkisi aracılığıyla her zaman fiilen hükmettiğini savlamak zorunda kalmışlardır; ama bunun savlanması kanıtlanmasından çok daha kolaydır.

Marx'ın egemen sınıf kavrayışındaki başlıca güçlüklerin bazıları kısaca bunlardır. Bu kavrayışın değeri, siyasal iktidarın kaynaklarını çözümlmeye ve siyasal rejimin belli başlı değişimlerini açıklamaya harcanan özenli çabada yatmaktadır. Bu kavramın yardımıyla Marx popüler düşüncede ve toplumsal kuramda sürekli olarak yinelenen bir fikri, yani insan toplumlarının başlıca yapısal özelliklerinden birinin bir yanda egemen ve sömürücü kümeye, öbür yanda da bağımlı ve sömürülen kümelere bölünmüş olmasını daha tam bir biçimde dile getirmeyi;⁸ bu bölünmenin nedenlerini etkili bir sentezle, daha önceleri bağlantılandırılmamış ekonomik, siyasal ve kültürel olgular yığına bağlayarak ortaya koymayı; ve toplumsal yapıdaki değişimleri sınıfların yükseliş ve çöküşleriyle açıklamayı başarmıştır. Görmüş olduğumuz gibi, kısmen sınıfsız bir topluma ulaşmanın olanaksızlığını tanıtlamak amacıyla, aynı zamanda da,

birlikte uzun süren iç savaşta bir sınıf olarak konumunun açık bilincine kavuşmuş olduğu ve kırsal bölgelerin bile artık köylüleri tanımadığı, yalnızca toprak sahiplerini, sanayi kapitalistlerini (çiftçileri) ve kiralık işçileri tanıdığı İngiltere'nin işçi sınıfı için siyasal iktidara eşdeğerdedir. Genel Oy Hakkının İngiltere'de kabul ettirilmesi bu yüzden, Kıta Avrupası'nda sosyalist adıyla onurlandırılmış olan herhangi bir şeyden çok daha sosyalist bir önlem olacaktır. Bu hakkın kaçınılmaz sonucu, burada, işçi sınıfının siyasal üstünlüğü olacaktır.

8 Karş. Stanislaw Ossowski, **Class Structure in the Social Consciousness**, II. Bölüm

ele aldığımız kuramsal zorlukları yanıtlamak için «yönetici seçkinler» ya da «siyasal sınıf» kavramı seçenек olarak önerilmiştir. Bir yönetici seçkinler kavramı özellikle ekonomik konuyla tanımlanmış özgöl bir sınıfın gerçekte toplumsal yaşamın tüm alanlarına egemen olduğunu göstermenin zorluğunu ortadan kaldırır; ama bunu ancak onun dile getirdiğı fenomenleri açıklama çabalarını bırakma pahasına yapar. Yönetici seçkinler, Mosca ve Pareto'ya göre bir toplumdaki kabul edilen siyasal iktidar konumlarını işgal edenlerden oluşur. Böylece, belli bir toplumda iktidar kimin elindedir diye soracak olursak yanıt iktidarı elinde tutanlar, yani özgöl konumları işgal edenler olur. Bu hiç de aydınlatıcı değildir; bize bu belli bireylerin nasıl olup da iktidar konumlarını işgal ettiklerini açıklamaz. Üstelik, sözgelişi, biçimsel hükümet sisteminde iktidara sahip görünenler gerçekte bu sistem dışındaki başka bireylerin veya kümelerin iktidarına bağımlıysalar yanıltıcı da olur. Kaldı ki, bu yönetici seçkinler fikri siyasal değişimleri açıklamada da çok yardımcı olmaz. Pareto'nun son-raki bölümde inceleyeceğimiz seçkinlerin dolaşımı kuramı bir halkın psikolojik karakteristiklerinin dağılımına ilişkin bir sürü güçlük çıkaran, Pareto'nun kendi yapıtında da sınanmamış savlara dayanmaktadır. Mosca ise, siyasal değişim sorunlarını ele almaya giriştiğinde yeni seçkinlerin kaynağı olarak «toplumsal güçler» (yani toplumdaki önemli çıkarlar) nosyonunu ortaya atmak zorunda kalır; bu da, Meisel'in yorumladığı gibi, onu «rahatsız edici bir şekilde Marx'a yaklaştırır.»⁹

Yönetici seçkinler kavramının ortaya çıkardığı güçlükler, bir yanda Marx'ın etkisini, öbür yanda da Mosca'yla Pareto'nun etkisini ortaya koyan ve yakınlarda yayınlanan bir yapıtta -müteveffa C. Wright Mills'in **İktidar Seçkinleri**'nde- çok açık biçimde görülebilmektedir. Mills «egemen sınıf» yerine «iktidar seçkinleri» deyimini yeğlemesini şöyle açıklıyor: «"Egemen sınıf" yüklendiğı anlamlar bakımından kötü bir deyimdir. "Sınıf" ekonomik bir

9 J. H. Meisel, *op. cit.*

tanımdır “egemen olmak” ise siyasal. “Egemen” deyimi bu yüzden ekonomik bir sınıfın siyasal olarak hükümet ettiği kuramını içermektedir. Bu kestirme kuranı, zaman zaman doğru olabileceği gibi, doğru olmayabilir de ama bu oldukça basit kuramın, sorunların tanımlamakta kullandığımız terimlere bulaşmasını istemiyoruz; kuramları daha kesin ve tek yanlı anlamı olan terimleri kullanarak açık biçimde ifade etmek istiyoruz. Özellikle “egemen sınıf” deyimi, bilinen siyasal yalanlamalarıyla, siyasal düzene ve etkenlerine yeterince özerklik sağlamaz ve bu niteliğiyle askerlere ilişkin hiçbir şey söylemez... Böylesi yalın bir “ekonomik belirlenimcilik” görüşünün “siyasal belirlenimcilik” ve “askeri belirlenimcilik” ile geliştirilmesi gerektiğini; bu üç alanı herbirinin en üst etkenlerinin şimdi sıklıkla dikkat çekici ölçüde özerkliği olduğunu; ve ancak çoğunlukla girift koalasyon yollarıyla bunların en önemli kararları alıp yürüttüklerini savunuyoruz.»¹⁰

Mills’in iktidar seçkinleri tanımı Pareto’nun «yönetici seçkinler» tanımına çok benzer; şöyle demektedir Mills: «iktidar seçkinlerini iktidar araçlarına göre -komuta konumlarını işgal edenler olarak- tanımlayabiliriz.»¹¹ Ama bu tanımdan yola çıkılarak yapılan çözümlemelerin yetersiz yönleri vardır. İlk elde, Mills ABD’de belli başlı üç seçkin kesim saptamakta -şirket başkanları, siyasal önderler ve askeri şefler- ve bunların birlikte tek bir iktidar seçkinleri oluşturup oluşturmadığını, eğer oluşturuyorlarsa onları birbirlerine neyin bağladığını araştırmaya girişmek zorunda kalmaktadır. Bu sorulara verilecek olası bir yanıt, bu üç kesimin bir üst sınıfın temsilcileri olduğu için tek bir seçkin kesim oluşturduklarını söylemektedir. Ama Mills bu seçkin kesimlere mensup olanlardan çoğunun aslında toplumda üst sınıf kabul edilen bir sınıftan alındıklarını vurgulamakla birlikte, bunun seçkinler aracılığıyla toplumu yöneten bir sınıf olup olmadığını tartışmaya açık bırakacağını söyler; bu soruna döndüğünde de,

¹⁰ **Op. cit.**, ss. 277.

¹¹ **Op. cit.**, ss. 23.

bunu sadece yukarıda aktarılan kısa bölümdeki Marxist bir egemen sınıf fikrini yadsımak için yapar. Kısaca sorun hiçbir zaman ciddi biçimde tartışılmaz; bu da Mills'in incelediği özgül olayda ve dile getirdiği fikirler bağlamında merak uyandırıcı bir kusurdur. Mills daha önce iktidar seçkinlerinin seçimler ve başka araçlarla halk tarafından denetlendiği görüşünü yadsıması; keza seçkinlerin birliğinin yanı sıra toplumsal kökenlerinin türdeşliğinin de altını çizmiştir -ki bunların hepsi egemen bir sınıfın birleşikliğine işaret eden noktalardır. Mills'in fiilen ortaya koyduğu formül belirsiz ve inandırıcılıktan uzaktır: «ekonomik, askeri ve siyasal erkin çoğunlukla sıkıntılı biraradalığını», Mills'in genellikle Amerika'nın dahil olduğu uluslararası çatışmanın baskısıyla açıklanmasını önerdiği bir biraradalığı dile getiren bir formüldür bu.

Bu sorunlar Mosca ve Pareto'ya yönelik eleştiride de sık sık ortaya atılmıştır. Bundandır ki, Carl J. Friedrich, tüm seçkinleri öğretilebilir en sorunsallı bölümlerinden birinin, iktidar sahibi insanların tutunumlu bir küme oluşturdukları varsayımı olduğunu belirtmiştir: «Çoğunluğun bireşimindeki sürekli değişme ışığında, hükümette önemli rol oynayanların, demokratik bir işleyişte geçerli olan koşullar altında, tutunumlu bir küme oluşturduklarını söyleme olanağı yoktur.»¹² Modern demokrasilerdeki seçkinlere ilişkin bu görüş genelde kabul görmektedir. İngiliz toplumunun üst katmanlarıyla ilgili yakınlarda yapılan bir çalışmanın sonuçlarında açık ve net olarak şöyle denmektedir: «...yöneticiler hiç de birlik içinde ya da birbirlerine sıkı bağlarla bağlı durumda değildirler. Bir güneş sisteminin merkezinde değildirler; birbirlerine geçmiş çember salkımlarında olduğu gibi, herbiri geniş ölçüde kendi mesleği ve uzmanlığıyla uğraşır ve diğerlerine yalnızca bir kenardan dokunur... Tek bir iktidar yapısı (**establishment**) değildirler, bir iktidar yapısının halkalarıdır. Değişik çemberler arasındaki sürtüşme ve dengeler demokrasinin en

¹² Carl J. Friedrich, *The New Image of the Common Man*, ss. 259-60.

üstün koruyucusudur. Hiçbir merkez olmadığı için, merkezde kimse duramaz.»¹³

Mills yadsıdığı bu güncel liberal-zihniyetteki öğretiyi şöyle özetlemektedir: «Seçkinler, bırakın sınırsız erke sahip olmayı, tarihsel bir güç oluşturmak için gerekli bir tutunuma sahip olamayacak kadar dağınıktırlar.... Resmi otorite makamlarını işgal edenler -diğer seçkinlerin baskıları veya seçmen olarak halk ya da anayasal kurallar tarafından- öylesine kısırılmışlardır ki, belki üstsınıfların varlığından söz edilebilir ama egemen bir sınıf yoktur; iktidar sahibi insanlar olabilir belki ama iktidar seçkinleri yoktur; belki bir katmanlaşma sistemi vardır ama en üstte etkili tek bir katman yoktur.»¹⁴ Görmüş olduğumuz gibi, Mills belli başlı üç seçkin kesimin -ekonomik, siyasi ve askeri- gerçekte tutunumlu bir küme olduğu konusunda ısrarlıdır ve bu görüşünü toplumsal kökenlerinin benzerliğini, değişik seçkinler arasındaki yakın kişisel ve aile ilişkilerini ve üç alan arasındaki eleman değiş tokuşunun sıklığını saptayarak desteklemektedir. Ama bu kümenin egemen bir sınıf olduğu sonucunda belirttiği için, iktidar seçkinlerinin dayanışması konusunda betimleyici olmak dışında inandırıcı bir açıklama sağlayamamaktadır. Dahası, bir egemen sınıf fikrini ortadan kaldırarak muhalefetteki sınıflar fikrini de dışlamaktadır; böylelikle de Amerikan toplumuyla ilgili aşırı karamsar bir değerlendirmeye ulaşmaktadır. Kitabının gerçek temaları ilkin, sayısız küçük ve özerk kümelerin siyasal kararların oluşmasında etkili söze sahip olduğu bir toplumun, iktidar seçkinlerinin tüm önemli konuları kararlaştırdığı ve yığınları pohpohlama, kandırma ve eğlenceyle sessiz kıldığı bir kitle toplumuna dönüşmesi; ikincisi de bizzat iktidar seçkinlerinin yozlaşması olup, bu yozlaşmayı Mills öncelikle iktidar seçkinlerinin kararlarında herhangi bir örgütlü kamuya karşı sorumlu olmadığı bir duruma ve de servet sahibi olmanın başat değer olmasına bağlamaktadır. Mills'in modern siyasetin kimi önemli yönlerine -

¹³ Anthony Sampson, *Anatomy of Britain*, s. 624.

¹⁴ *Op. cit.*, ss. 16-17.

sözgeleği askeri şeflerin artan siyasal nüfuzuna- açıklık getiren tarihsel değişme değerlendirmesi, betimlediği ve kınadığı durumdan hiçbir çıkış yol önermemesi anlamında karamsardır. Mills, Pareto ve Mosca gibi, modern toplumlara aldatıcı görünümlere kapılmaksızın bakacak olursak kurumları (**constitutions**) ne kadar demokratik olursa olsun, bunların aslında bir seçkin kesim tarafından yönetildiğini söylüyor, hatta bu sözlerine kökeni itibariyle fevkalade elverişli olan -bir feodal mertebeler sistemi olmayan, yurttaşları arasında hayli eşit bir ekonomik ve toplumsal koşulların söz konusu olduğu ve güçlü bir demokratik ideolojiye sahip- ABD gibi bir toplumda bile olayların gücü, önceden kestirilemeyen bir iktidara sahip ve sorumsuzlukta egemen seçkinler yarattığını ekliyor gibidir. Mills'ın diğer Makyavelcilerden farkı, onların ya övdüğü, ya da düş kırıklığıyla kabul ettikleri bir durumu kınıyor olmasıdır.

«Egemen sınıf» ve «yönetici seçkinler» kavramları siyasal olayları betimlemekte ve açıklamakta kullanılır ve bu kavramların değerleri siyasal sistemlere ilişkin önemli sorulara akla yakın yanıtları olanaklı kılmaları ölçü alınarak biçilmelidir. Toplumun yöneticileri toplumsal bir küme oluşturuyor mu? Bu küme tutunumlu mu yoksa bölünmüş mü, açık mı yoksa kapalı mı? Üyeleri nasıl seçilmektedir? İktidarlarının temeli nedir? Bu iktidar sınırsız mıdır, yoksa toplumdaki öbür kümelerin iktidarı tarafından sınırlandırılmakta mıdır? Bu bakımlardan toplumlar arasında anlamlı ve düzenli farklar var mıdır, eğer varsa, bunlar nasıl açıklanmalıdır?

Bu iki kavram toplumsal yapının en önemli olgularından biri olarak, yönetenlerle yönetilenler arasındaki bölünmenin altını çizmesi bakımından çok benzerdir?¹⁵ Ama bölünmeyi farklı biçimde dile getirirler: «Yönetici seçkinler» kavramı örgütlü, ege-

15 «Bilimsel araştırma açısından egemen ya da siyasal sınıf kavramının (bizim kullandığımız terminolojide «siyasal seçkinler» TBB) gerçek üstünlüğü, egemen sınıfların değişen yapısını farklı halkların siyasal tipini ve ayrıca uygarlık düzeyini belirlemedeki ağırlıklı öneminde yatmaktadır.» (Mosca, **op. cit.**, s. 51)

men azınlıkla örgütsüz çoğunluğu ya da yığınları karşıtlaştırır; buna karşılık «egemen sınıf» kavramı egemen sınıfla, kendileri de örgütlenebilen veya örgütler oluşturabilen bağımlı sınıfları karşıtlaştırır. Bu farklı kavrayışlar yönetenlerle yönetilenler arasındaki ilişkilere değin farklı düşünme biçimlerine yol açar. Egemen sınıf kavramını kullanan Marxist kuramda, sınıflar arasındaki çatışma toplumsal yapıda değişimleri yaratan başlıca güç olur; seçkin kuramlarında ise –Pareto’nun «son derece doğru» diye betimlediği¹⁶ Marx’ın sınıf savaşımı kavrayışını çok övmesine karşın- örgütlü azınlık ile örgütsüz çoğunluk arasındaki ilişkiler daha edilgin biçimde tasarımılanır ve bu anlayıştan kaynaklanan egemen seçkinlerin yükseliş ve çöküşlerinin nasıl açıklanacağı sorusu, şayet böyle bir soruyla karşılaşılabacak olursa, ya seçkinlerde zaman zaman ortaya çıkan bir ahlaki gerileme (**decadence**) postüle ederek (Pareto), ya da kuramı Marxism’e yaklaştıran yığınlar arasında yeni «toplumsal güçler»in yükselişi fikrini ortaya atarak (Mosca) ele alınmak zorundadır.

İki kavram arasında bir başka fark egemen azınlığın tutunumluluğuna ilişkin açıklamaları olanaklı kılma derecesindedir. Bir toplumda komuta konumlarını işgal edenler diye tanımlanan «yönetici seçkinler» zengin sınıfa mensup olmaları, ya da aristokratik aile kökenleri gibi başka mülahazalar ortaya atılmadıkça (ki Mosca tutarlı olarak, Pareto da zaman zaman bu görüşleri ortaya atmaktadırlar) tutunumlu bir küme olarak varsayılır. Ama bir toplumdaki başlıca ekonomik üretim araçlarına sahip olan sınıf diye tanımlanan «egemen sınıf», önce mensuplarının belirgin ortak ekonomik çıkarları olması, daha da önemlisi, toplumdaki diğer sınıflarla kesintisiz bir çatışma içinde olması ve bunun sayesinde özbilincinin ve dayanışmasının sürekli olarak güçlenmesi nedeniyle tutunumlu bir toplumsal küme olarak gösterilmektedir. Dahası bu kavram, azınlığın egemen konumunun temelini, yani ekonomik başatlığını tam olarak dile getirirken, «yönetici seçkinler» kavramını Marxist sınıf kuramından birtakım

16 Pareto, *les systèmes socialistes*, II, s. 405.

unsurları bünyesine dahil etmediği sürece, seçkinlerin sahip oldukları erkin temellerine ilişkin çok az şey söylemektedir. Mills'in «iktidar seçkinleri» çalışmasında, başlıca üç seçkin kesimin iktidar konumunu -iş hayatındaki yöneticilerinkini, ticari şirketlerin boyut ve karmaşıklık olarak büyümesiyle; askeri şeflerinkini savaş araçlarının boyut ve harcamalarının teknoloji ve uluslararası çatışmaların durumu tarafından belirlenen büyümesiyle; ulusal siyaset önderlerinkini de, bir bakıma pek tatmin etmeyen bir biçimde, yasamanın, yerel siyasetin ve gönüllü kuruluşların çöküşüyle- ayrı ayrı açıklama çabası vardır ama tek bir küme olarak iktidar seçkinlerinin birliği ve **onun** iktidarının temeli açıklanmamaktadır. Peki, o halde niçin **tek bir** iktidar seçkinleri vardır da, **üç** tane yoktur?

«Yönetici sınıf» kavramının üstünlüğü onun doğurganlığında ve düşünsel çağrışımlar içlemlenmesinde ve teoriler bina etmedeki değerinde yatmaktadır. Ama bu kavramın kimi yetersizliklerini daha önce belirtmiştim, şimdiyse bu yetersizliklerin alt edilip edilemeyeceğini düşünmek gerekmektedir. Bu yönde atılacak en önemli adım, bu kavramın aynı genel biçimdeki tüm toplumlarda gözlemlenen gerçek bir fenomenin betimlemesi olan Marxist görünümünü bir yana bırakmak ve onu Max Weber'in verdiği anlamıyla bir «ideal tip» olarak görmek olacaktır.¹⁷ Kavramı bu şekilde işleyecek olursak, belli bir toplumdaki ilişkilerin bir egemen

¹⁷ İdeal tip kavramı «tarihsel yaşamın belli ilişkileri ve olaylarını içsel olarak tutarlı bir sistem olarak düşünülen bir bileşki (**complex**) halinde bir araya getirir... Bu zihinsel yapının kendisi gerçekliğin belli öğelerinin analitik olarak altının çizilmesiyle ulaşılan bir **ütopyaya** benzer... Hipotez değildir ama hipotezlerin kurulmasına yol gösterir. Gerçekliğin bir tasviri değildir ama böyle bir tasvir için muğlak olmayan anlatım araçları vermeyi amaçlar... İdeal bir tip bir ya da daha çok görüş noktasının tek yanlı **vurgulanışı** ve bu tek yanlı olarak vurgulanan görüş noktalarına göre birleştirilmiş bir **analitik** yapı halinde düzenlenen çok sayıda dağınık, farklı, az çok mevcut ve zaman zaman mevcut olmayan somut bireysel fenomenlerin senteziyle oluşturulur.» Max Weber, *The Methodology of the Social Sciences*, s. 90.

sınıf ve bağımlı sınıflar ideal tipine nice yaklaştığını sorarak yolumuza devam etmemiz mümkündür; böylelikle de, kavramı bir düşünce ve araştırma aracı olarak yerli yerinde kullanabiliriz. O zaman bir «egemen sınıf» fikrinin belli bir tarihsel durumun –feodalizmin sonu ve modern kapitalizmin başlangıçlarının–¹⁸ incelenmesinden kaynaklandığını açıkça görmemiz ve sınıf oluşumunun yokluğu ya da zayıflığının bir sonucu olarak başka örneklerin ne ölçüde ve ne bakımlardan bu ideal tipten sapma gösterdiğini, sınıfların yaratılmasında mülkiyetten başka faktörlerin etkisini ve farklı iktidar biçimleri arasındaki çatışmayı ele almamız mümkün olur.

Bir egemen sınıf tipinden açık bir sapmayı özellikle görebildiğimiz iki tip örnek bulunmaktadır. İlki, bir «üst sınıf» –yani, elinde toplumdaki mülkiyetin büyük bir bölümünü bulunduran ve ulusal gelirden oransızca büyük pay alan ve bu ekonomik üstünlükler temeli üzerinde ayrı bir kültür ve yaşam tarzı yaratmış, açıkça kendi sınırını diğerlerinden ayırmış bir toplumsal küme-bulunmakla birlikte, bu sınıfın mülkiyet haklarını kolaylıkla sürdürebilmesi ya da bu hakları kuşaktan kuşağa kazasız belasız aktarabilmesi anlamında, siyasal iktidarı tartışmasız ve sınırsız biçimde kullanmadığı durumdur. Bu özellikle modern demokrasilerde birçok gözlemci tarafından ayırte edilen bir durumdur; daha önce belirtmiş olduğum gibi, modern demokrasilerde küçük bir azınlığın servete ve üretim kaynaklarına sahipliği ile halk yığınının oy hakkı sayesinde siyasal iktidara sahip olması arasında potansiyel bir karşıtlık bulunmaktadır. Tıpkı de Tocqueville’in bir zamanlar yazmış olduğu gibi: «Il est contradictoire que de peuple soit a la fois misérable et souverain.»

18 Croce’nin, tarihsel maddecilik kuramının bütünü için öne sürdüğü gibi: «Maddeci tarih görüşü, tarihsel yaşamın etkenlerinin soyut biçimde araştırılmasından değil, belirli bir sosyal fenomeni açıklama gereksiniminden doğdu.» B. Croce, **Historical Materialism and the Economics of Karl Marx**, s. 17.

Böyle bir durumda «egemen bir sınıf»ın bulunup bulunmadığını belirlemek için, önce üst sınıfın mülk sahipliğini sürdürmedeki başarı derecesini incelemek gerekir. Bir yanda, içinde bulunduğumuz yüzyıl boyunca demokratik ülkelerdeki özel mülkiyetin kullanımına önemli kısıtlamalar getirildiği ve vergilemedeki gelişmelerle ve kamu mülkiyetinin ve kamu hizmetlerinin artışıyla servet ve gelir eşitsizliklerinde bir azalma olduğunu belirtmemiz gerekecek. Diğer yandaysa, üst sınıfın sahip olduğu özel servet oranının çok yavaş ve ılımlı bir biçimde azaldığını, gelirin vergilendirme yoluyla yeniden dağıtımının fazla gelişmediğini belirtmeliyiz. İngiltere'deki durum John Strachey tarafından özenle incelenmiş olup¹⁹ Strachey şu sonuca varmaktadır: «1939'a kadar ulusal gelirin, sendikaların baskısıyla olsun, bütçe değişimleriyle olsun halk yığınları yararına yeniden dağıtımı çok azdır ya da hiç söz konusu olmamıştır... Ücretlilerin yaşam standardı ancak toplam ulusal gelirdeki artışa paralel olarak, payları hemen hemen değişmeksizin kalarak yükselmiştir... Ortaya çıkan genel dağıtım örüntüsü... Başta (1911) olduğu gibi ele aldığımız dönemin (1938) sonunda da, nüfusun yüzde 10 kadarının ulusal gelirin yaklaşık yarısını, kalan yüzde 90'ının da ulusal gelirin diğer yarısını alması şeklindedir.»²⁰ Bunu izleyen dönemde, 1951'e kadar, toplam ulusal gelirin yüzde on kadarının mülk sahiplerinden ücretlilere aktarılmasıyla sonuçlanan yeni bir gelir dağılımı gerçekleştirilmiş ama bu eğilim olasılıkla 1951'den sonra yeniden tersine dönmüştür.²¹ Strachey

¹⁹ John Strachey, **Contemporary Capitalism**, Bölüm VII, «The Real Development», Strachey, Douglas Jay, **The Socialist Case** ve Dudley Sears, **The Levelling of Incomes since 1938 ve Has the Distribution of Income Become More Unequal?** dahil birçok çalışmadan yararlanmaktadır.

²⁰ **Op. cit.**, ss. 137-38.

²¹ **Ibid.**, s. 146. Daha yakın bir tarihte, Richard M. Titmuss, **Income Distribution and Social Change**'de, gelir dağılımına ilişkin bilgi kaynakları üzerine İngiltere'de bugüne kadar yapılmış en kapsamlı çalışmayı

çalışmasında şu sonuca varmaktadır: «Bütün bunlar kapitalizmin gerçekte aşırı ve giderek artan eşitsizliğe doğru doğuştan bir yönmesi olduğunun kanıtıdır. Yoksa, halk güçlerinin yüzyılı aşkın süredir yasalaştırmayı başardıkları tüm bu eşitlikçi önlemler birikiminin sadece durumu değişmez tutmaktan fazla bir şeyler yapması gerekmez miydi? Eğer sistemin işleyiş tarzı sürekli olarak değişikliğe uğramamış olsaydı, Marx'ın kapitalizmin özel

gerçekleştirmiştir. Titmuss'un çalışmasının esas amacı, ulusal gelirle ilgilenen öğrencilerin kullandığı ve öncelikle **Board of Inland Revenue** (Ulusal Gelir Kurulu)'nun rapor ve incelemelerinden çıkarılan verilerin yeterliliğini araştırmaktır; ve ayrıntısıyla gelir dağılımının verili bir zaman içinde ya da zamanla gösterdiği değişimleri kesinlikle belirleme konusunda nice yetersiz olduğunu ayrıntısıyla göstermektir. Ne var ki, Titmuss'un görüşüne göre, özellikle de üst sınıfın payına düşen servet ve geliri hesaplamada hesaba katılması gereken ilave faktörler -hayat sigortaları, emeklilik, emeklilikle vergiden muaf toptan ödemeler, eğitim sözleşmeleri, her türlü servet satın alan mali kuruluşlar, harcama hesapları ve sermaye kazançları- esas olarak eşitsizliği artırıcı yönde işlemektedir ve bunların boyutlarıyla ilgili bir araştırma, 1938'den bu yana daha fazla servet ve gelir eşitliğine doğru herhangi bir hareketin, en hafif deyişle, çok ılımlı boyutlarda olduğunu dolaylı olarak ortaya koymaktadır. Titmuss şöyle bir sonuca varmıştır: «...İngiltere'de 1938'den beri eşitleyici güçlerin işbaşında olduğu iddiasının bir «doğa yasası» durumuna yükseltilebileceğini ve geleceğe yansıtılabileceğini önermekte çok daha mütereddit olmamız gerekiyor. Göstermiş olduğumuz gibi, toplumsal yapıya derinden kök salmış ve büyük ölçekli ekonomilerin doğasında bulunan bir çok karmaşık kurumsal etmenlerin beslediği ve karşıt yönlerde işleyen güçler bulunmaktadır çoğunlukla. İktidarın dağılımıyla sıkı sıkıya bağlı ve kendi içlerinde uzun süreli etkilerin tohumlarını içeren -örneğin yeni yerleşimlerde ve tröstlerde olduğu gibi- bu etmenlerin daha kritiklerinden bazıları eşitsizliğin gizli çoğaltanları olarak görev yaparlar. Bunlar şu an için gelir istatistiklerince değil, o da en sınırdaki olmak üzere ancak servet istatistikleriyle ölçülmektedir. Böyle bile olsa, çok sayıdaki incelemede, gelir eşitsizliğinin 1949'dan beri artmakta, buna karşı Birleşik Krallık'da, Birleşik devletler'dekinden çok daha fazla derişen servet sahipliğinin olasılıkla daha da eşitsiz ve aile mülkiyeti aracılığıyla son yıllarda belki de daha çarpıcı hale geldiği konusunda ipuçları değil, daha da fazla belirtiler vardır.» (s. 198)

yönsemesi olarak ortaya koyduğu daha da keskin kutuplaşmaya yol açacağı, açık değil midir?²² Konu bir başka biçimde dile getirildiğinde, İngiltere'deki üst sınıfın ekonomik çıkarlarına yönelik saldırılara başarıyla direnebildiği ve çıkarlarını savunacak güce sahip olma anlamında, içinde bulunduğumuz yüzyıl boyunca bir egemen sınıf olmayı sürdürdüğü açıktır. İskandinav ülkeleri dışında diğer demokratik ülkelerdeki durum İngiltere'dekinden çok farklı değildir; yaşadığımız yüzyılın büyük bölümünde, bu ülkelerin sağ kanat hükümetlerce yönetildiği; servetle gelirin, eğer olduysa yeniden dağılımının çok yavaş olduğu görülmektedir. Dolayısıyla halk yığınının oy hakkı verilmesinin hemen halk egemenliğini olanaklı kılacağı -ya da gerçekten modern demokrasi-lerin var olduğu kısa dönem içinde olanaklı kıldığı- ve bir egemen sınıf iktidarını ortadan kaldıracacağı görüşünü kuşkuyla karşılamak gerekir. Şu zamana değin demokratik ülkelerde, üst sınıfın iktidarında bir azalmadan çok işçi sınıfının köktencilikte (**radicalism**) bir gerilemeyle karşı karşıya bulunduğu izlenimi mevcuttur.

«Egemen sınıf-bağımlı sınıflar» modelinden bir ayrılmanın söz konusu olduğu ikinci durumda, egemen küme Marx'ın öngördüğü anlamda bir sınıf değildir. Bu durumun bir örneği, aydınlar ya da bürokratlar katmanının en üst iktidarı kullandığı söylenebilecek toplumlardır -**literatî**'nin egemenliği altındaki Çin ve Brahmanların egemenliği altındaki Hindistan.- Bir başka örnek, iktidarın bir siyasal partinin önderlerinde toplandığı günümüz komünist ülkeleridir. Ne var ki, bu örneklerde, egemen katmanların egemen bir sınıftan ne denli açık biçimde ayırt edilebileceği özenle incelenmelidir. Hindistan'da Brahmanlar en güçlü oldukları çağlar boyunca, aynı zamanda varlıklı toprak sahipleriydiler ve Hindistan tarihinin imparatorluk ve feodal dönemlerinde toprak sahibi savaşçı kastlarla yakın bir bağdaşıklık içindeydiler. Bazen kendileri bizzat egemen ya da soylu hanedanlar kurdular;

22 Strachey, **op. cit.**, ss. 150-1.

keza bazen de, öyle görülüyor ki, Brahmanlar ve Kşatriya (savaşçı) kastları arasında bir miktar birey ve aile hareketleri bulunmakta olup, klasik metinlerde açıklanan kast ayrıcalığı öğretileri bu hareketlerden hiç söz etmemektedir.

Yine Çin’de, **literati** kümesinin mensupları, feodal dönemde başlıca toprak sahibi ailelerden gelmekteydiler, diğer dönemlerde de bunlar esas olarak zengin ailelerden geliyorlardı;²³ öyle ki, bunlar her zaman bir üst sınıfa sıkı sıkıya bağlıydılar. Dahası bu aydın ve idareci kümelerin egemenliğiyle ilgili Karl Wittfogel’in dikkat çektiği bir başka önemli ekonomik husus bulunmaktadır.²⁴ Çin ve Hindistan’da (ve çok sayıda başka eskil toplumda)²⁵ başlıca üretim araçlarından biri sulama sistemiydi ve **literati** ile Brahmanlar tarımsal üretimin dayandığı bu mülke sahip olmakla birlikte kullanımı üzerinde oldukça eksiksiz bir denetime sahiptiler. Dolayısıyla, bunlar toprak sahibi olmalarının yanı sıra, Wittfogel’e göre, siyasal egemenliklerinin başlıca dayanağı olan canalcı bir ekonomik iktidarı da ellerinde bulunduruyorlardı.

Ama bu kayıtlamalara karşın, bu tür toplumsal katmanlar ile iktidarlarını doğrudan doğruya yasal mülk sahipliğine dayandıran egemen sınıflar arasındaki ayrım devam etmektedir. İdari araçların sahipliği, Max Weber’in öne sürmüştüğü gibi, siyasal iktidarın bir temeli olarak ekonomik üretim araçlarını elde bulundurmanın bir seçeneği olabilir.²⁶ Bu ayrım, üretim araçlarında özel mülkiyetin bulunmadığı, egemen konumdaki partiyle devlet görevlerinin ekonomiyi denetlediği günümüz komünist ülkelerinde olasılıkla daha gözönündedir. Wittfogel, çok ustaca, bu tip siyasal iktidarı, genel «doğu despotizmi» kategorisine sok-

23 Bkz. s. 66.

24 Karl Wittfogel, **Oriental Despotism**.

25 Bkz. Julian H. Steward, et.. al., **Irrigation Civilizations: A Comparative Study**.

26 Bürokratik toplumların karakteristiği yakınlarda yapılan bir çalışmada uzun uzadıya incelenmiştir. S.N. Eisenstadt, **The Political Systems of Empires**.

maya çalışmıştır²⁷ ama bence farklılıklar -birinde özel toprak mülkiyetinin ve mülk sahibi sınıfların varlığı, öbüründe de bir siyasal parti egemenliğinin özgül karakteristikleri-²⁸ bu çabanın başarılı olmasını engelleyecek kadar büyüktür. Komünist ülkelerin siyasal sistemi katıksız bir «iktidar seçkinleri» tipine, yani iktidara halkın beli sınıflarının desteği ya da rızasıyla gelip, esas olarak örgütlenmemiş çoğunluğun karşısındaki örgütlenmiş azınlık olması sayesinde iktidarını koruyan bir kümeye yaklaşmaktadır daha çok; buna karşılık eski(1) Çin ve Hint örneğinde, egemen bir sınıfla bir iktidar seçkinlerinin özelliklerini birleştiren bir sistemi ele almak durumundayız.

Egemen bir sınıfın konumunda daha önce değinilmiş olan bir başka unsur var ki, böylesi bir sınıfın varlığının kuşkulu olduğu durumlarda, dayanaklarının daha adanıklı incelenmesi gerekiyor. Bir egemen sınıfın iktidarı mülk sahipliğinden kaynaklandığı için ve bu mülkiyet kuşaktan kuşağa kolayca aktarılabildiğinden, bu sınıfın kalıcı bir karakteri vardır. Bu sınıf aile mülkiyet nakli yoluyla uzun dönemler boyunca onun unsurları olarak kalan bir aileler kümesi tarafından oluşturulur. Bu sınıfın bireşimi tümüyle değişmez değildir, çünkü yeni aileler bu sınıfa girebilir, eski aileler gücünü yitirebilir ama üyelerinin büyük bölümü kuşaktan kuşağa üyeliklerini sürdürürler. Bir tek, tüm üretim ve mülkiyet sisteminde hızlı değişimler olduğunda egemen sınıfın bireşimi anlamlı bir değişikliğe uğrar; ve bu durumda bir egemen sınıfın bir başkasıyla yer değiştirdiğini söylemek mümkündür. Ne ki, şayet özgül bir toplumda ya da toplum tipinde, bireylerin ve ailelerin farklı toplumsal düzeyler arasındaki hareketinin, hiçbir aileler kümesinin kendisini ekonomik ve siyasal üstünlük konumunda uzunca bir süre için koruyamayacağı kadar kesintisiz ve yaygın olduğunu görseydik, o zaman böylesi bir toplumda egemen bir sınıfın bulunmadığını söylememiz gerekirdi. Aslında, birçok yazar tarafından, modern endüstri toplumlarının ikinci önemli özelliği

27 Wittfogel, **op. cit.**

28 Bu konu daha sonraki bir bölümde daha kapsamlı olarak tartışılacaktır.

olarak -ilki genel oy hakkı- saptanan (seçkin kuramcılarının terminolojisiyle) «seçkinlerin dolaşımı» ya da (daha yeni sosyolojik incelemelerin diliyle «toplumsal hareketlilik», bu toplumlarda bir egemen sınıfın bulunduğu iddiasını, tümüyle dışlamasa bile bir hayli kayıtlamaktadır. Bu suretle, başkalarının yanı sıra, Karl Mannheim tarafından da formüle edilen,²⁹ sanayi toplumlarının gelişimlerinin bir sınıf sisteminden bir seçkinler sistemine, mülkiyet mirasına dayalı bir toplumsal hiyerarşiden meziyet ve başarıya dayalı bir toplumsal hiyerarşiye geçiş olarak betimlenmesinin yerinde olacağı görüşüne ulaşabiliriz.

«Egemen sınıf» ile «siyasal seçkinler» kavramları arasındaki bu karşılaştırma, bence bir düzeyde bunların siyasal yaşamın, özellikle de siyasal örgütlenmenin gelecekteki olasılıklarını çok farklı biçimlerde yorumlayan geniş kapsamlı kuramlardaki öğeler olarak tümüyle karşılaştırılabilirken, bir başka düzeyde de, farklı siyasal sistem tiplerini ya da aynı siyasal sistemin farklı yönlerini dile getiren birbirlerini tamamlayıcı kavramlar olarak anlaşılacaklarını ortaya koymaktadır. Bu kavramların yardımıyla bir egemen sınıfın ve aynı zamanda bu sınıfın bulunmadığı ama iktidarını mülkiyet ve katılımdan çok idari mekanizmayı denetimi ve askeri gücü üzerine kuran bir siyasal seçkinlerin bulunduğu toplumlar ile; ve aralarında da güçlü bireyler ve ailelerin tutunumlu ve kalımlı bir kümesi bulunmuyormuş görünen bir seçkinler çokluğuyla karşılaşılan toplumlar arasında ayırım yapma çabasına girişebiliriz. Bu tür bir sınıflama yapmak için, -sonraki bölümlerde yapacağım gibi- seçkinlerin dolaşımını, seçkinler ile sınıflar arasındaki ilişkileri ve yeni seçkinlerle yeni sınıfların oluşma biçimlerini daha yakından incelememiz gerekmektedir.

²⁹ Özellikle bkz. *Man and Society*, Kesim II, Bölüm II.

SİYASET VE SEÇKİNLERİN DOLAŞIMI

«TARİH aristokrasilerin mezarlığıdır.» Pareto kendi siyasal kuramının temel fikirlerinden birini -«seçkinlerin dolaşımı»nı- bu çarpıcı cümleyle formüle eder. Ama Pareto'nun belli başlı yapıtlarında, bu fenomenin çözümlemesi üslubunun debdebesi kadar etkili değildir. Burada başlıca iki güçlük çıkar karşımıza. Herşeyden önce, «seçkinlerin dolaşımı», bireylerin seçkinler ile seçkin-olmayanlar arasında dolaştığı bir sürücü mi, yoksa bir seçkin-keşimin yerini bir başkasının aldığı bir süreci mi ifade etmektedir? İlki ağırlık taşımakla birlikte, Pareto'nun çalışmalarında her iki anlayış da bulunur. Örneğin, aristokrasilerin çöküşü ve yenilenişini tartışırken, «yönetici sınıfın alt sınıflardan yükselerek gelen aileler tarafından sadece sayı olarak değil -daha da önemlisi- nitelik olarak da yenilendiğini...» söyler.¹ Pareto benzer anlatımları kullanarak bu fenomenden tekrar tekrar söz eder- «bireylerin iki katman (seçkinler ve seçkin-olmayanlar) arasında dolaşımı» (op. cit., III, s. 1427); «toplumun üst katmanında, II Sınıf tortu, zaman zaman alt katmandan yükselen akıntılarca pekiştirilene değin giderek güç yitirirler» (ibid.). Aynı zamanda Pareto toplumun kararlı dengesi (**equilibrium**) için canalcı önemde olan bir başka tür toplumsal hareketten söz eder. Bu hareketi, ilk anlamdaki dolaşımda görülen bir aksamayla bağlantılandırmakta gibidir; ne ki, bunu genelde seçkinlerin dolaşımının bir yönü olarak gördüğü de açıktır. **Les systemes socialites**'de, «bu (bireylerin) dolaşımının yavaşlaması, hala iktidarı ellerinde tutan

¹ **The Mind and Society**, III, s. 1430. Bu fikir daha önceki kitabı **Les systemes socialistes**, ss. 28-30 ile hemen hemen özdeş terimlerle ifade edilmektedir.

sınıflardaki yoz öğelerin önemli ölçüde artışı, öte yandan da bağımlı sınıflardaki üstün nitelikli öğelerin çoğalmasıyla sonuçlanabilir. Böyle bir durumda, toplumsal denge istikrarsızlaşır... ve en ufak bir darbe onu yıkar. Bir istila ya da bir devrim köklü bir değişiklik yaratır, yeni bir seçkin-kesimi iktidara getirir ve yeni bir kararlı denge kurulur...» (s. 30).

Çeşitli seçkinlerin dolaşım türleri Pareto'nun tilmizlerinden biri olan Marie Kolanbınska tarafından, bizzat ustasının övgüyle sözünü ettiği **La circulation des élites en France** başlıklı bir çalışmada daha açık biçimde ayrıştırılmıştır. Kolabınska üç tip dolaşımı birbirinden ayırt eder. İlk yönetici seçkinlerin bizzat farklı kategorileri arasında olagelen bir dolaşım vardır. İkincisi, seçkinler ile halkın gerikaları arasında şu iki biçimden birini alabilen bir dolaşım vardır: (I) alt katmanlardan bireyler varolan seçkinlerin arasına girmeyi başarabilirler, ya da (II) alt katmanlardan gelen bireyler daha sonra varolan seçkinlerle iktidar savaşımına girerek yeni seçkin kümeler oluşturabilir. Kolabınska'nın çalışmasında büyük bölüm bu son iki sürecin Fransız toplumunda on bir ila on sekizinci yüzyıllar arasındaki dönemde incelemesine ayrılmıştır; bu çalışmanın bulgularını daha sonra ele alacağız.

Pareto'nun konuyu ortaya koyuşundaki ikinci güçlük seçkinlerin dolaşımına ilişkin açıklamasıyla ilgilidir. Kimi durumlarda Pareto seçkinleri belli toplumsal çıkarların temsilcisi olarak, seçkinlerin dolaşımını da yerleşik çıkarların çökmesi ve yeni çıkarların doğmasından kaynaklanıyor olarak görür gibidir. Böylelikle, «başlangıçta –sözünü etmeye değmeyecek birkaç istisna dışında- askeri, dinsel ve ticari aristokrasilerle plütokrasiler yönetici seçkinlerin parçalarını oluşturmuş, kimi zaman da tümünü oluşturmuş olsalar gerektir...» der (**The Mind and Society**, III, s. 1430). Başka bir yerde, yeni seçkinlerin yükselişini tartışırken, İngiltere'de sanayi işçilerinin bir sendika seçkinleri oluşturduklarını belirtir (**Les systemes socialistes**, s. 32-33). Bu tür bir açıklama, Fransız tarihinin değişik dönemlerinde yükselen seçkin küme

örnekleri olarak ticari sınıfları, sanayi sınıflarını, **bourgeoisie**'yi, hukukçuları ve maliyecileri anan Kolabinska tarafından daha açık biçimde sergilenmektedir.

Ne var ki, Pareto'nun seçkinlerin dolaşımını esas olarak, bir yanda seçkin kesim üyelerinin, diğer yanda alt katmanlara mensup olanların psikolojik karakterlerinde değişmelerle; ya da kendi diliyle, iki katmanda olagelen tortulardaki değişmelerle açıklamaya niyetli olduğu bellidir. Aristokrasiler, der Pareto, sadece sayıca çökmezler: «Canlılıklarını yitirmeleri, onlara iktidarı ele geçirip ellerinde tutma olanağı veren tortuların oranlarında bir azalma olması anlamında nitelik olarak da çöküşe girerler. Yönetici sınıf... alt sınıflardan yükselen aileler tarafından yenilenir» (**The Mind and Society**, III, s. 1430). Pareto, yine bütün kümelerin dolaşımını tartışırken, devrimlere toplumun üst katmanlarındaki yozlaşmış birikmesi ve alt katmanlardaki üstün nitelikte öğelerin çoğalmasının yol açtığını öne sürer (ibid., s. 1431). Bu açıklamanın değerini kestirmek için, Pareto'nun «tortular» kavramına kısaca değinmek gerekmektedir. Pareto, **The Mind and Society**'de toplumsal yaşamdaki bireylerin mantıklı ve mantıklı olmayan («ussal» ve «ussal olmayan» daha uygun terimler olurdu) eylemler arasında bir ayrım yaparak yola koyulur: mantıklı olanlar elde edilebilir hedeflere yönelik ve bu hedeflerin elde edilebilmesine uygun araçların kullanıldığı eylemlerdir; mantıklı olmayanlar ise, herhangi bir hedefe yönelmeyen ya da ulaşamayacak hedeflere yönelik, veya hedefe ulaşılmasına elvermeyen araçların kullanıldığı eylemlerdir. Pareto insan eylemlerinin çoğunun mantıksız olduğu görüşünü savunur² ve mantıksız eylemin gerisinde yatan güçlerin neler olduğunu, sık sık olduğu gibi, mantıksız eylemin nasıl olup da mantıklı eylem olarak

2 Pareto'ya göre mantıklı eylemin belli başlı alanları ekonomik (ya da iş hayatı) ve bilimsel alanlardır. Bu alanlardaki özellikle ilk alandaki davranışın ussallığını abartır iyice Pareto ve öbür toplumsal eylem biçimlerindeki, örneğin siyasetteki ussallık derecesine hak ettiği değeri vermez.

tasarımlandığını araştırmaya devam eder. Bu güçleri altı «tortu»da bulgular ve bunları, (I) birleşmelerin, (II) tümlüklerin dayanıklılığının, (III) toplumsallığının (**sociability**), (IV) faaliyetin, (V) bireyin dürüstlüğüne (**integrity**), (VI) ve cinsiyetin tortuları olarak adlandırır. Bu tortularla belirlenen eylemlerin nasıl mantıksal eylem görünümü aldıklarını, Pareto, Marxist anlatımla «ideolojiler»le bazı benzerlikleri olan «türevler» (**derivations**) başlığı altında tartışır. Pareto tortuları pek kesin bir biçimde tanımlamaz ve onları toplumsal olaylara ilişkin betimlemelerinde işine geldiği şekilde kullanır.³ **The Mind and Society**'nin son bölümünde, seçkinlerin dolaşımı sorununu daha kapsamlı olarak işlerken, yalnızca iki tortu sınıfından yararlanır Pareto. Yönetici seçkinlerin egemenliği, der, iki türlü olabilir: ya kurnazlıkla (birleşme tortularının üstünlüğü), ya da kaba güçle (tümlüklerin dayanıklılığı tortularının üstünlüğü). I. ve II. tortular böylece tüm siyasal tutumların sınıflandırabileceği kategoriler olarak ele alınmaktadır ve Pareto'nun siyasal yaşamla ilgili tartışmalarının büyük bölümü Batı toplumları tarihinden seçilen verilerin bu şemaya uydurulma çabası olmaktadır. Özellikle Pareto'nun incelemesinin daha önceki bölümlerinde kurduğu devasa kavramlar yapısıyla ilişkili olarak düşünüldüğünde, bu dikkat çekecek kadar yalın bir sınıflandırmadır ve hiç de çarpıcı bir özgünlük göstermez. Pareto'nun sırasıyla I. ve II. tortular tarafından canlandırılan iki seçkin tipi -«spekülatörler» ve «rantiyeler» diye de adlandırdığı tipler- Machiavelli'nin «tilkiler» ve «aslanlar»ına pek benzemektedir ama daha bilimsel bir kılığa büründürülmüşlerdir. Bunların gerçekten daha bilimsel terimler olup olmadıkları aslında su götürür, çünkü Pareto'nun incelemesinde baştan başa büyük bir bilimsel yöntem resmi geçidi olmakla birlikte, kılı kırk yaran soruşturma yöntemleriyle, bu seçkin tiplerinin karakteristik-

3 «Tortular» kavramı, Morris Ginsberg tarafından, Pareto'nun bu konu üzerine fikirlerinin belirsizliğini ve yetersizliğini iyice ortaya koyan «Pareto'nun Toplumbilimi» üzerine bir denemede enine boyuna eleştirilmiştir. Ginsberg'in **Reason and Unreason in Society**'sine bakınız.

lerini belirlediği söylenen iki tür kişiliğin gerçekten varolduğunu saptama ya da bunları psikolojik terimlere kesin biçimde betimleme ya da siyasal kişiliğin başka çeşidi olmadığını gösterme için çok az çaba harcanmakta ya da hiçbir çaba harcanmamaktadır. Böylesi kişilik tiplerinin varlığı ve bunların siyasal yaşamdaki önemleri varsayılsa bile, seçkin kesim mensupları arasında zihin ve duygu durumlarındaki, fikir ve duygulardaki değişmelerin toplumsal değişmelerden bağımsız olarak oluştuğunu ve bunun da seçkinlerin dolaşımına yol açtığını göstermek yine de gereklidir. Pareto bunu yapmaya çalışmaz; onun yerine, sadece çöken seçkinlerle ilgili tarihsel örnekler alır, sonra da onların «tortuları»nda bir değişme olduğunu savlar.

Pareto'nun seçkinlerin yükselişi ve çöküşüyle ilgili incelemesi bu haliyle yetersizdir. Elde bulunan tüm örnekleri (sınırlı dönemler için bile) birleştirmeye ve seçkinlerin dolaşımında duyguların bağımsız olarak saptanabileceğini varsayarak bu duygulardaki değişmelere bağlanabilecek düzenlilikler bulunduğunu göstermeye çalışmaz. Yalnızca genel savlarını desteklemek için esas olarak çağdaş İtalyan siyasetinden ve antik Roma tarihinden alınmış tarihsel açıklayıcı örnekler üretir.

Nihayet Pareto, iki tip seçkinler dolaşımını -bireylerin tırmanışı ve inişi ile toplumsal kümelerin yükselişi ve inişini- birbirleriyle nasıl bağlantılandığı sorusuna yanıt getirmez. Kısaca, yönetici seçkinlerin alt katmanlardan gelen bireylere görece açık olması durumunda kalıcılık şansının daha fazla olduğunu;⁴ tersine, bir seçkin kesimin yerini bir diğ erinin almasının bireylerin bu dolaşımında aksama olmasından kaynaklanabileceğini öne sürer. Böylelikle şöyle iddia eder Pareto: «Devrimler toplumun üst katmanlarında artık onları iktidarda tutmaya elveren tortulara sahip olmayan ya da kaba güç kullanmaktan çekinen çökmeye

⁴ Krş. Kolabinska, *op. cit.*, s. 9; «Genelde, kendileri dışından öğeler alan seçkinler kalıcılık açısından böylesi öğeleri dışlayanlara göre daha iyi bir konumdadır.»

yüz tutmuş öğelerin -ya sınıf dolaşımında bir yavaşlama, ya da başka nedenler yüzünden- birikmesiyle gerçekleşmekte; buna karşılık, bu arada toplumun alt katmanlarındaki hükümet etme işlevlerini kullanmaya uygun tortulara sahip ve kaba kuvvet kul-yeterince istek duyan üstün nitelikte öğeler ön plana çıkmaktadır» (**The Mind and Society**, III, s. 1431). Ne var ki, okuyucu, bireylerin seçkinler ile seçkin-olmayanlar arasında dolaşım derecesinde önemli farklar gösteren toplumlar arasında sistematik bir karşılaştırmadan olsun, karşılaştırmalı bir devrimler incelemesinden olsun, bu önermeleri destekleyecek anlamlı tanıtıları boş yere arar.

Bu tür karşılaştırmalar için veri toplamının güç olacağı doğrudur ama Pareto'nun genellemesini hemen geçersizleştirecek gibi görünen tarihsel örnekler vardır. Bir örnek -upuzun dönemler boyunca aşırı katı bir katmanlama biçimine sahip olan ve keşfedilebildiği kadarıyla toplumun alt katmanlarından seçkinlere doğru görece çok az bir hareketin bulunduğu; ama yine de modern çağlara değin birkaç devrimci hareket yaşamış ve hiçbirinin de bir seçkin kesimin bir diğerine yerini bırakmasıyla sonuçlanmadığı bir ülke olan- Hindistan'dır. Modern Batı toplumlarında toplumsal hareketlilik miktarıyla devrimci duygu ve etkinliklerin yaygınlığı arasında bir bağlantı aramanın yararlı olabileceği sonucuna varsak bile, seçkinlerin yükseliş ve çöküşünü, ister devrimci, isterse daha yavaş değişimlerle olsun, yalnızca bireylerin seçkinlere geçişi üzerindeki kısıtlamalarla açıklamak yine de olanaksızdır. Pareto'nun sözünü edip de araştırmadığı o «diğer nedenler»in bazılarını incelemek zorunludur.

Marie Kolabinska'nın Fransa'daki seçkinler üzerine yaptığı çalışma, Pareto'nun kuramının doğruluğunu tek bir toplumdaki dolaşım sürecini daha ayrıntılı bir incelemeyle tanıtlamayı amaçlıyordu. Ne var ki, gerçekte bu çalışma, aynı yetersiz tarihsel örnek verme yöntemini kullandığı için, Pareto'nun kendisinin tarihe yaptığı gezilerden elde ettiklerinden daha inandırıcı hiçbir ampirik tanıt sağlamamaktadır. Araştırdığı Fransız tarihsel dönem-

lerinin her biri için Kolabinska belli bireylerin ya da ailelerin yükseliş ve çöküşlerinden örnekler zikretmektedir ama bu, **kimi** bireylerin bu dönemler sırasında Fransız toplumundaki toplumsal konumlarını değiştirebildiklerini göstermekle birlikte (zaten bundan kim kuşku duymaktadır ki?), bu dolaşımın büyüklüğüne ilişkin hiçbir açıklama yapmamakta ve dolayısıyla dolaşım hacmiyle ekonomik ve siyasal sistemdeki önemli değişimleri birbirleriyle bağlantılandırma olanağını bize vermemektedir. Kolabinska, bir tek, incelemesinin kapsadığı en son dönemi (1715-89) ele alırken, seçkinlerde farklı toplumsal katmanların temsiliyle ilgili nicel göstergeler sağlamaktadır ve o zaman dahi topladığı malzeme çok yetersizdir ve anlamlılığına ilişkin kuşku uyandıracak bir şekilde yorumlanmaktadır. Böyle(ce) bir yerde (s. 93) 1787 yılında yüksek şövalye memurlarının beşte birinin unvanlı soyluluğa mensup olmadığını ve bazılarının isimlerinde «**de**» takısının bile bulunmadığı görüşünü, halk katmanından olanların askeri seçkinler arasına girebilmelerinin bir delili olarak aktarmaktadır; ne ki, hem de sonraki bölümde Fransız seçkinlerinin, askeri seçkinler dahil, Devrimin hemen öncesindeki yıllarda giderek dışa kapalı hale geldiğini öne sürmektedir ve bir başka yazardan soyluluk takısı yokluğunun bir bireyin soylu olmayan aileye mensup olduğunu tanıtlamadığını gösteren bir alıntı yapmaktadır (s. 104). Ayrıca, araştırmasını **The Mind and Society**'nin yayınlanmasından önce yapan Kolabinska'nın, meslek yaşamlarını izlediği bu bireylerin yazgılarıyla onların «tortuları» arasındaki bağlantıyı araştırma zorunluluğundan kendisini ayrı tutabilme talihine sahip olduğu da belirtilebilir ve dolayısıyla bu hareketleri büyük ölçüde yeni ekonomik çıkarların gelişmesiyle açıklamıştır.

Seçkinler dolaşımı fenomeni, bu dolaşımın nasıl ve niçin olduğuna ilişkin diğer açıklamalar için yapıtlarına yöneleceğimiz birçok yazar tarafından da incelenmiştir. Mosca, ilk kitabında bunu şu sözlerle betimliyordu: «Komuta etmeye ve siyasal denetimi kullanmaya yatkınlık artık bir tek yasal yöneticinin malı olmaktan çıkıp, diğer insanlar arasında da yeterince yaygınlaşmıştır;

egemen sınıf dışında, yönetim sorumluluklarını paylaşma yetisine sahip olmakla birlikte, kendisini iktidardan yoksun bulan başka bir sınıf oluştuğunda -demek ki, o yasa temel bir gücün yolunda bir engel haline gelmiştir ve şu ya da bu yolla ortadan kaldırılması gerekir» (**Teorica dei governi e governo parlamentare**). Aynı düşünce daha sonraki yapıtı olan **Elementi di scienza politica**'da yine formüle edilir: «...alt sınıfların içinde başka bir egemen sınıf ya da yönlendirici bir azınlık zorunlu olarak oluşur ve bu yeni sınıf çoğunlukla yasal hükümet mülkünü elinde tutan sınıfla uzlaşmaz karşıtlık içindedir.» Mosca ayrıca seçkinler arasındaki savaşımdan ve eski bir seçkin kesimin yerini yeni bir seçkin kesimin almasından ibaret olan bu dolaşım biçiminin yanı sıra, varolan seçkinlerin toplumun alt sınıflarından bireylerin girmesiyle yenilenmesi olan diğer biçimi de kabul etmektedir; bir çok değişik bağlamlarda da seçkinlerin arasına girmenin görece kolaylığını ya da zorluğunu inceler. Buradan hareketli ve hareketsiz toplumlar ayrışımına yönelmektedir. Mosca ve seçkinlerin açıklık derecesine göre ve Pareto'ya karşıt olarak, farklı toplumsal düzeyler arasındaki hareketlilik hacminin bir hayli olmasını modern demokratik toplumların anlamlı bir özelliği olarak saptayıp, bunu gerçekte abartmaktadır da. Modern Avrupa toplumlarında, «... yönetici sınıf mertebeleri açık tutulmaktadır. Alt sınıflara mensup bireylerin üst sınıflara girmekten alıkoyan engeller, ya kaldırılmış, ya da azaltılmıştır ve eski mutlakiyetçi devletin gelişerek modern temsili devlete dönüşmesi hemen hemen tüm siyasal güçlerin, hemen hemen tüm toplumsal değerlerin toplumun yönetimine katılmasını olanaklı kılmıştır» (**The Ruling Class**, s. 474).

Ne var ki, Mosca'nın seçkinler dolaşımını ele alıştaki en belirgin özellik onun ulaşmaya çalıştığı açıklama türünde görülür. Seçkin kesim üyelerinin entelektüel ve ahlaki niteliklerini zaman zaman dile getirmekle birlikte Pareto'dan farklı olarak, bu psikolojik karakteristiklere çok fazla önem atfetmez Mosca. İlk olarak böylesi bireysel karakteristiklerin sıklıkla toplumsal

koşullar tarafından üretildiğini belirtir: «Savaşta cesaret, saldırıda tezcanlılık, direnişte dayanıklılık -bunlar uzun zamandır ve çoğunlukla üst sınıfların tekelinde bulunmakla övünülen niteliklerdir. Bu konularda bir bireyden diğerine çok doğal ve -sözümüz yanlış anlaşılmazsa eğer- doğuştan farklar olabilir elbette; ama bunları herhangi bir büyük insan kümesinde yüksek düzeyde, alçak düzeyde ya da sadece ortalama bir düzeyde tutan başka tüm etkenlerden önce gelenekler ve çevresel etkilerdir» (ibid., s. 64). İkinci olarak, Mosca seçkinlerin yükseliş ve çöküşüyle ilgili açıklamasında böylesi bireysel karakteristiklere hemen hiç gönderme yapmaz; bu fenomenleri bir toplumda yeni sorunların ortaya çıkmasıyla birlikte yeni çıkarların ve ideallerin filizlenmesiyle açıklar; «Gördüğümüz şudur ki, siyasal güçler dengesinde bir değişme olur olmaz –yani, eskisinden farklı kapasitelerin kancalarını devlet yönetiminde kabul ettirmeleri gereksinimi duyulduğunda, dolayısıyla eski kapasiteler bir miktar önem kaybettiği ya da dağılımlarında değişmeler olduğunda- o zaman yönetici sınıfın oluşma tarzında da değişiklik olur. Eğer bir toplumda yeni bir servet kaynağı geliyorsa, eğer bilginin pratik önemi artarsa, eğer eski bir din çöküp yenisi doğarsa, eğer yeni bir fikir akımı yaygınlaşırsa, o zaman, bunlarla aynı zamanda yönetici sınıflarda geniş kapsamlı çatlaklar meydana gelir» (ibid., s. 65). Meisel'in belirtmiş olduğu gibi⁵ bu tartışma çizgisi Mosca'yı Marxist fikirlere yaklaştırır ve Mosca bu tehlikenin ayırımında olduğu için de, ekonomik tarih yorumunun sınırları üzerinde durarak ve toplumsal değişimde ahlaki ve dinsel fikirlerin etkisini vurgulayarak kuramını Marx'inkinden ayrı tutmaya büyük çaba gösterir. Mosca'nın bu konudaki tavrı tarihin yalnızca ve tek-yanlı olarak ekonomik yorumunu yadsıma bakımından, aslında Max Weber'inkinden pek de farklı değildir; ama Marx'ın düşüncesinin etkisini kabul etme konusunda, işçi hareketine ve sosyalizme duyduğu derin düşmanlık nedeniyle Weber'den daha isteksizdir.

5 Bkz. Yukarıda; s. 32.

Bu aşamada görüşlerini kısaca ele alabileceğimiz iki yazar daha seçkinlerin dolaşımı sorununu oldukça bağımsız şekilde tartışmışlardır. Belçikalı tarihçi Henri Pirenne, «Les périodes de l'histoire sociale du capitalisme»⁶ adlı bir denemede, kapitalizmin gelişmesindeki her bir farklı dönemin⁷ farklı bir kapitalist sınıfın başatlığıyla karakterize olduğu hipotezini öne sürmüştür. «Ekonomik gelişmedeki her değişimle birlikte süreklilikte bir kesinti olur. O noktaya değin etkin olan kapitalistler, denebilir ki, o zamana değin bilinmeyen, doyurulmaları yeni araçları gerektiren gereksinimlerce yaratılan koşullara kendilerini uyduramadıklarını kabul ederler. Savaşından geri çekilirler ve mensupları, eğer işlerin yönetimine katılacak olurlarsa, yalnızca sermaye sağlayarak edilgin bir biçimde katılan bir aristokrasi haline gelirler. Onların yerlerine yeni insanlar, değişme yelleri önünde cüretle yelken açan yürekli ve girişimci bireyler yükselir...» Pirenne böylesi dönüşümlerin meydana geldiği dört ana dönemi ayırteder -onbirinci yüzyıldan başlayarak kent tacirlerinin yükselişi, onüçüncü yüzyılda uluslararası ticaretin gelişmesi, onaltıncı yüzyılda yeni sanayilerin ve imalatçı kentlerin ortaya çıkışı, en son olarak da onsekizinci yüzyılın sanayi devrimi- ve bu dönüm noktalarının herbirinde yeni insanların toplumun alt katmanlarından çıkarak ekonomik etkinliğin önderleri haline geldiklerini göstermeye çalışır.

Kimi benzer gözlemler, «Etnik olarak türdeş bir ortamda toplumsal sınıflar»⁸ üzerine bir denemede Schumpeter tarafından yapılmaktadır. Schumpeter denemesinin «bir sınıf içinde ailelerin

6 **Bulletin de l'Académie royale de Belgique**, mai, 1914. Dipnotlarının birçoğunun alınmadığı bir İngilizce versiyonu, **American Historical Review**'da yayınlandı, Nisan 1914.

7 Pirenne'nin bu gelişmenin kökenlerini çok erken bir dönemde, yani onbirinci yüzyılda bulgulaması şu anki tartışmamızı etkilemez.

8 İlk olarak **Archiv für Sozialwissenschaft un Sozialpolitik**, Cilt 57, 1927'de yayınlandı. İngilizce çevirisi, Joseph A. Schumpeter, **Imperialism and Social Classes**'dadır.

yükselişi ve çöküşü», «sınıf çizgileri arasında hareket» ve «tüm sınıfların yükseliş ve çöküşü»nü ele aldığı bölümlerinde farklı dolaşım tiplerini çok açık biçimde birbirinden ayırteder. Schumpeter'in incelemesinin en değerli özelliklerinden biri, seçkinlerin dolaşımında bireysel ve toplumsal etmenleri birlikte düşünmesidir. Ailelerin sınıflar arasındaki hareketinde, diye öne sürmektedir Schumpeter, toplumsal tırmanmayı -şansın işleyişini bir yana bırakırsak- enerji ve ahlak bakımından bireysel tanrı vergisinin yanı sıra üst sınıfların açıklığı ve yeni etkinlik alanında girişim fırsatları gibi toplumsal koşullar da etkiler. Benzer şekilde, bütün sınıfların yükseliş ve çöküşünde, bireylerin niteliklerine bir miktar ağırlık vermesi gerekir ama daha önemli etkiyi seçkin kimselerin işlevlerini etkileyen yapısal değişimler gösterir. «...ulusal yapının bütünündeki her bir sınıfın konumu bir yandan (onun) işlevine verilen öneme, öte yandan da, bu sınıfın işlevini başarıyla yerine getirme derecesine bağlıdır.» Schumpeter bu süreci Almanya'da bir savaşçı soyluluğun yükselişi ve ulusal idare sisteminin gelişmesi, sonradan da toprak mülkiyetinin babadan oğula geçmesinin bir sonucu olarak bu savaşçı soyluluğun ondürdüncü yüzyılın sonundan itibaren çöküşü üzerine bir incelemeyle örnekler. Bu çöküşün altında yatan nedenler, bireysel savaş işlevini toplumsal öneminin kaybolmasında -toplumun militerlikten uzaklaşması- ve geniş toprak malikanelerinden yana ekonomik değişimlerde bulunmaktadır.

Yukarıdaki incelemelerin hepsi bir yönden, ya resmi hükümet kurumlarındaki personel değişimlerini açıklayarak, ya da daha geniş bir anlamda, toplumda belli kümelerin iktidarında veya etkisindeki dalgalanmaları açıklayarak siyasal değişimin anlaşılmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Bunlar temel sorunları formüle etmede ve yargılarını destekleyecek delilleri üretmede nereye kadar başarılı olmuşlardır? Pareto'nun yaklaşımıyla, Mosca, Pirenne ya da Schumpeter'in benimsediği yaklaşım arasında çok büyük farklar bulunmaktadır. Pareto bireylerin seçkinler ve seçkin-olmayanlar arasındaki dolaşımına çok

fazla önem vermektedir; bu düşünsel uğraş, doğrudan doğruya araştırmasının ana konusu olarak «toplumsal cenge»yi seçmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Modern işlevselciler gibi -ki onların esas atası ideolojik olduğu kadar bilimsel anlamda da bizzat kendisidir- Pareto, belli bir toplumun ya da belli bir toplum biçiminin varlığını sürdürmesini sağlayan etmenleri incelemekle yola çıkar ve yine onlar gibi, toplum tipleri arasındaki başlıca farklarla ya da bir toplum tipinden bir başkasına olan değişimin nedenleriyle ilgili herhangi bir soruşturmayı kendi araştırma alanından üstü kapalı bir şekilde uzaklaştırır. Pareto'nun çizdiği tarih resminde, toplumsal yapının gerçek dönüşümleri değil, çöken bir seçkin kesimin halkın alt kesimlerinden yeni öğeleri alarak yeniden canlandığı ya da bu aynı öğeler tarafından birey olarak yerleşik seçkin kesime girmekten yoksun bırakıldığı koşullarda oluşturulan yeni bir seçkin kesim tarafından devrildiği ve yerini bu yeni seçkin kesime bıraktığı bitimsiz bir döngüsel hareket vardır. Tüm bu hareketler boyunca, toplumun biçimi, bir seçkin kesimin halkın çoğunluğu üzerindeki egemenliği olarak soyut biçimde tanımlandığı için değişmeksizin kalır. Pareto'nun benimsediği bakış açısından, seçkin kesimin bileşimi ve kültürel görünümünde ya da seçkinler ile yığınlar arasındaki ilişkilerde tarihsel değişmelerin olup olmadığını sormanın hiçbir anlamı yoktur. Pareto, ne zaman buna benzer sorunlara değinecek olsa, hemen geri çekilip, incelemesinin ana temasının toplumsal dengenin genel, soyut ve tarihsel-**olmayan** koşullarına ilişkin sorunlar olduğunu tekrar belirtir.

Buna karşılık, Mosca, Pirenne ve Schumpeter, birçok noktada birbirlerinden ayrılmakla birlikte, ekonomik veya kültürel değişikliklerin bir sonucu olarak bir toplumda yeni toplumsal kümelerin oluşabileceğini, bu kümelerin daha sonra girdikleri faaliyet türlerinin toplum için genel olarak canalcı öneme sahip olması ölçüsünde toplumsal nüfuzlarını arttırabilecekleri ve bu etkinliklerin zamanla siyasal sistemde, bir bütün olarak da toplumsal sistemde değişmeler yaratabileceğini kabul etme konusunda anlaşırlar. Toplumsal kümeleri, özellikle de ekonomik

işlevleriyle ayırt edilen kümelerin yükseliş ve çöküşüyle ilgilenmeleri, Marx'ın sınıflar kuramının etkisini ortaya koymaktadır; aynı etki, bu kümeler için «seçkinler»den çok «sınıf» terimini kullanmalarında ve böylece sınıf yapısının karmaşıklığı ve tarihsel değişkenliğin, egemen bir seçkin kesim ile yığınlar arasında evrensel ve değişmeyen bölünmeden daha göze çarpan biçimde betimlendiği bir toplum modeli sunmalarında da görülmektedir. İkinci bölünme, ancak Mosca'nın yapıtında yer almaktadır ve daha önce göstermiş olduğum gibi, modern toplumların siyasal sistemlerini tartışmaya geldiğinde de büyük ölçüde bir yana bırakılmaktadır. Bu, yazarlardan herhangi birinin, toplumsal kümelerin hareketiyle ilgilenirken, bireylerin seçkin kümeleri (ya da üst sınıf) ile toplumun alt katmanları arasında dolaşımını tümüyle yoksaymaları anlamına gelmemektedir. Görmüş olduğumuz gibi, Schumpeter bu farklı dolaşım türleri arasında çok özenli bir ayırım yapar, daha az açık seçik bir biçimde Mosca da böyle yapmaktadır; bir tek Pirenne, bu tikel incelemede, dikkatini yeni sınıfların oluşumuyla sınırlamaktadır. Ama bu noktada da, bireylerin ve ailelerin sınıf sistemi içindeki dolaşımını bireysel yetenek ve karakter farklılıklarından çok, büyük ölçüde sınıf yapısının kendi karakteristikleriyle açıkladıkları (Schumpeter'in yapıtının özellikle açığa çıkardığı gibi) için, Pareto'dan belirgin biçimde ayrılırlar.

Bu seçkinler dolaşımı kavrayışının en belirgin özelliği -ve bu zaten belirtmiş olduğum noktalardan kaynaklanmaktadır- seçkinlerin mahiyetinde, hiç değilse Batı uygarlığı alanında, gerçek bir tarihsel gelişmeyi ve seçkinlerin toplumun geri kalanıyla ilişkilerini gözönüne alması ve teknolojiye ve genel olarak kültürdeki değişmelerin farklı sınıf yapısı ve siyasal iktidar biçimleri oluşturduğunu kabul etmesidir.

Ama, Mosca, Pirenne ve Schumpeter'in çalışmalarında, seçkinlerin dolaşımı üzerine Pareto'nun yazılarındakinden daha tutarlı bir çözümleme ve daha makul açıklamalar bulabilmemize rağmen, bu çalışmalar yine de birçok bakımdan yetersizdir. En görünen eksikliklerden biri uygun bir araştırma yönteminin yok-

luğudur. Bu incelemelerden hiçbirisi toplumdaki bireylerin ve kümelerin dolaşım miktarı ile ekonomik, siyasal ve kültürel sistemdeki değişmelerin ölçüsü arasında değişmez bir bağlantı var mı yok mu sorusunu, ilkin toplumlar arasında sistemli bir karşılaştırma sunmamaları, ikincisi de, ele aldıkları fenomenlerin eksiksiz bir ölçümünü vermemeleri nedeniyle yanıtlayamamaktadır. Pareto, Mosca, Kolabinska, Pirenne ve Schumpeter, hepsi, bazı bireylerin sınıfsal konumlarını değiştirdiğini ya da seçkinler ile seçkin-olmayanlar arasında yer değiştirdiklerini gösterebilmektedirler. Bunu esas olarak, toplumsal hiyerarşide yükselmiş olan bireylerden örnekler vererek yaparlar. Ama bu bize en çok bilme gereksinimini duyduğumuz şeyi; yani, seçkin kesim ya da üst sınıfın **oran olarak** ne kadarının toplumun alt katmanlarından alındığını ve alt katmanlardan yükselebilenlerin oranını açıklamaz. Bu tarihsel örnekleme yönteminin sonucu çoğu kez bir toplumda dolaşım miktarının şişkin gösterilmesine yol açmakta gibidir. Örneğin William Miller, Amerikan tarihinin yakın bir dönemi boyunca seçkinler arasına girmenin bir yönüyle ilgilenen tarihçilerin, toplumun alt katmanlarından yükselen iş dünyası önderlerinin oranını büyük ölçüde abartmış olduklarını belirtmiştir. «Bu (iş dünyasının seçkinleri arasına katılma) modeli oluşturmaya girişen tüm genellemeler «hırsız baron» döneminden birkaç gözcü yaşamöyküsüne dayanmaktadır... Ama iş dünyasının önderlerinin yaşamını okumak.... İşçi sınıfı ya da yabancı kökenlileri neredeyse boşuna aramak olacaktır; hatta bu önderler arasında yoksul ve okumamış çiftçi delikanlılar bile görülmez.»⁹ Seçkinler ile seçkin-olmayanlar arasında bireylerin (modern toplumbilimci-

9 William Miller, «American Historians and the Business Elite», William Miller (der.) *Men in Business*'de. Bu görüş, verilerin mevcut olduğu ondört ülkenin hiçbirinde halkın kol gücü katmanlarından üst düzeylere kayda değer bir hareket olmadığı sonucuna varan ve seçkinlerin aralarına yeni üyeler alması hakkında karşılaştırmalı bir incelemeyle doğrulanmaktadır. Bkz. S.M. Miller, «Comparative Social Mobility», *Current Sociology*, IX (I), 1960.

lerin «toplumsal hareketlilik» diye adlandırdıkları inceleme alanının bir bölümünü oluşturan) dolaşımının tanı olarak ölçülmesi, günümüz toplumlarında denendiğinde bile büyük güçlükler sunmaktadır. Bu güçlüklerden bazıları, karşılaştırmalı olarak toplumsal hareketlilik üzerine yakınlarda yapılmış bir incelemede belirtilmektedir.¹⁰ Genel ölçüm sorunlarının çokluğu bir yana, bir toplumdan bir başkasına, seçkinlerin hacmindeki değişikliklerden ve nüfuslarının tarım veya sanayi ya da kol ve zihin gücü uğraşları arasındaki oranları çok farklı olan toplumların sınıf yapılarındaki farklardan doğan belli güçlükler vardır.

Bu sorunların düşünülmesinden ortaya çıkan sonuçlardan biri, Pareto'nun kullanmış olduğu gibi seçkinler ve seçkin-olmayanlar şeklinde yalın bir ayrımın pek yeterli olmamasıdır, çünkü nüfusun diğer kesimlerinden seçkinlere geçiş oranının hesaplanması, belli bir toplumda seçkinlerin boyutu ve yapısına, keza genel sınıfsal yapıya ilişkin bir şeyler bilmediğimiz süreçte muhtemelen pek anlamı olmayacaktır. Bununla birlikte, günümüz toplumlarında, ulusal örneklem araştırmaları ya da belli seçkin kümelerin daha yoğun incelenmeleriyle, seçkinlerin dolaşımına ilişkin çalışmalarda gerekli verileri toplamak hiç değilse olanaklıdır. Belli seçkin kümeler hakkında tarihsel çalışmalara giriştiğimizde, bizzat veri toplama, daha önceki yazarların ciddi bir şekilde yüzyüze gelmedikleri fazladan bir güçlüktür. Şu anki bilgi yokluğu, hiç kuşkusuz, kısmen genel tarihçilerin genellikle bu tür nicel soruşturmalarla ilgilenmemelerinden ve bu sorunlarla ilgilenen toplumsal tarihin ise henüz geliştirilmek durumunda olmasındandır. William Miller'in daha önce alıntılıdığım denemesinde ayırladığı gibi: «Hep geniş ölçüde yönetici sınıfların etkinlikleriyle uğraşmış olan tarihçilerin, seçkinlerin yeni üyelerle desteklenmesi ve yerlerini tutmaları sorunların sistematik olarak ilk inceleyenler arasında oldukları varsayılabilir. Bu resmi kast sistemi ve yasal olarak kökleşik kalıtımsal hiyerarşileri olmamış

¹⁰ S.M. Miller, **op. cit.**

Amerika Birleşik Devletleri gibi bir ülke özellikle ilginç bir durumdur. Yine de çoğu Amerikalı tarihçi bu soruna çekingen kalmıştır.¹¹ Miller'in derlediği kitapta ticaret seçkinleriyle ilgili incelemeler, Çin **literatî**'si üzerine yeni bir inceleme¹² ve çeşitli ülkelerdeki siyasal seçkinlerle ilgili birkaç inceleme¹³ bazı durumlarda gerekli tarihsel bilgilerin bulgulanabileceğini göstermektedir; ne var ki, birçok yüzyıl ve dönemi boyunca, seçkinlere katılma ve seçkinlerden dışlanma hareketlerinin miktarını tam olarak belirlemek olasılıkla mümkün olmayacaktır.

Birçok ülkede seçkinlerin dolaşımına ilişkin yeterli miktarda bilgi sağlanabilse bile, bu dolaşım ile diğer toplumsal fenomenler arasındaki bir bağlantıyı göstermek için, daha önceki yazarlardan hiçbirinin denememiş olduğu bir adım atmak, yani toplumlar arasında kapsamlı ve sistemli karşılaştırmalara girişmek hala gerekli olacaktır. Pareto bireylerin seçkinler ile seçkin-olmayanlar arasında dolaşımının değişmez ve düzenli bir fenomen olduğunu öne sürmektedir. Ama böyle midir gerçekten? Dolaşım oranında toplumlar arasında önemli farklar yok mudur? Eğer varsa, bu farklılıkların nedenleri ve siyasal alandaki etkileri nelerdir? Mosca ve diğerleri, modern toplumlarda dolaşım hızının çok yüksek olduğunu ve Mosca'nın sözleriyle, «modern temsili devletin neredeyse tüm siyasal güçler ve tüm toplumsal değerler için, toplum yönetimine katılımı mümkün kıldığını» öne sürmektedirler. Buraya kadar ele almış olduğum araştırmalar bu görüşü doğrulamıyor ama modern sanayi toplumları yine de birçok başka tür toplumdaki daha hareketli olabilir. Ortaya atabileceğimiz bir başka soru bireylerin hareketliliği ile seçkinlerin ya da sınıfların

¹¹ **Op. cit.**, s. 309.

¹² Robert M. Marsh, **The Mandarins: The Circulation of Elites in China, 1600-1900**.

¹³ Bkz. özellikle, W. L. Guttsman, **The British Political Elite**, ve Dwaine Marvick (der.), **Political Decision-Makers**'da, Mattei Doğan'ın Fransız mebusları üzerine incelemesi.

yükseliş ve çöküşleriyle ilgilidir. Pareto'nun savladığı gibi, devrimler gerçekten bireylerin dolaşım oranı çok düşük olduğunda mı meydana gelmektedir? Bu sorular şu anki bilgiye dayanarak kesinlikle çözümlenemeyen ve daha önceki yazarların açıklayıcı ifadeler olmaları amacıyla dile getirmelerine karşın açıklamaktan çok ortaya koymuş oldukları bir sorunlar dizisine işaret etmektedir.

Pareto, görmüş olduğumuz gibi, dikkatini seçkinler dolaşımında bireylerin hareketi üzerinde toplamıştı. Kümelerin hareketiyle -seçkinlerin yükseliş ve çöküşüyle- daha ayrıntılı olarak ilgilenen diğer yazarlar, Marx'ın toplumsal sınıfların kökenleri ve gelişimlerini açıklama konusunda ulaştığı noktanın çok da ötesine geçmiş gibi gelmiyorlar bana. Aslında, hepsi toplumda yeni çıkarların ortaya çıkışına önem vermektedirler. Mosca'nın «toplumsal güçleri», Marx'ın «sınıf çıkarları»nın çok benzeridir. Pirenne yeni kapitalist kümelerin yükselişiyle uğraşır baştan sona, Schumpeter ise silahlı bir soyluluğun çöküşünü büyük ölçüde ekonomik koşullarla açıklar. Bunların Marxismden ayrıldıkları nokta, başlıca toplumsal sınıflar içindeki alt-kümelerin -sözgelişi yeni meslek kümelerinin- gelişmesiyle çok daha ayrıntılı uğraşmaları ve hiç kuşkusuz, Marx'ın modern kapitalizmle sezdiği sınıfsız toplum potansiyeli üzerine herhangi bir tartışmaya girişmekten kendilerini sakınmalarıdır. Gerçi Mosca yeni «toplumsal güçler»in yaratılmasında kültürel ve dinsel etmenlerin etkisini hareketle incelemekle birlikte, bu tür etmenlerin kimi zaman toplumsal yapıda değişikliklere yol açacak önemde oldukları savını destekleyebilecek tarihsel örnekler üretememekte ya da böyle örnekleri ayrıntısıyla incelememektedir. Schumpeter, daha sonraki bir çalışmasında **-Capitalism, Socialism and Democracy-** kapitalizmin çöküşüne katkıda bulunan kültürel değişimleri tartışır, ama bu değişimleri ikincil düzeyde ve geniş ölçüde ekonomik düzendeki değişimlere bağlı olarak işler.

Bu yazarların Marx kadar bile yakın bir ilgiyle inceleyemedikleri bir sorun vardır: toplumdaki devrimci değişiklik-

lerin mahiyeti ve nedenleri. Bu sorun, Marx'ın -ondokuzuncu yüzyıl devrimleriyle uğraşırken- kullandığı terimlerden çok daha geniş terimlerle gözler önüne serilmelidir. Toplumsal kümelerin yükseliş ve çöküşlerinde iki süreç gözlemlenebilir: biri yeni bir toplumsal katmana mensup bireylerin kimi kez yerleşik siyasal seçkinlerin mensuplarıyla bağlaşıklıklar kurarak iktidar konumlarını yavaş yavaş ele geçirmeleri süreci; diğeri de yükselen bir toplumsal kümeyle toplumun yerleşik egemenleri arasındaki keskin bir çatışmanın söz konusu olduğu bir süreç. Siyasal araştırmaların konularından biri, olabildiği kadarıyla toplumsal kümelerin bu farklı dolaşım türlerinin koşullarını ve nedenlerini bulgulamaktadır. Pareto bu soruna hemen hiç değinmez; devrimler üzerine gözlemleri de dağınık ve birbirleriyle bağlantısızdır. Mosca ise, **The Ruling Class**'ın bir bölümünü devrim konusuna ayırır; ne ki bu bölüm çalışmasının en düş kırıklığı yaratan kısımlarından biridir ve birkaç devrim döneminin betimleyici bir anlatımdan fazla bir şey vermez. Marx'dan sonraki diğer toplum bilimcilerin çalışmalarının devrimci yüzyılımıza sağladığı malzeme bolluğuna karşın, devrimci değişimlerin açıklanmasına çok şey kattıkları söylenemez. Son yıllarda bu sorunlar en kapsamlı ve sistemli biçimde, C. Brinton tarafından **The Anatomy of Revolution** adlı kitabında tartışılmıştır.¹⁴ Brinton devrimci değişmeyi kolaylaştırıcı koşulları şöyle ayırt eder: bir toplumdaki ekonomik ilerleme, keskin sınıfsal uzlaşmazlıklar, aydınların egemen sınıf terketmesi, hükümet aygıtının yetersizliği ve siyasal bakımdan beceriksiz bir egemen sınıf. Koşullar bizatihi devrimci sınıfın oluşmasına çok daha az önem verilmesi dışında, Marx'ın çeşitli zamanlarda, özellikle ilk yazılarında önerdiklerinden genellikle farklı değildir; ama çok daha özenli bir karşılaştırmalı

¹⁴ Ayrıca, bkz. L. Gottschalk'ın denemesi, «Causes of Revolution», **American Journal of Sociology**, L (I), 1944; ve sorunlarla literatürün özlü bir şekilde değerlendirildiği, Ralf Dahrendorf, «Über einige Probleme der soziologischen Theorie der Revolution», **European Journal of Sociology**, II (5), 1961.

inceleme çerçevesi içinde ortaya konmuşlardır. Bu kavramsal çerçevenin yararı, yirminci yüzyılın çoğu endüstriyel olarak geri kalmış ülkelerde meydana gelen ve Brinton'un ayırttığı karakteristiklere büyük ölçüde sahip olan -zenginle yoksul arasındaki yoğun farklılıkların ürettiği aşırı sınıf uzlaşmazlıkları, Batılılaşmış ve çoğunlukla Marxismden etkilenmiş aydınların bağlı oldukları kümeyi terketmeleri ve geleneksel egemen kümelerin ekonomik sorunlarla ve daha ileri toplumların etkisiyle uğraşmaktaki beceriksizliği- devrimlerine uygulandığında görülebilir.

Konuyla ilgili daha sonraki bu yazılardan açıkça ortaya çıkan ve Marx'ın kuramını doğrulayan şey modern devrimlerin küçük seçkin kümelerin etkinliğiyle açıklanamayacağı -bu devrimlere tüm sınıfların eylemlerinin neden olduğudur. Bu sınıflara yol göstermek gerekmektedir; ama seçkin önderler kümesi sınıfların oluşumu ve gelişimin bir sonucu olarak ve bir ölçüde onlarla birlikte ortaya çıkar -bu küme bir sınıf oluşturmaz, ne de kendi başına bir devrime neden olur. Aynısı, bence, iktidar hiyerarşisindeki kümelerin konumunda daha tedrici değişimler olması durumunda da geçerlidir. Yeni seçkinlerin oluşabilmeleri ve zamanla toplumun yerleşik egemenlerinden zorla siyasal iktidar içinde bir pay koparabilmeleri nüfusu oluşturan görece geniş kümelerin durumundaki değişimler yüzündendir.

Bireylerin dolaşımını incelerken olduğu gibi, kümelerin dolaşımını da incelerken veri toplamada birçok güçlüklerle karşılaşmamız gerekir. Bu iki inceleme bir ölçüde çakışır ve aynı sorunları ortaya koyarlar, çünkü yeni toplumsal kümelerin oluşumuna ya da eskilerin çöküşüne ışık tutmak için bireylerin hareketini adım adım izlemek gerekebilir. Nedir ki, çoğu durumda toplumsal kümelerin varlıkları ve etkinlikleri yasal metinlerde ya da çağcıl kayıtlarda muhtemelen belgelendiği veya toprakta tasarruf hakkı (**tenure**) sistemleri ile dinsel ya da askeri örgütler gibi diğer toplumsal kurumlara ilişkin bilgiden çıkarılabildikleri için, bunların yükseliş ve çöküşlerine delil bulmak bir yerde daha kolaydır. Ama seçkinlerin dolaşımı hangi yönüyle dikkatimizi

ekerse çeksin, bu fenomen üzerine tarihsel bilgiyi (bu bilginin kendisi de büyük ölçüde genişletilebilir) yirminci yüzyılın toplumsal hareketleriyle ilgili incelemeler - seçkinler konusuyla ilgilenen daha önceki yazarların güçlerini açan incelemeler- sayesinde btnleyebiliriz. Son iki on yıl boyunca, sanayi toplumlarında seçkinlerin dolaşımı sayısız araştırmaya konu olmuştur; keza bu konuya şimdi az gelişmiş lkelerde de aynı önem verilmektedir. Bundan sonraki iki bölümde ele alacağım her türden birkaç topluma ilişkin kanıt birikiminin gözden geçirilmesi, bize burada eleştirilenlerden daha yeterli desteğe sahip bazı genellemeleri formüle etme olanağı verebilir.

AYDINLAR, YÖNETİCİLER VE BÜROKRATLAR

Yirminci yüzyılın büyük toplumsal ve siyasal değişikliklerinde öne çıkan toplumsal kümeler arasında üç seçkin kesim - aydınlar, sanayi yöneticileri ve yüksek hükümet görevlileri- çoğu kez daha önceki egemen sınıfların işlevlerinin mirasçıları ve yeni toplum biçimlerinin yaratılmasında canalcı etkenler olarak ele alınmaktadır. Bunların değişmeyi başlatmakta gerçekten önemleri nelerdir? Ne ölçüde toplumdaki başka, daha özsel değişmelerin ürünleri ya da daha güçlü çıkarların temsilcileridirler? İşin başında, bu seçkin kümelerine böylesi büyük toplumsal etki yüklemenin herşeyden önce genel seçkinler kuramının kabul edilmesinden kaynaklandığı ve doğrudan doğruya bu kuramın sağladığı Marksizm eleştirisinden çıktığı konusunda açık olalım. Çünkü Marksizme göre yakın Batı tarihinin en önemli olgusu yeni bir toplumsal güç olarak işçi sınıfının yükselişidir; buna karşılık aydınların ya da yöneticilerin ya da bürokratların yükselişine ilişkin açıklamaların tümü bu görüşe meydan okumakta ve kapitalizmdeki dönüşümlerin seçkinlerin arasına yeni üye alımının «sınıfsız» olmasına (yani bireylerin çeşitli prestij ve iktidar düzeyleri arasında oldukça mükemmel bir dolaşımına) yol açtığını ama aynı zamanda egemen seçkinler ile yığınlar arasındaki farkın varlığını sürdürdüğünü (yani sınıfsız bir topluma doğru yol almadığını) göstermeye çalışmaktadır. Dolayısıyla, bu seçkinlerin yükselişini incelerken, önce onların başlıca toplumsal sınıflarla nasıl bağlantılandığını ve kapitalist ülkelerin sınıf sisteminde ne gibi değişmelere yol açmış olduklarını; ikinci olarak da onların Sovyet tipi kolektivist toplumlardaki etkilerinin yapısını ele almamız gerekecek.

Aydınlar bu üç küme içinde tanımlanması ve toplumsal et-

kisinin belirlenmesi en güç olanıdır. «Aydınlar» ve «aydınkesim» (**Intelligentsia**) arasında bir ayırım yaparak işe başlayabiliriz. İkinci terim ilk kez ondokuzuncu yüzyılda, Rusya'da kendilerine profesyonel iş yapma niteliği kazandıran bir üniversite eğitimi almış olanları adlandırmak için kullanıldı; sonraları sözcüğün kapsamı bir çok yazar tarafından kolgücüne dayanmayan (**non-manual**) uğraşlarda bulunan herkesi içerecek biçimde genişletildi. Bu anlamda aydın kesim terimi «yeni orta sınıflar»a denk düşmekte olup, bu sınıf içinde üst ve alt katmanları ayırt etmek olanaklıdır - üst katman profesyonel işlerde çalışanlardan, alt katman ise daha rutin büro ve idari görevlerde bulunanlardan oluşmaktadır. Aydınların ise genel olarak fikirlerin yaratılmasına, iletilmesine ve eleştirilmesine doğrudan katkıda bulunan çok daha küçük bir kümeden oluştuğu kabul edilir; bunlar yazarları, sanatçıları, bilim adamlarını, filozofları, din düşünürlerini, toplum kuramcılarını, siyasal yorumcuları içine alır. Bu kümenin sınırlarını kesin biçimde belirlemek zor olabilir ve alt katmanları da öğretmenlik ve gazetecilik gibi orta sınıf uğraşlarıyla kaynaşmıştır ama bu kümenin karakteristik özelliği -bir toplumun kültürüyle dolaysız ilgisi- yeterince açıktır.

Aydınlar hemen her toplumda vardır -okuryazar olmayan toplumlarda büyücü ve rahip, ozan ve **minstrel**, soykütükçüler (**genealogist**) vb. olarak; okuryazar toplumlarda da filozof, ozan, oyun yazarı (**dramatist**), memur ya da hukukçu olarak- ama işlevleri ve toplumsal önemleri büyük ölçüde değişir. Bazı toplumlarda aydınlar bir yönetici seçkin olmaya iyice yakındır. Çin'de **literati** uzun dönemler boyunca bu tür bir yönetici katman oluşturmuş olup, Max Weber'e göre laik soylulara (**genteel layman**) verilen eğitimden çıkan **literati** bu tür bir egemen katman oluşturmuştur.¹ Bu katmana giriş halka açık bir yarışma sınavıyla olduğu için kalıtsal ya da dışı kapalı bir küme değildi; nedir ki uygulamada bu kümenin üyeleri çoğunlukla feodal dönem

¹ Max Weber, «The Chinese Literati», H.H. Gerth ve C. Wright Mills (der.), **From Max Weber**'de.

boyunca önemli feodal ailelerden, daha sonraları da (büyük oranda memur aileleri dahil) yüksek toplum katmanlarından alınıyordu. Bununla birlikte, 1600-1900 arası dönemde **literati**'nin önemli bir istatistiki çözümlemesi yüzde otuz kadarının sıradan ailelerden, yani bazıları kesinlikle varlıklı ailelerden olmakla birlikte, seçkinlerin altındaki bir toplumsal kereden geldiklerini ortaya koymaktadır.² Bu durum, Hindistan'da Brahmanların kendi başlarına toplumda egemen bir katman oluşturmalarına benzemektedir, ama Brahmanlar kalıtsal bir kast oldukları, eğitimleri de edebilikten (**literary**) çok dinsel olduğu için Çin'deki durumdan hayli farklılık gösterirler. Öte yandan, ruhbanlar Avrupa'nın feodal toplumlarında daha az egemen bir konumda bulunuyorlar ve ancak feodalizmin yıkılışıyla aydınlar daha önemli bir toplumsal işleve sahip olmaya başladı.

Modern aydınların kökenleri genellikle ortaçağ Avrupa'sının üniversitelerinde bulunmaktadır.³ Üniversitelerin gelişmesi hümanist öğrenimin yaygınlaşmasıyla birleşerek, ruhban kastı olmayan, üyeleri değişik toplumsal ortamlardan gelen ve bir ölçüde feodal toplumun egemen sınıflarından ve egemen öğretilerinden bağıni koparmış bir aydın sınıfının oluşumuna olanak sağladı. Bu aydın sınıfı Aydınlanma düşünürlerini üretti, özellikle de Fransa'da aydınlar **ancien régime**'in egemen sınıfıyla Kilisesi'ne karşı çıkarak kendilerini toplumun eleştirmenleri olarak kabul ettirdiler. Modern aydınlar işte bu rolleriyle, yani toplumun eleştirmenleri olarak ele alınırlar. Devrimci hareketlerde, bir bütün olarak işçi hareketinde ve daha yakınlarda az gelişmiş ülkelerin dönüşümündeki rolleri birçok yapıtta, çok kez de, Marx'ın proleter devrim kuramının bir eleştirisi bağlamında vurgulanmıştır. Aydınların etkisine ilişkin bu tür bir değerlendirme yapan ilk yazarlardan biri

2 Robert M. Marsch, **The Mandarins: The Circulation of Elites in China, 1600-1900.**

3 Bkz. Jacques Le Goff, **Les intellectuels au Moyen Age**, ve Karl Mannheim, «The Problem of the Intelligentsia», **Essays on the Sociology of Culture.**

olan Polonyalı bir devrimci, Waclaw Machajski, birkaç kitapta, özellikle de **The Intellectual Worker** (1905)'de⁴ sosyalist hareketin gerçekte doyumsuz aydınların ideolojisini dile getirdiğini, başarısının da sınıfsız bir topluma değil, «Devlet kapitalizmi» diye adlandırdığı bir toplum biçiminde, yeni orta sınıfla bağlaşıklık kuran yeni yönetici aydınlar sınıfıyla sonuçlanacağını belirtmiştir. Machajski sosyalizmin geleceği konusunda tümüyle de karamsar değildi; eğitimin genel olarak gelişmesiyle aydınların egemenliğinin azalabileceğini, sonunda da sınırsız bir topluma ulaşılabilceğini düşünüyordu. Ama yapıtı genel olarak pek dikkat çekmedi ve devrimci aydınlar fikri çoğunlukla sosyalizmin muhaliflerince, ilkin Max Nomad, daha sonra da yirminci yüzyıl devrimlerinden çoğunun sosyalizm bayrağı altında iktidarlarını kabul etmeyi başaran aydınlar tarafından yönetildiği şeklinde bugün yaygın biçimde paylaşılan görüşü savunan H.D. Lasswell tarafından benimsendi.

Aydınların rolü başka bazı yazarlarca çok farklı biçimde düşünülmüştür. Daha önce Mosca'nın aydınları yeni ve daha değerli bir seçkin kesimin çekirdeğini oluşturabilecek, **bourgeoisie** ile proleterya arasında konumlanan az çok bağımsız bir küme olarak düşündüğünü gördük. **Teorica dei governi e governo parlamentare**'nin son sayfalarında umutlarını şöyle dile getirmektedir Mosca: «Eğer özel çıkarları sadece bir süre için bile olsa bir yana itmeye hazır ve gerekli tarafsızlıkla ortak iyiyi algılayabilecek bir toplumsal sınıf varsa, bu sınıf kesinlikle titiz entelektüel eğitimi sayesinde karakter soyluluğuna, geniş çevrelere ve yetilerin genişletilmesine ağırlık verecek şeye sahip sınıftır... Bu sınıf, tekbaşına bu sınıf gelecekteki bir kötülüğü önlemek amacıyla şimdiki bir iyiyi özgürce kurban edecektir.» Benzer bir anlayışı, «toplumsal olarak bağımsız aydın kesim»de giderek kapsamı genişleyen bir toplumsal yaşam alanından gelen, eğitim

⁴ Kitapları Rusca yazılmıştır ve İngilizce'ye çevrilmemiştir. Fikirleri İngilizce olarak ilkin Max Nomad tarafından bu değerlendirmeyi aldığı **Rebels and Renegades**'de yorumlanmıştır.

aracılığıyla birbirine bağlanan ve kendinde toplum yaşamına sızmış tüm çıkarları barındıran görece sınıfsız bir katmanı ayırımsayan Karl Mannheim ortaya koyar.⁵ Bu karakteristikleri nedeniyle aydınlar, Mannheim'a göre, toplumlarına özellikle de toplumlarındaki farklı çıkar kümelerine ilişkin görece eksiksiz ve nesnel bir görüş edinme ve daha genel toplumsal çıkarları üste çıkaracak şekilde bağımsız hareket etme yetisindedirler.

Ele aldığımız bu iki görüşün de doğru yönleri vardır. Aydınların köktenci ve devrimci hareketlerde önemli rolleri olmuştur ve 1956'daki Polonya ve Macaristan olaylarından, Küba devriminde ve birçok ülkedeki sömürgecilik-karşıtı hareketlerde tanık olunduğu üzere hala da olmaktadır. Ama sosyalist hareketin aydınları çekmesi, onların aldatıcı sosyalizm ve sınıfsız toplum sloganlarıyla iktidar savaşımı veren yeni bir seçkin kesim oluşturdıkları şeklindeki bir kurumdan başka biçimlerde açıklanabilir. Batı toplumlarındaki işçi hareketi basit bir protesto hareketi değildi. Tutkularını ellerinin altında hazır buldukları dinsel imgesellikle (**imagery**) dile getirebilen kölelerin ve köylülerin dağınık ayaklanmalarından farklı olarak, işçi hareketi hemen hemen en başından itibaren geliştirilmesinde aydınların önemli bir rol oynamasını gerektiren bir toplum kuramını içeriyordu. Aydınlar sosyalist harekete çekimlendiler, çünkü bu harekette bir onursal konum ve bir ölçüde de bizzat entelektüel yaşam için canalcı olan kimi karakteristiklere -ussallık, tarafsızlık ve hatta öte dünyalılık- sahip bir toplumsal örgütlenme ideali buldular. Eş önemde, belki daha da önemli bir başka etmen aydınların toplumsal kökenleriydi. Birçok modern toplumda üniversiteler ve genelde entelektüel uğraşlar yetenekli bireylerin toplumun alt katmanlarından daha önemli konumlara yükselebilmelerinin başlıca aracıydı. Bunun sonucunda aydın seçkinlerin toplumsal bileşimi genellikle diğer seçkinlerden önemli ölçüde farklılaşmış ve birçok aydının işçi sınıfı hareketiyle bağlaşıklık kurma olasılığı hep mümkün

⁵ Karl Mannheim, **Ideology and Utopia**, s. 136 ve sonrası.

olmuştur.

Bu görüş aydın seçkinlerin, kendi uğraşlarına ilişkin çıkarları olmaktansa belli başlı toplumsal sınıflarla birleşecekleri ya da bağlaşıklık açısından bu sınıflar arasında bölüneceklerini öne sürmektedir. Aydınların topluma ilişkin nesnel bir görüş sahibi olabilen ve bir bütün olarak toplumun bazı genel çıkarlarını tutarlı olarak savunabilen bir küme oluşturduğunu öne süren ikinci görüş, aydınların kendilerine ait özgül bir küme çıkarı geliştirebileceklerini hala yadsırken, öte yandan aydın seçkinleri tüm sınıfların üstüne koymaktadır.

Bu değerlendirmelerini ikisi de, modern toplumlardaki aydınların durumundaki farklılaşma ve başkalaşım gösterebileceğine yer vermez. Herşeyden önce Avrupa ve Kuzey Amerika'nın sanayi ülkeleri arasında önemli ulusal farklar vardır. Raymond Aron, **The Opium of Intellectuals**'da, Fransız aydınlarının toplumda İngiltere, Almanya veya ABD'nin aydınlarından daha yüksek bir saygınlığa sahip olduğunu, siyasal yaşamın idari ve pratik yönleriyle daha az alakadar olduklarını ve toplumlarını daha köktenci olarak eleştirdiklerini gözlemlemiştir. 1871'den 1958'e kadar Fransız Millet Meclisi üyeleri üzerine yapılan bir inceleme, bu dönem boyunca seçilen 6000 mebusun yarısından fazlasının geniş anlamıyla aydın olduklarını -yazarlar, üniversite öğretmenleri, hukukçular, gazeteciler, bilim adamları, mühendisler, okul öğretmenleri- olduğunu göstermekte ve şu sonuca varmaktadır. «Fransa'da, en azından, üçüncü Cumhuriyette olduğu gibi Dördüncüsünde de Meclisteki siyasal tartışmalarda en tutkulu olanlar aydınlardı. Çoğunlukla en uzlaşmaz ideologlardı onlar. Sorunları soyut biçimde az çok içtenlikle ortaya koyma, çoğu kez de onları beceriyle dile getirmeye eğilimli olmaları anlamında "düşünceleri benzer biçimde donatılmış"tı. Ama bu eğilim -çoğunlukla gerçekçi olmayan çözümler önermeleri, özsel olanı savsaklayıp kurnazlık üzerinde saplanıp kalmalar, böylece yapay sorunlar icat edip kendi aralarında anlaşılmayarak parlamento görüşlerini gereksiz biçimde

karmaşıklılaştırıp uzatmaları anlamına geliyordu.»⁶ Ayrıca, **Petit Larousse**'da kaydedildiği şekliyle, Fransa'nın büyük adamlarına ilişkin bir incelemeden, önce gelen aydınların nasıl en ayrıcalıklı anlamıyla -yazarlar, sanatçılar ve bilginler- sıralandığını, böylelikle onların toplumsal saygınlığının ne kadar büyük olarak düşünüldüğünü gözlemlemek de ilginçtir; yüzyıllar boyunca bunlar toplamın yaklaşık yarısını kapsayarak en geniş kümeyi oluşturmaktadırlar ve ondokuzuncu yüzyılın sonuna kadar (araştırmanın kapsadığı en son dönem) saygınlıkları istikrarlı biçimde artmıştır.⁷ İngiltere'de aydınlar Fransa'daki gibi, böylesi büyük toplumsal saygınlığa sahip olamamışlardır, ne de parlamento üyeliğiyle olsun, herhangi bir kolektif siyasal düşünce ve eleştiri etkinliğiyle olsun, hiç böylesine öne çıkmamışlardır. Aydın kümelerinin halkın büyük ilgisini çekmesi ya da dolaysız bir siyasal nüfuz sahibi görünmeleri ancak çok ender durumlarda söz konusu olmuştur: geçen birbuçuk yüzyıldaki en gözle görülen böylesi örnekler arasında, yararçı (**utilitarian**) filozoflar, Hristiyan sosyalistler, ilk Fabian'lar ve 1930'ların Sol Kitap Kulübü (**Left Book Club**) ve anti-Faşist örgütlerle ilişkisi olan aydınlar bulunmaktadır.

İkinci bir önemli özellik, çoğu ülkede ve çoğu kez aydın seçkin kesiminin, en heterojen ve tutunumsuz seçkinlerden biri olması ve kültürel ve siyasal sorunlar hakkında çok fazla kanaat çeşitliliği göstermesidir. Tüni aydınların siyasal olarak sola bağlı oldukları ya da bağlı olmuş oldukları söylenemez, örneğin şu anda, Batı Avrupa ülkelerindeki ve ABD'deki birçok aydın olasılıkla

⁶ Mattei Doğan, «Political Ascent in a Class Society: French Deputies 1870-1958», D. Marvick (der), **Political Decision-Makers**'da, s. 67.

⁷ Alain Girard (der), **Le réusite sociale en France**, ss. 239-40. Derleyicinin belirttiği gibi, aydınların farklı ortamlardaki saygınlık ve nüfusunu karşılaştırmada bir temel sağlamak amacıyla çeşitli ülkelerden benzer malzemeleri elde etmek çok ilginç olurdu. Ne yazık ki, hala bir ilk adımın atılması ya da hatta öngörülmesi gerekmektedir; aydınlar üzerine en son ayrıntılı ve oylumlu simpozyum -**The Intellectuals: A Controversial Portrait**, G. B. de Huszar tarafından derlenmiştir- hala onların toplumsal işlevi üzerinde izlenimci çözümlemelere bel bağlamaktadır.

sağ kanada mensuptur. Aydınların siyasal tutumlarının toplumsal sınıf kökenlerince çok güçlü olarak etkilendiğini gösteren birçok kanıt vardır; örneğin Fransa'da hemen tümüyle üst sınıflardan gelen ve tutumları ağırlıkla sağ eğilimli olan eski **Ecole libre des Sciences politiques**'in öğrencileriyle çok daha geniş biçimde orta sınıf, işçi sınıfı ve köylülükten gelen ve tutumları baskınlıkla sol eğilimli olan **Ecole Normale**'in öğrencileri arasında çarpıcı bir farklılık bulunmaktadır. Burada hiç de açık olmayan konu, aydınların etkinlikleri ve yaşam biçimleri nedeniyle diğer seçkinlere göre toplumsal sınıf kökenlerinden daha az etkilenip etkilenmediğidir. Bundan başka, aydınların toplumsal tutumlarında toplumdaki daha genel değişmelerin yol açtığı önemli tarihsel dalgalanmalar vardır. 1930'larda Avrupalı aydınların çoğunluğu ve ABD'deki birçok aydın siyasal solun destekleyicileriydiler; ama 1950'lerin başından bu yana sağa doğru belirgin bir kayış görülmekte olup, bu refah yasalarının etkisi sonucu toplumsal koşullarda meydana gelen değişmelerle ya da bizzat aydın seçkinlerin özniteliğindeki değişmelerle açıklanabilir.

Bu bağlamda sanayi toplumlarındaki aydınların yakın tarihine ilişkin iki özellik gözönüne alınması gerektirmektedir. Üniversite eğitiminin yaygınlaşması ve bilimsel, teknik ve profesyonel uğraşların gelişmesiyle, özellikle alt düzeyde, aydın seçkinlerin boyutu da, işsel farklılaşımı da gelişmiştir. Aynı zamanda, aydın seçkinler içindeki farklı kümelerin görece önemlerinde değişmeler olmuştur; şu ya da bu türdeki uzmanlar genel kültür ya da toplumsal fikirleri daha edebi ve felsefi biçimde dile getirenlere üstünlük sağlamışlardır. Doğa bilimcilerinin artan toplumsal önemi, onların etkinlik ve gereksinimlerinin halkın dikkatini çekiş derecesinden, ve bilimadamlarına, danışma kurullarına üyelik ve hükümet ile idare de artan biçimde temsil (örneğin Bilim Bakanlığının kurulması) edilme olanağı sağlanmasıyla onların kamu siyasasını biçimlendirmede daha fazla yer almaları yönünde artan baskılardan açıkça görülmektedir. Bu gelişmelerin bir bağlantısı olarak, ihtimal ki aydınlar toplumun genelde daha az köktenci eleştirmenler olma ve içinde yaşadıkları

sanayi toplumlarının⁸ karmaşık etkinliklerinden doğan kısa dönemli, özgöl türden sorunları çözmekle daha fazla ilgilenme eğilimi göstermişlerdir. Bu anlamda, Mosca'nın açıklamış olduğu yönlerden birinde aydınların etkisi artmıştı; ama giderek böylesine sınırlı, uzman görevleri yüklenmeleri onların egemen bir seçkin kesim konumu gerekli niteliklerden uzaklaşmasına yol açar, çünkü aydınlar ayırteıcı bir küme örgütlenmesinden ya da ideolojisinden yoksundurlar. Şu anda, en çok az gelişmiş ülkelerdeki aydınlar siyasal yaşamda önemli bir rol oynayan tutunumlu ve köktenci bir seçkin kesim oluşturmaktadır.

Potansiyel egemen seçkin kesim olarak dikkat çeken ikinci bir kümeyi sanayi yöneticileri oluşturmaktadır. Bir süre için, modern toplumda yöneticilerin yükselişi, geniş ölçüde James Burnham'ın yönetim devrimi kuramının etkisiyle toplumbilimsel tartışmanın odak noktası haline gelmişti.⁸ Bu kuramın genel fikri çok daha önce Veblen tarafından **The Engineers and the Price System**'de dile getirilmişti. Veblen kapitalizmin, yani esas olarak üretim araçları sahiplerince yönetilen bir üretim sisteminin sanayi kaynaklarını verimsiz biçimde kullanacağı için devam edemeyeceğini öne sürüyor ama kapitalizmin çöküşünün işçi sınıfınca gerçekleştirileceği ve bu çöküşü sınıfsız bir toplumun izleyeceği şeklindeki Marksçı görüşü kabul etmiyordu. Kapitalist endüstrinin başlıca muhalifleri olarak teknolojik uzmanları - "mühendisler"-i görüyordu ve modern endüstri işleyişinin onların çalışmalarına dayandığını, keza onların sonraki hamleyi yapacak konumda bulunduklarını iddia ediyordu. «Koşulların zorlamasıyla onlar cemaatin maddi refahının bekçileridirler; buna karşılık şimdiye değin gerçekte kullanan sınıflara serbest gelir sağlayıcıları ve bu gelirin bekçileri olarak faaliyet göstermişlerdir. Onlara endüstri sisteminin sorumlu yöneticileri konumu verilmektedir ve tam da bu yer değişikliği sayesinde cemaatin maddi refahıyla ilgili son söz sahibi olma konumuna gelirler. Sınıfsal bilinç sahibi olmaktadırlar ve artık onları tecimsel bir çıkar dürtülemez; sendikalaşmış mülk sahiplerinin ve birleşmiş işçilerin çıkarlarını

8 James Burnham, **The Managerial Revolution**.

gözetmeleri anlamındaki ticari çıkardan uzaktırlar. Aynı zamanda, sayısal olarak ve alışkısıal bakış açısıyla, sayıları ve dağınık çıkarları nedeniyle tüm çabaları sonuçsuz kalan birleşmiş işçiler kadar heterojen ve hantal bir topluluk değillerdir» (op. cit., s. 74)

Burnham'ın tezi de özünde benzer olmakla birlikte daha özenli bir biçimde sergilenmektedir. Burnham bir toplum tipinde bir başkasına, kapitalist toplumdan (yani belli bir üretim tipiyle, sanayici ve bankerlerin egemenliğiyle ve özgül inanç sistemleri ya da ideolojilerle karakterize olan bir toplumdan) «yönetim toplumu» olarak adlandırmayı önerdiği bir toplum tipine geçiş dönemini yaşadığımızı öne sürmektedir. Bu topluma geçiş sürecini –«yönetim devrimi»ni- açıklamadan önce kapitalizmin çöküşüyle ilgili başlıca alternatif kuram olan Marksçı proleter devrim kuramını tartışır. Eleştirisi bildik bir fikirler silsilesini izlemektedir. İlkın, Rusya'daki devrim sosyalist bir toplumu resmen başlatamamıştır; ikincisi de ileri sanayi ülkelerinin çoğunda proleter devrim olmamıştır; devrim olanlarda da başarıyla ulaşmamıştır. (Örneğin, 1918'de Almanya). Burnham'ın kendi kuramı herşeyden önce yönetici olanlarla ilgili bir açıklamayı, sonra da tanımlamış olduğu kümenin toplumda gerçekten egemen seçkin haline gelmekte olduğunun ispatını içermektedir. Burnhamı yöneticiler arasında başlıca iki kesimi birbirinden ayırır: bilim adamları ile teknologlar ve üretim sürecinin direktörleri ve koordinatörleri. İkinciler **par excellence** yöneticilerdir ve Burnham, çoğu bilimsel ve teknik niteliklere sahip olabilse de, onları Vebien'in anlamıyla «mühendisler»den ayırır. Bunlar gerçekte ticaret şirketlerinin üst yöneticileri veya şirket müdürleridirler ve Burnham'ın onların toplumdaki durumlarına ilişkin çözümlemesi büyük ölçüde modern endüstri toplumlarında sanayi mülkiyeti ile denetimini arasında kökten bir farkın geliştiği şeklindeki saptamaya dayanmaktadır. Böylesi bir ayrımı yapma fikri, anonim şirketlerin gelişmelerini gözlemiş olan, ondokuzuncu yüzyıl toplum incelemelerine (Marx dahil) yabancı değildi; ama bu ayrımın önemi, **The Modern Corporation and Private Property** adlı çalışmalarında A. A. Berle ve G. C. Means tarafından ilk kez sistemli biçimde incelenen modern dev korporasyonun ortaya

çıkışıyla iyice artmıştır. Burnham yöneticilerin daha önceki Endüstrilerin kapitalist sahiplerinin ellerinde olan ekonomik erki ele geçirdiğini böylece de bütün toplumsal sisteme biçim verecek güce ulaştığını savlamaktadır. Burnham, –yöneticilerin bir tek ayrı bir toplumsal küme olmalarını değil, bir erk mücadelesinde kendi kümelerinin çıkarlarının ayırımına varmış, tutunumlu bir küme olmalarını da gerektiren- tezini kapitalizmin bireyci ideolojisinin yerini yönetimci bir ideolojinin almakta olduğunu göstermeye çalışarak destekler. Bu ikinci noktaya delil olarak Almanya ve İtalya’daki faşist korporatif devlet deneyimlerini, Sovyetler Birliği (ki bu bölümde daha sonraki bir yerlerde göstermeye çalışacağım gibi, bu ülkenin bir yönetici toplumu olarak yorumlanması pek de doğru değildir) ve ABD ile diğer Batı ülkelerinde sınırlı sayıda devlet planlaması deneyimlerini sunar.

Daha sonraki eleştiriler modern toplumlarda mülkiyet ile denetimin ayrılması şeklindeki temel nosyonun olsa olsa bir yarı gerçeği dile getirdiğini ortaya koymuştur. Sanayi sahipleriyle yöneticiler arasında birçok bakımdan sıkı bir bağ vardır. İlk olarak yöneticiler çoğu kez, şirketlerinde önemli pay sahibi olmaları anlamında, yönettikleri şirketlerin sahibidirler de, paydaşlık çok geniş biçimde dağınık da olsa bu durum az sayıda büyük hisse sahiplerini şirket siyasasını denetimlerinde tutmalarını sadece kolaylaştırır.⁹ İkincisi, yöneticiler kendi şirketlerinin başlıca hissedarları olmasalar bile, çoğunlukla zengin kişilerdir; C. Wright Mills’in **İktidar Seçkinleri**’nde işaret ettiği gibi, «üst yöneticiler ve çok zenginler iki farklı ve toplumsal olarak birbirlerinden kopuk kümeler **değildir**... İkisi de, mülkiyet ve ayrıcalığın iyice birleşmiş olduğu bir dünyada birbirleriyle iç içe geçmiştir...» (s. 119.) Üçüncü olarak yöneticilerin kaynağı baskınlıkla toplumun üst katmanlarıdır. Mills’e göre, ABD’de «1950’nin üst yöneticileri kentte başarıya ulaşmış kırsal kesim çocukları değildir»; göçmen, hatta göçmenlerin çocukları hiç değildir; «bu kentli, beyaz, Protestan Amerikalılar üst ve üst orta sınıf ailelerin çocuklarıdır. Babaları çoğunlukla girişimcidir (**entrepre-**

⁹ Bkz. P. Sargant Florence, **The Logic of British and American Industry**.

neur); yüzde 57'si işadamlarının oğullarıdır; yüzde 14'ü meslek sahibi insanların; yüzde 15'i çiftçilerin oğullarıdır.» Bu sonucu başka birkaç inceleme de doğrulamaktadır. Yüzyılımızın ilk on yılındaki önde gelen 190 Amerikalı iş dünyası önderinin toplumsal kökenleriyle ilgili özenli bir araştırmada, William Miller, örneksel başarılı işadamlarının toplumun alt katmanlarından yükseldiği fikrinin daha o dönemde modası geçmiş bir fikir olduğunu ortaya koymuştur.¹⁰ Miller'in incelediği işadamlarının yüzde 10'undan azı yurt dışında doğmuştur ve ancak yüzde 1'i «yoksul göçmenler» sayılabilir. Bu işadamlarının çoğu büyük kasaba ve kentlerdeki eski yerleşik Amerikalı ailelerden gelmektedir; yüzde 80'i de ticaretle uğraşan ya da profesyonel olan ailelerdendir. 1940'da Philadelphia'daki üst sınıf ve iş hayatına mensup seçkinlerle ilgili çok ayrıntılı bir incelemede şu sonuca ulaşılmaktadır: «...üst sınıfın iş dünyası camiası içindeki katkısı önderlerle ilgili pa'ından çok daha fazladır: **Who's Who**'da adı geçen bankerlerin yüzde 75'i, avukatların yüzde 51'i, mühendislerin yüzde 45'i ve işadamlarının yüzde 42'si aynı zamanda üst sınıf üyeleridir (yani **Social Register**'de sıralanan ailelere mensupturlar). Ayrıca endüstriyel ve mali kuruluşlardaki seçkin kesim üyelerine ait 532 yöneticilikten yüzde 60'ı üst sınıf üyelerine aittir. Nihayet, kentdeki önde gelen banker ve avukatlar üst sınıf mensuplarıdır. En büyük altı bankanın başkanları ve yüzde 80 müdürü hakiki Philadelphia'lıdır; tıpkı en büyük avukatlık firmalarının kıdemli ortakları gibi.»¹¹

İngiltere'de büyük kamu şirketlerinin yöneticilerine ilişkin bir araştırma, bunların yüzde 50 ve 60 arasının mesleklerine ailelerinin sağladığı iş bağlantıları avantajıyla başladıklarını, buna karşılık yüzde 40'ının da toprak sahibi, meslek adamı ve benzer toplumsal düzeyde ailelerden geldiklerini göstermiştir.¹²

10 «American Historians and the Business Elite», William Miller (der), **Man in Business**'de.

11 E. Digby Baltzell, **An American Business Aristocracy**, s. 431.

12 G. H. Copeman, **Leaders of British Industry: A Study of the Careers of More than a Thousand Public Company Directors**.

Demek ki, üst yöneticilerle mülk sahibi olanların aslında tek bir toplumsal küme oluşturacak şekilde sıkı sıkıya bağlantılı olduğu açıktır. Orta ile alt yönetim düzeylerinin durumu da hemen hemen farksızdır, çünkü bu düzeylere alınacak elemanların toplumsal alanı çok geniş değildir ve bu düzeylerdeki yöneticilerin çoğu daha yüksek idari görevlere ulaşmayı hedeflediklerinden, genelde tepedekilerle aynı toplumsal tutumlara sahiptirler ve aynı bağlantıları kurmaya çalışırlar. Yönetim merdivenine tırmandıkça elde ettikleri mülkiyet çıkarları daha da önem kazanır. Bütün bunda eli kulağında bir «yönetici devrimi»ni ima eden ya da Burnham'ın yeni yönetici ideolojisi taslağına gerçeğe benzerlik kazandıracak pek bir şey yoktur. Yöneticiler, özellikle üst yöneticiler sanayi toplumlarında önemli bir işlevsel küme oluştururlar; saygınlıklarının yüksek olması ve önemli ekonomik kararlar almaları anlamında seçkindirler ve bir işlevsel küme olarak konumlarının giderek daha da çok ayırımına varmaktadır (bu bilinç yönetim alanında sistematik incelemelerin ve eğitimin gelişmesiyle beslenmektedir), ama üst mülk sahipleri sınıfından bağımsız değildirler ve yeni bir «egemen sınıf» haline gelmemektedirler.

Şimdi, birçok gözlemciye modern toplumlarda giderek güç kazanan ve bir seçkin kesim olarak görünen üçüncü bir toplumsal kümeyi -yüksek hükümet görevlileri kümesini- ele almamız gerekiyor. Toplumbilimcilerin bürokratik seçkinlere ilgi duyması Max Weber'in yapısından onun «Karl Marx hayaleti» ve Marx'ın ardıllarıyla olan uzun tartışmalarından kaynaklanır. Weber'in sosyalizm karşıtlığını, sosyalizmin birey özgürlüğünün yitirilmesine, toplumsal yaşamın az çok tümcül bir zaptürapt altına alınmasına duyduğu korku esinlemiştir. Marx modern toplumların tarihinde üretim araçlarının küçük bir kapitalist sınıfın elinde biriktiğini görüp, bu sınıfın işçi sınıfınca mülksüzleştirilmesinin de insan özgürlüğünün artacağı bir dönemi başlatacak ilk adım olduğunu düşünürken; Weber sosyalist bir toplumda en üst noktasına ulaşacak üstelik birey üzerinde de doğrudan uzantıları ola-

cak bir idari araçlar derişimi sürecinin varolduğunu düşünüyordu: «Modern devletin gelişimi prensin eylemiyle başlatılır. Prens yanında yer alan ve yürütme gücünün özerk ve “özel” sahibi olanlarla idare, savaş ve mali örgütlenme araçlarına sahip olanların bu varlıklarına el koyulmasına yol açmışlardır... Bu süreç kapitalist işletmenin bağımsız üreticileri zamanla ortadan kaldırarak gelişmesi süresiyle tam bir koşutluk içindedir. Sonunda, modern devlet tüm siyasal örgütlenme araçlarını denetler...»¹³

Weber, bürokrasinin erkinin demokratik bir sistemde dahi siyasal otoritelerce denetlenemeyeceğini düşünüyordu. “Olağan koşullar altında, tam olarak gelişmiş bir bürokrasinin iktidar konumu her zaman ezicidir. “Siyasal efendi” kendisini “uzman”ın karşısında bir «amatör heveskar (**dilletante**)» konumunda bulur önünde idarenin yürütülmesi işini yüklenmiş eğitimli memurlar vardır. Bürokrasinin hizmet ettiği “efendi”, ister “yasa önerme hakkı”, “referandum” ve memurları görevinden alma yetkisi gibi silahlarla donatılmış bir “halk” olsun, isterse daha aristokratik ya da daha demokratik bir temelle seçilmiş ve güvensizlik oyu kullanma hakkıyla donatılmış bir parlamento olsun, bu söylediklerimiz geçerlidir...¹⁴

Almanya’daki liberal politikacıların güçsüzlüğü ve Prusya bürokrasisi örneğinin Weber’in bu yorumunu aşırı derecede etkilediğine kuşku duyulamaz. Ne var ki, Avrupa yakın tarihindeki olaylar, özellikle de, Rusya’daki sosyalist devrim deneyimleri ve demokratik sanayi ülkelerinde devletin ekonomik faaliyeti daha geniş biçimde denetlemesinin yarattığı sonuçlar, çoğu gözlemciye göre, Weber’in bürokrasinin artan gücüne ilişkin tezini desteklemektedir. Weber’in fikirleri Sovyet toplumsal sistemine en kapsamlı ve açık biçimde totaliter kömünizmin bir eleştirisi olan Yugoslav Milovan Djilas tarafından **Yeni Sınıf (The New Class)** adlı kitabında uygulanmıştır. Djilas, «Bu yeni sınıfın, bürokrasinin

¹³ Max Weber, “Politics as a Vocation”, H.H. Gerth ve C. Wright Mills, **From Max Weber**’de.

¹⁴ Max Weber, “Bureaucracy”, ibid.

ya da daha yerinde bir deyişle siyasal bürokrasinin» kendine ait bazı yeni karakteristiklerin yanında daha önceki egemen sınıfların tüm karakteristiklerine de sahip olduğunu belirtmektedir. Yeni sınıf “ellerinde bulundurdıkları idari tekel nedeniyle özel ayrıcalıklara ve ekonomik tercihlere sahip olanlardan oluşmaktadır.” Ama Djilas, bu sınıfa mensup olanların alışlagelen anlamda hükümet görevlileri ya da idareciler olmadığını kabul etmek zorunda kalır: “... daha ayrıntılı bir çözümleme yönetici bürokrasinin (ya da yeni sınıfın) çekirdeğini sadece özel bir bürokratlar katmanının, idari görevliler olmayan kişilerin meydana getirdiğini gösterecektir. Bu gerçekte bir parti bürokrasisi ya da siyasal bürokrasidir. Diğer görevliler yeni sınıfın denetimi altında bulunan bir aygıttır sadece.” Sonuçta “partinin bir sonucu olarak geliştiğini ve partiyi bir temel olarak kullandığını; bu sınıf güçlendikçe, partinin zayıfladığını” söyleyerek kaçmaya çalışır. Sonunda, bu fenomeni, yeni sınıfın üretim araçlarına sahip olmasıyla tanımladığını iddia ederek Marksist kuramın kapsamına sokmaya çalışır: «... bunun özel bir sınıf olduğunun kanıtı, onun mülkiyetinde ve diğer sınıflarla olan özel ilişkilerinde yatmaktadır... Komünist siyasal bürokrasi millileştirilmiş mülkiyetin keyfini çıkarmakta; bu mülkiyeti kullanmakta ve idare etmektedir.»

Görüşüme göre bu Sovyet toplumundaki seçkinlere ilişkin çok yanıltıcı bir çözümlemedir. Djilas’ın bizzat itiraf ettiği gibi, yeni sınıf sıkı anlamda bir bürokrasi değildir, çünkü hükümet görevlileri ve idarecilerinden meydana gelmemektedir; aslında, bürokrasi de değildir, çünkü onu oluşturanlar -önde gelen parti üyeleri- bürokrat **değildir**, ya da sanayi yöneticileri ne kadar bürokratsa onlar da o kadar bürokrattırlar.¹⁵ Bunlar Marksizm-Leninizm sınavlarını başarıyla vererek değil, siyasal yetilerin -tak-

¹⁵ Krş. C. Wright Mills, **The Power Elite** s. (133), “Bürokratik kariyer, tam olarak tanımlandığında, görevler hiyerarşisinin bir düzeyinden öbürüne tırmanma anlamına gelmez sadece. Bunu içerir kuşkusuz ama daha önemlisi işgal edilen her bir makam için katı ve tek yanlı niteliklerin tesisi anlamına gelir. Bu nitelikler çoğunlukla, hem özel resmi eğitimi, hem de değerlendirme sınavlarını gerektirir.

tik beceri, kurnazlık, inandırıcılık, enerji, sebat, vb.- kullanılmasıyla partide iktidara gelen **siyasal önderlerdir**.¹⁶ Aynı şekilde, partinin bizzat kullandığı egemenlik bürokratik değil politiktir. Djilas, “parti (yeni) sınıfı yaratır” derken gerçekte bunu kabul etmekte, ama ardından, “sınıf güçlenirken parti zayıflar” diye ekleyerek de bu ifadenin gücünü yumuşatmaya çalışmaktadır. Herhangi bir komünist ülkedeki Komünist Parti’nin bu özel biçimde zayıf düşmüş olduğuna dair hiçbir delil yoktur; Djilas’ın dile getirmeyi başardığı şey ahlaki bir değerlendirme, ideal partinin, devrimci proleter partinin çöktüğü iddiasıdır. Sonuç olarak partinin üretim araçlarını denetlediği için egemen olduğunu öne sürmek bir yanılgıdır; tersine parti siyasal iktidarı elinde tuttuğu için üretim araçlarını denetlemektedir. Polonyalı bir toplumbilimcinin öne sürdüğü gibi: “... gerek liberal, gerekse Marksçı yorumlardaki ondokuzuncu yüzyıl sosyal sınıf anlayışı modern dünyada uygulanabilirliğini büyük ölçüde yitirmiştir. Toplumsal yapı değişmelerinin şu ya da bu ölçüde siyasal otoritelerin kararlarıyla yönetildiği durumlarda, üretim araçlarıyla olan ilişkileri ya da başkalarının söylediği gibi, piyasa ile olan ilişkileri tarafından belirlenen kümeler şeklinde düşünülen sınıflar... çok geride kaldı.... Siyasal otoritelerin açıkça ve etkili bir şekilde sınıfın yapısını değiştirebildiği, ulusal gelirden daha büyük pay alma dahil toplumsal statü için gerekli ayrıcalıkların siyasal otoritelerin bir kararıyla bağışlandığı, halkın büyük bir bölümü ya da hatta çoğunluğunun bürokratik bir hiyerarşide görülen türde bir katmanlaşmaya dahil olduğu durumlarda -ondokuzuncu yüzyıl sınıf çatışmaları yerini başka toplumsal uzlaşmazlık (**antagonism**)

¹⁶ Bir Amerikalının Sovyet bürokrasisiyle ilgili incelemesi, John A. Armstrong, **The Soviet Bureaucratic Elite: A Case Study of the Ukranian Apparatus**, bürokrasi yönetimiyle ilgili hemen hemen aynı tezi paylaşmaktadır. Gerçekte yazar özel parti okullarında parti görevlilerinin resmi eğitime giderek artan bir önem verildiğini belirtmektedir ama iktidarın en tepesine tırmanmanın pratik siyasal önderlikteki başarısından çok, bu eğitim sisteminde gösterilen başarıya, yani formel niteliklere dayandığını da göstermemektedir.

biçimlerine bırakır.¹⁷ Bu, toplumsal hiyerarşinin alt kerteleri bürokratik olarak örgütlenebilirken, egemen kümenin bizzat bir siyasal otoride olduğunu açığa koymaktadır.

SSCB ve diğer komünist ülkelerde yüksek devlet memurlarının etkisi olduğunu önermek değil istediğim; sadece onların egemen bir sınıf olmadığını belirtmek. Stalin döneminde bile, egemen parti, memurlar dahil çeşitli seçkin kümelerin tutum ve arzularını bir ölçüde hesaba katmak zorundaydı besbelli ki; daha liberal Kruşçev rejiminde de, hala partinin gözetimiyle sıkı sıkıya kısıtlanmış olmakla birlikte, yüksek kademedeki memurların, sanayi yöneticilerinin, aydınların ve diğerlerinin toplumsal politikalar üzerinde bir ölçüde bağımsız etkileri olduğu açıktır.

Batı demokrasilerindeki memurların durumu yukarıdakinden farklı mıdır? Birçok yazar bürokrasinin devletin iktidarının, yüklendiği etkinlik alanlarının artışı ve kamu yönetiminin giderek karmaşılaşmasıyla açıkladıkları fazlalaşmasına dikkat çekmiştir. Fransız idari seçkinlerini eleştiren bir yazar bunu şu sözlerle betimlemiştir: «Onlar (yüksek kademedeki memurlar) kendi elemanlarını kendi içlerinden alan (self-recruitig) üstün ve egemen bir topluluk oluşturuyorlar; siyasal müdahaleden bağımsız, tüm siyasal fırtınaların boş yere dövüp durduğu ve etkisiz kaldığı bir kaya...»¹⁸ Buna karşılık bir başka yazar, Fransa'da bir "yönetim devrimi"nin gelişimini gözden geçirirken şunları öne sürmektedir: "İki uzman kümesi ekonomide olduğu gibi devletin içinde de önder bir konumu üstlenme yönsemesindedir. İdare mekanizmasının seçkinleri esas olarak **Inspecteurs des finances** arasından ve **Conseil d'Etat** üyeleri arasından alınmaktadır; her yana yayılan genel bir kadrodur bu. Bu idareciler sık sık özel sektöre geçtiklerinden, bankalarda, büyük ölçekli sanayi ve ticari kuruluşlarda bunlar bulunmaktadır. İkinci kaynak, devletin teknik bölümlerinin seçkin kesimini oluşturan, ama aynı zamanda artan

¹⁷ Stanislaw Ossowski, **Class Structure in the Social Consciousness**, s. 184.

¹⁸ H. Lüthy, **The State of France**, s. 17.

bir şekilde büyük ölçekli sanayilerin yöneticileri de olan **Ecole polytechnique** mezunlarıdır.”¹⁹

Bu tür iddialar, bir bürokrasinin iktidarı en belirgin biçimde bizzat siyasal otorite zayıf ya da istikrarsız olduğunda ortaya çıktığı için Fransa’da çok yaygındır; ama tüm Batılı ülkelerde şu ya da bu biçimde bu iddialarla karşılaşmaktadır. Kimi zaman, André Siegfried’in yukarıda alıntılanan yapıtında olduğu gibi bu sav genel “yönetim devrimi” teziyle bağlantılandırılmakta ve özel sanayi yöneticileriyle millileştirilmiş girişimlerin yöneticileri ve yüksek hükümet görevlilerinin birlikte bir egemen seçkinler haline geldiği öne sürülmektedir. Bu fikir, farklı işletme ve idari kesimler arasında personel değiş tokuşunun giderek artmakta olduğu gözlemiyle desteklenmektedir. Daha önce yöneticilerin bağımsız bir iktidar seçkinleri oluşturmadığını ortaya koymuştum; benzer bir tanıtlama memurlar örneği için de yapılabilir. Onların politika belirleme (**policy-making**) iktidarı, ne denli artmış dahi olsa, en sonunda siyasal bir otoritenin denetimine tabidir ve demokratik ülkelerde siyasal partiler arasındaki çatışma bu denetimin gerçekleştirilme araçlarından biridir. Bir başka araç, bürokrasinin kendi etik düzgesi, özellikle de siyasal tarafsızlıklık öğretisi diye adlandırabileceğimiz şeydir; birçok Batılı ülkede ve özellikle İngiltere’de bu öğretiyi yüksek devlet görevlilerinin siyasal önderlerin politika belirleme iktidalarına el koyma arzularını kısıtlayıcı bir etkide bulunmaktadır. Kaldı ki, memurlar üzerinde yapılan yeni araştırmalar, tıpkı sanayi yöneticilerinde olduğu gibi, onların da toplumdaki üst sınıflarla yakından ilişki içinde olduklarını ortaya çıkarmaktadır; keza memurlar kamusal siyasayı doğrudan etkiledikleri sürece, bu etki olasılıkla kendilerinin yükselen bir iktidar seçkinleri olma özgül amacından çok sınıfsal çıkarları doğrultusunda olacaktır. İngiltere’de R.K. Kelsal’ın bir incelemesi, yüksek devlet hizmetindeki idari sınıf mensuplarının geldikleri toplumsal alan 1929 ile 1950 arasında genişlerken, işçi sınıfının toplam nüfusun yüzde 30 kadarını oluşturan alt katmanlarından

¹⁹ André Siegfried, **De la IIIème a la IVème Republique**, s. 246.

(yarı-kalifiye ve kalifiye olmayan işçiler) hala çok az yeni üye alındığını, öte yandan da yüksek devlet görevlilerinin yüzde 30'unun nüfusun yalnızca yüzde 3'ünü oluşturan mülk sahibi ve meslek sahibi kişilerin ailelerinden geldiğini göstermiştir.²⁰ Fransız yüksek devlet memurları üzerine benim yaptığım bir araştırma, bu kesime yeni üye alımında daha da büyük bir taraflılığın varlığını ortaya koymaktadır: üst düzeyde **grands corps de l'Etat**'da, memurların yüzde 84'ü üst ve üst orta sınıf ailelerden gelmekte, yüzde 1'den azı ise sanayi işçisi veya tarımı emekçisi ailelerden gelmektedir.²¹ Dahası, gerek İngiltere'de, gerekse Fransa'da yüksek devlet memurları çoğunlukla bağımsız, üst sınıf okullarında ve toplumsal olarak halka açık olmayan yüksek öğretim kurumlarında eğitilmişler, bu yolla da üst sınıfın toplumsal görüşleri devam ettirilmiş ve pekiştirilmiştir. Fransa'da **Ecole libre des Sciences politiques**'in 1945'e kadar üst sınıf içinde idareci bir seçkin kesimin oluşumunda özellikle önemli bir rolü olmuştur. Okulun kurucusu Emile Boutmy konuyla ilgili görüşlerini açıkça şöyle dile getirmiştir: "Ayrıcalık yok olmuştur, demokrasi durdurulamaz. Kendilerini adlandırdıkları biçimiyle yüksek sınıflar çoğunluğun hakkını kabul etmek zorundadırlar ve siyasal üstünlüklerini ancak en kapasitelinin hakkını talep ederek sürdürebilirler. Onların ayrıcalıklarının ve geleneğin çöken surlarının gerisinde demokrasi dalgası saygınlığı yadsınamayan apaçık ve yararlı yetilerden, üstün niteliklerden inşa edilmiş bir ikinci savunma hattıyla karşı karşıya gelmek zorundadır..."²² Savaş sonrasında Fransız yüksek hükümet memuru olma konusunda **Ecole Nationale d'Administration**'un kuruluşu da dahil, yapılan reformlar idareci seçkinler için eğitim **ethos**'unu değiştirmiş -onu daha fazla "yönetimsel" ve daha az "üst sınıf" yapmış- ama henüz bu göreve getirilenlerin ait oldukları toplumsal alanın çapını an-

²⁰ P.K. Kelsall, **Higher Civil Servants in Britain**, s. 153.

²¹ Bu araştırma **Bureaucracy and Social Classes in France** başlığıyla yayımlanacaktır.

²² 25 Şubat 1871 tarihli mektup.

lamalı ölçüde değiştirmemiştir. ABD’de ise, özellikle yüksek mertebelerde kapsamlı bir hükümet görevi mesleğinin yokluğu, idari bir seçkin kesim oluşmasını önlemiş, aynı zamanda da üst sınıf ailelerin bazı üyelerini yönetime yerleştirme konusuna pek ilgi duymamalarına yol açmıştır.²³ C. Wright Mills, gerçek bir bürokrasiden yoksunluğun, Amerikan toplumunda sorumsuz bir iktidar seçkinlerinin yaratılmasına olanak sağlayan önemli bir etmen olduğu görüşüne varmıştır: “Birleşik Devletler’de güvenilir bir devlet hizmeti kariyeri veya siyasal parti baskısının fiilen üzerine çıkmış bağımsız bir bürokrasi olma temel anlamında hiç gerçek bir devlet görevliliği olmamıştır ve yoktur... aslında, ne yöneticiler, ne de siyasetçiler parti mülahazalarından gerçekten bağımsız; eğitim ve deneyimle alternatif politikaların sonuçlarını özenle değerlendirmek için gerek duyulan türde becerilere sahip bir uzman idareci kümesi istemezler.”²⁴ Ama bu türden delil göstermek gerçek bir bürokrasinin yüksek memurları ile toplumdaki üst sınıf arasında çok yakın ilişkinin varolduğu Avrupa toplumlarındaki deneyimlerin tümünü bir yana itmekle olur.

Modern toplumlarda öne çıkan üç seçkin kesimle ilgili bu değerlendirme seçkinlerle sınıflar arasındaki ilişkiler ve seçkinlerin dolaşımı hakkında çok sayıda ilginç sonuçlara yol açmaktadır. Ne aydınlar, ne sanayi yöneticileri, ne de bürokratlar ciddi biçimde yönetici seçkinlerin yeri için yarışan kümeler olarak görülebilir. Bu kümelerin hiçbirisi böylesi bir durumda düşünülebilecek kadar tutunumlu ya da bağımsız değildirler. Aydınlar normal koşullar altında kendi aralarında belirgin biçimde bölünmüşlerdir ama bu üç kümenin tümü de, toplumda-

²³ Bkz. R. Bendix, **Higher Civil Servant in Amerikan Society**. Az sayıda yüksek devlet görevlisinin işçi sınıfı ailelerinden gelmesi bakımından İngiltere ya da Fransa’daki benzer bir durum söz konusudur, ama toplumsal kompozisyonun genelde daha baskın biçimde orta ve alt orta sınıf olması nedeniyle farklıdır. Dahası, Amerikan yüksek düzey memurlarının daha önceleri çeşitli uğraşlarda olmaları ve bu uğraşlardan gelmelerinin yanı sıra, daha heterojen bir eğitim geçmişleri vardır.

²⁴ C. Wright Mill, **The Power Elite**, ss 239, 241.

ki özgün önemlerini ve amaçlarını dile getirecek herhangi bir öğreti oluşturmamış oldukları için tutunumsuzdur. Bunların öznitelikleriyle ilgili bir araştırma, Carl J. Friedrich'in seçkin kurumlarını eleştirirken inandırıcı şekilde dile getirdiği bir sorunu ortaya koymaktadır: «Pareto, kendi tanımladığı biçimiyle “seçkinler”in farklı bir küme karakterine sahip olduğunu göstermek için hiçbir çaba harcamamıştır...», ayrıca, «...her iki yazar (Mosca ve Pareto) tümseçkin öğretilerinin en sorumlu kısmı olan... hükümette rol oynayanların tutunumlu bir küme oluşturdıkları savını kanıtlanmamış bir varsayım ya da başlıca öncül olarak el altından sokuştururlar...»²⁵ Sınıf kavramının ortaya çıkardığı bir sürü güçlüğe karşın, bence modern demokratik toplumlarda geniş sınıf çıkarlarının varlığını (özgül örgütlerin, siyasal ideolojilerin ve oy verme davranışının sağladığı bilgilerle) tanıtlamak, bu bölümde incelediğimize benzer seçkin kümelerin benzer kollektif çıkarları ya da hatta kollektif bir “seçkin-bilinci” olduğunu göstermekten çok daha kolaydır.

Görmüş olduğumuz gibi, bu seçkinlerin özerkliği birçok yönden sınırlıdır. Sınıf yakınlıkları vardır ki bu aydınlar örneğinde olduğu gibi çok yönlü ya da genelde yönetici ve bürokratlarda olduğu gibi tek yönlü olabilir; böylelikle de, bir ölçüde toplumsal sınıfların temsilcileri olarak düşünölmeleri gerekir. Bürokratlar, ister komünist ölkelerde olduğu gibi tek parti, isterse de demokratik ölkelerde olduğu gibi çeşitli partilerce olsun, siyasal otoritelerce doğrudan denetlenmektedirler. Bu seçkinlerin artan etkilerinin önemi, öyle görölüyor ki, bunların her birinin üstün iktidar savaşımına katılan potansiyel bir egemen sınıf olmasından değil, aralarındaki rekabet ve çatışmanın verili bir dönemde toplumda egemen olanların iktidarını kısıtlayabilir olmasındandır.

25 Carl J. Friedrich, *The New Image of the Common Man*, ss. 257-8.

GELENEK VE MODERNİTE: GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDEKİ SEÇKİNLER

Günümüzde, seçkinler fikrinin en sık ortaya atıldığı bağlam, «azgelişmiş ülkeler»in problemleri ve umutlarıyla ilgili tartışmalardır. Daha önce toplumsal yapıdaki değişmelerle seçkinlerin yükseliş ve çöküşü arasında yakın bir ilişki olduğunu görmüştük; demek ki bu durum hiç de şaşırtıcı değil. Ekonomik, siyasal ya da diğer değişiklikler ilkin farklı toplumsal kümelerin saygınlık ve iktidarında değişikliklere yol açar ve iktidarlarını artıran kümeler de değişmeleri denetim altında tutmaya ve bu değişiklikleri ileriye doğru zorlamaya çalışırlar aynı zamanda, nerede karmaşık ve zorlu toplumsal değişiklikler gerçekleşse ve bildik yaşam tarzları yok olup gitmekte olsa, orada halk öne çıkan önderlere ve seçkinlere şiddetle gereksinim duyar. Bu yüzden, günümüzün gelişmekte olan ülkelerinde seçkinlerin bizzat toplumlarını modern, ekonomik olarak ileri uluslar haline getirme çabasıyla gösterdikleri etkinliklerin yanı sıra seçkinleri yaratan toplumsal güçleri incelemek için de elimizde mükemmel bir fırsat bulunmaktadır.

Bu ülkelerin herbirinin, kalkınmalarını az ya da çok etkileyebilen ve tarihlerinden coğrafi konumlarından ve başka uluslarla olan kendine özgü ilişkilerinden kaynaklanan bazı farklı özellikleri ve sorunları vardır kuşkusuz; ama ya tüm azgelişmiş ülkeler için ortak olan ya da belli bir tipe mensup olanlarda görülen birçok önemli karakteristikler de bulunmaktadır. Buradaki amacımız bakımından ülkelerin büyüklük ve doğal kaynak etmenlerini bir yana bırakacak olursak, herbirinde önemli toplum-

sal yapı ve kültür benzerlikleri olan dört ana az gelişmiş ülke kategorisi ayırtetmek mümkündür: (I) Afrika devletleri; (II) Orta Doğu ve Kuzey Afrika'nın Arap devletleri; (III) Asya devletleri; ve (IV) Latin Amerika devletleri. İlk kümeye giren ülkeler siyasal rejimlerini derinden etkilemiş olan sömürgeciliğe karşı savaşlarla rejimlerini kurmuşlardır. Bunlar ekonomik kalkınma sorunlarına ilaveten, sınırları içinde varlıkları bir ölçüde Afrika'nın sömürgeci güçler arasında keyfi biçimde bölüşülmesinin sonucu olan kabile kümelerinden meydana gelen bir ulusal topluluğu sağlamlaştırma sorunlarıyla da yüzyüze gelmek zorundadırlar. İkinci kümenin ülkeleri arasında bir kısmı doğrudan sömürge yönetimine karşı bağımsızlık savaşimleri tarafından oluşmuşken, birçoğu da bir süre siyasal bağımsızlığını yaşamış ve esas olarak ekonomik kaynaklarının yabancı güçler tarafından dolaylı denetimine karşı direnmek zorunda kalmışlardır. Bunların siyasal sorunları temelde, çok eşitsiz ve katı sistemleriyle bağlantılı feodal ve aristokratik hükümet sistemlerini yıkmaktır. Üçüncü kümeyi oluşturan Asya ülkelerinin özsel karakteristiği, bunların genelde geleneksel toplumsal kurumların çok güçlü biçimde kökleştiği eski uygarlıklar olmalarıdır. Ayrıca bunlar sömürge yönetiminden çok yakın zamanlarda kurtulmuş ülkelerdir ve Afrika ülkelerinde olduğu gibi kabile kümelerini ulusal bir topluluk halinde bütünleştirmenin yarattığı büyük sorunlarla karşı karşıya olmamakla birlikte, (Hindistan'da olduğu gibi) kastlara ya da dilsel bölgelere veya etnik ve dilsel olarak ayrı kümelere (örneğin Seylan'da Tamil'ler ve Sinhalese; Malaya'da Malay'lar ve Çinliler) bölünmüşlükleri ölçüsünde benzer ulusal bütünleşme sorunlarıyla yüzyüze gelmektedirler. Dördüncü küme olan Latin Amerika ülkeleri, öbürlerinden önemli bakımlardan ayrılır. Bu ülkeler genelde ekonomik olarak daha gelişmişlerdir ve geniş ölçekli sanayileşmeye daha yeni başlamış olmalarına karşın şimdiden tarım toplumu olmakta çok kent toplumudurlar¹; keza görece

¹ Arjantin ve Şili 'de kentsel alanlarda yaşayan nüfusun genel nüfusa oranı yüzde 60-65, Breziya'da da yüzde 35 dolayındadır.

uzun bir süredir siyasal olarak bağımsızdırlar. Dolayısıyla Peru gibi kimlerinde geniş kıvılderili nüfusun hıala tam yurttaşlığı elde edememiş olmasına karşın, bu ülkelerin siyasal sorunları diğerleriyle aynı ölçüde bir ulusal bütünleşme sorunu değildir; ayrıca yakın zamanlardaki siyasal etkinlik, giderek bölgedeki Kuzey Amerika'nın ekonomik nüfuzuna karşı yönelmekteyse de, doğrudan ulusalcılıktan esinlenmektedir. Temel sorunlar sanayileşmenin, hızlı nüfus artışının ve geniş toprak sahiplerinin uzun dur egemen oldukları ve çoğunlukla askeri diktatörlükler aracılığıyla egemenliklerini sürdürdükleri bir siyasal sistem içinde işçi hareketinin güçlenmesiyle ortaya çıkan sorunlardır.

Az gelişmiş ülkelerin genel sorunları büyük ölçüde ardından koşulan ve değişik ölçülerde de başarılan, zaten sanayileşmiş ülkeler örneğince yeterince tahrik edilen sanayileşme adımlarının sıklaştırılmasından; tıbbî bakım ve diğer toplumsal yardım hizmetlerinin gelişmesinden kaynaklanan hızlı nüfus artışından ve ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi gereken toplumsal ve siyasal koşullardan kaynaklanmaktadır. Batı ülkelerinin sanayileşmesi, çoğu durumda, daha uzun ve yavaş bir süreç olmanın yanı sıra, geleneksel kurumların çökmesiyle halkın psikolojik olarak hazırlanmış olduğu, çok daha elverişli ekonomik örgütlenme, siyasal tutunum ve istikrar koşullarında başlamıştı. Şu anki az gelişmiş ülkeler, dünyada zaten kendileriyle ticaret ve yatırım alanında yarışacak ileri sanayi ülkelerinin bulunmasından kaynaklanan ekonomik güçlükler içinde bulunmalarının yanı sıra, siyasal istikrarsızlık ve geleneksel yaşam biçimlerini savunan etkili muhalif güçlerle de savaşmak zorundadırlar.

Böylesi koşullar altında etkili eylem telkin etme, olayları denetleyip yönlendirme yetisine sahip seçkinlerin ve önderlerin önemi çok daha artmaktadır. Ayrıca çoğu durumda, ister yerli, ister yabancı otokratik yöneticilerin bastırma ve etkisizleştirmeyle sürdürdükleri halk yığınlarının toplumsal ve siyasal örgütlenme deneyiminin yetersizliği bu önemi daha da arttırmaktadır. Öyleyse ortaya çıkıp ekonomik kalkınma görevini başlatacak ya da

bu görevi üstlenecek yeni seçkinler hangileridir ve önderlikleri ne denli etkilidir sorusunu sormak gerekiyor. Sanayileşme üzerine yakınlarda yapılan bir çalışmada bazı önemli seçkin kümeleri ayırteilmekte ve sanayileşme sürecinin önderliğini göreneksel olarak ve çeşitli biçimlerde üstlenen beş ideal seçkin tipi olduğu öire sürölmektedir: (1) hanedan seçkinleri; (2) orta sınıf; (3) devrimci aydınlar; (4) sömürge yöneticileri; ve (5) ulusçu önderler..."² Bu seçkinlerin ikisi son dönemde görece olarak önemlerini yitirmişlerdir dolayısıyla onların etkilerine kısaca değinebiliriz. Sömürge yöneticileri birçok Asya ve Afrika ülkesinde etkili bir idari ve hukuksal yapı kurarak, modern eğitimi başlatarak ve bazı modern endüstrilerin yanı sıra modern bankacılıkta ticareti teşvik ederek endüstriyel gelişme için öngerekliliklerden kimisini yaratmıştır.³ Ne var ki bu başarılar birkaç nedenle doğrudan hızlı sanayileşmeye yol açamazdı: sömürge iktidarının ekonomik çıkarları ve yabancı egemenliğinin genelde yasakçı etkileri ciddi engellerdi, nitekim, geniş ölçekli ticaret ve endüstrinin geliştiğı yerlerde bu genellikle sömürge iktidarının yurttaşların ellerinde olmuştur. Bugün hala sömürge yönetimindeki ölkelerde yabancı yöneticilerin, ancak bağımsızlığın kazanılmasından sonra yeni seçkinlerce canla başla yürütölebileceğı ekonomik büyüme koşullarını hazırlamaktan fazla birşey yapamadıkları genellikle kabul edilmektedir.

İster toprak sahipliğinden, isterse bir ticaret aristokrasisinden gelsin -hanedan seçkinlerinin işlevi de sınırlıdır. Birkaç Orta Doğu ve Latin Amerika ölkesinde bu tür seçkinler, kimi zaman yabancı baskılar yüzünden, tepeden inme toplumsal ve ekonomik değışiklikler gerçekleştirme yönünde çabalara girişmiştir ne var ki

² Clark Kerr, John T. Dunlop, Frederich H. Harbison ve Charles A. Myers, **Industrialism and Industrial Man**, Böl. 3 "The Industrializing Elites and Their Strategies", s. 50.

³ Burada. sömürge yöneticilerinin gerçek başarılarından söz ediyorum. Birçok örnekte bana kuşku lu görünse de, sömürge istilaları olmasaydı, benzer gelişmelerin yerlilerce gerçekleştirilemeyeceğı iddiasında değ ilim.

toplumun varolan yapısını sürdürmede bir sınıf olarak çıkarları bulunduğundan eylemleri ciddi biçimde kısıtlanmıştır. Reform politikalarını başarıyla yürütmeleri için çok daha fazla toplumsal hareketliliğe izin vermeleri, dahası bunu özendirmeleri; eğitimi hızla yaygınlaştırmaları ve toplumun alt katmanlarındaki bireylerin ve kümelerin kendi seçkin konumlarına ulaşabilmelerini daha kolay hale sokmaları gerekirdi. Bunu ekonomik büyümenin ve yükselen yaşam düzeyinin acil taleplerini karşılamak ya da kendileriyle yığınların desteğini kazanma konusunda yarışan yeni seçkinlerin nüfuzuna karşı koymak için gerekli ölçekte ve hızda yapıp yapamayacakları kuşkuludur.

Adlarını andığım diğer üç seçkin küme, az gelişmiş ülkelerin çoğunda çok önemli bir rol oynamaktadır. Orta sınıflar, genellikle yalnızca özel becerilerinin katkısıyla değil, modern yaşam biçimlerine genel bağlılıklarıyla ekonomik gelişmeyi etkilerler. Çeşitli az gelişmiş ülke tiplerinde, orta sınıfların içindeki farklı kümelerin etkisi ağır basabilir. Asya ve Afrika'nın eski sömürge ülkelerinin çoğunda orta sınıfları, özellikle Hindistan örneğinde açıkça görüldüğü üzere, büyük ölçüde egemen sömürge iktidarlarının devreye soktuğu eğitim ve idari sistemler yaratmıştır. Hindistanlı bir tarihçi olan B.B. Misra, bu ülkede orta sınıfların gelişmesiyle ilgili birçok belgeyle desteklenen değerlendirmesinde, «Hindistan orta sınıflarının tümüyle aydınkesimden -kamu görevlileri, diğer ücretli işgörenler ve eğitilmiş meslek sahiplerinden- oluşageldiğini» gözlemlemiştir.⁴ Orta sınıflar içinde bu aydınkesim egemenliğinin temel nedeni yerli bir ticaret sınıfının oluşma olanaklarının bulunmamasıydı; bu da düşük ekonomik büyüme hızı ve küçük modern sanayi ve ticaret kesiminde sömürge iktidarı yurttaşlarının ayrıcalıklı konumları yüzündendi. Bu ülkelerin siyasal bağımsızlıklarını kazanmaları, «beyaz yakalı» orta sınıfların üstünlüğünü pek etkilememiştir; çünkü ekonomik büyümenin planlı olması ve çabaların özelden çok kamu girişimi üzerinde yoğunlaşması bir işadamları sınıfının

⁴ B.B. Misra, *The Indian Middle Classes*, s. 343.

gelişmesine imkan vermemiştir. Diğer yandan, Latin Amerika ve Orta Doğu ülkelerinde bir işadamları sınıfı çok daha önce yaratılmıştı ve bu sınıf orta sınıfların önemli bir kesimini oluşturuyordu. Her şeye karşın bu, şu an için çok etkili bir seçkin kesim değildir. Latin Amerika ülkelerinin çoğunda ekonomik durum 1958'den bu yana durmadan bozulmakta, buna karşılık nüfus artmaya devam etmektedir. Bu duruma ilaveten, Latin Amerika ticareti ile hammadde sanayilerinde büyük bir payı olan ve geçmişte bu ülkelerin doğal kaynaklarını amansızca sömürmüş, kargaşa ülke dışına çıkarmış Kuzey Amerikan firmalarıyla Latin Amerikan ticaret kesimi arasındaki birliktelik ticaret seçkinlerinin saygınlığını iyice sarsmıştır. Ticaret seçkinlerine ve Kuzey Amerika'nın ticari çıkarlarına karşı gelişen muhalefet Küba devrimiyle birlikte daha da ivme kazanmıştır ve Fidel Castro'nun siyasal öğretileri ve eylemlerinin daha sonra aldığı biçim bazı kuşkular uyandırmakla birlikte, sosyalist planlamaya bağlı yeni seçkinlerin, Latin Amerika'nın her yanında hızla gelişmekte olduğu apaçık bir gerçektir.

Birçok azgelişmiş ülkedeki «beyaz yakalı» ortasınıf içindeki en önemli küme, böylesine büyük bir ölçekte yürütülen ekonomik ve toplumsal planlama koşullarında ayrıksı sorumluluklar üstlenen ve ayrıksı bir iktidar elde eden yüksek hükümet memurları kümesidir. Kapitalist girişimciler onsekiz ve ondokuzuncu yüzyıl Batı toplumlarının ekonomik kalkınması için ne ifade ediyorsa, hükümet memurları da yirminci yüzyılda birçok yönden yeni ulusların ekonomik kalkınması için aynı şeyi ifade etmektedir. Ama tüm önemlerine karşın iktidarlara çok daha dar bir alanda sınırlı kalmaktadır. Kapitalist girişimciler (**entrepreneur**) nüfuzları hükümet ve idare aracılığıyla yayılan bağımsız bir sınıftı; buna karşılık memurlar siyasal önderlerin astlarıdır; nasıl ileri endüstri toplumlarında bir yönetici ya da bürokrasi devrimi olmamışsa, azgelişmiş ülkelerde de böyle bir devrim yoktur.

Azgelişmiş ülkelerde gelişme yolunun kararlaştırılmasında başı çeken siyasal seçkinlerdir. Bu seçkinlerin kökenleri çoğu kez

daha önce sözü edilen iki kümeden -ulusçu önderler ve devrimci aydınlar- birinde ya da diğ erinde bulunmakta olup, bu iki küme bazı durumlarda birbirleriyle birleşmiş ya da kaynaşmıştır. Hemen bütün Asya ve Afrika ülkelerinde aydınlar sömürge yönetimine karşı savaşım larda önemli bir yer tutmuşlardır. Bağımsızlık hareketlerinin hücum taburu çoğunlukla üniversite öğrencileri olmuş; yurt dışında okumuş olanlar ise yeni ulusçu partileri yaratmışlar ya da partilerin oluşmasına katkıda bulunmuşlardır. Bağımsızlık hareketinin ilk evrelerini ele alan ve yeni Endonezya seçkinleri üzerine yapılan bir inceleme, radikal fikirlerin üniversite öğrencilerinin arasında yayılmasına ve siyasal bilinç sahibi aydınların güçlü etkisine dikkat çekerek, sömürgecilik-karşıtı hareketlere etkin olarak katılanların çoğunluğunu okumuş Endonezyalıların oluşturduğunu ortaya koymaktadır.⁵ Nijerya'da «Batı'da eğitim görmüş ve sıklıkla da kendisini yetiştirmiş insanlardan» oluşan yeni bir seçkin kesim, bağımsızlık hareketi geliştikçe geleneksel egemen ailelerden oluşan eski seçkinlerin yerini almıştır (gerçi, çoğu kez olduğu gibi, eski seçkin aileler çocukları için Batı'da eğitim sağlama konusunda en iyi olanaklara sahip bulunduklarından eski yeni seçkinler arasında bir miktar örtüşme de yok değildi)⁶ T. Hodgkin de, **African Political Parties** başlıklı kitabında, ulusçu siyasal seçkinlere mensup olanların geniş ölçüde yeni «orta sınıflar»dan, özellikle de «okumuş orta sınıf»tan geldiğini belirtir. Gana Millet Meclisinde 1954 seçimleri sonrası üyelerin yüzde 29'u öğretmen, yüzde 17'si memur, muhasebeci, yüzde 17'si serbest meslek sahipleri ydi. 1957 seçimleri sonrasında, eski Fransız Batı Afrikasındaki sekiz bölgenin yasama meclisi üyelerinden yüzde 22'si öğretmen, yüzde 27'si hükümet görevlisi ve yüzde 20'si serbest meslek mensubuydu. (op. cit., s. 29).

Ama ulusçu önderler her zaman ya aydınlar, ya da devrimciler olmamıştır. Hindistan'da ulusçu önderler bu iki kümeye de

W. Van Niel, **The Modern Indonesian Elite**.

⁶ H.H. Smythe ve M.M. Smythe, **The New Nigerian Elite**.

mensup değildi. Ulusal Kongre'nin ilk evlerinde genel olarak Batılı fikirleri özümsemiş aydınlar tarafından yaratıldığı ve onların büyük etkisi altında olduğu doğrudur ama onlar devrimci değil liberaldiler ve etkileri kısa ömürlü olmuştur. Bu durum, kısa zamanda ticaret topluluklarından ya da mesleklerinden gelen siyasal önderlerin etkisiyle, dahası Gandi'nin geleneksel dinsel düşünceden türetilen törel ve toplumsal öğretileriyle etkisiz hale getirildi.

Devrimci aydınların iktidarı ele geçirdikleri yerlerde bu genellikle siyasal inanç olarak Marksizmin benimsenmesi ve onları sanayi işçileri, özellikle de daha yoksul köylülerle yakın bir ilişki içine sokan Komünist partilerin ya da benzer örgütlerin kurulmasıyla olmuştur. Marksizmin ve Komünizmin az gelişmiş ülkelerdeki çekiciliği Raymond Aron gayet güzel bir şekilde dile getirmektedir: "... ister az çok feodal bir örgütlenme sistemini koruma olsun, ister ülkenin kapitalist donanımıyla çok ağır ilerlemesi sistemini koruma olsun, seçkinlerin görevleri için yetersiz oldukları yerlerde komünizm ilerici bir güç olabilir... Günümüzde yaşam standardını yükseltecek ve cemaatin servetini artıracak teknik kaynakları kullanamayan bir seçkin kesim gerçekten müflis bir seçkin kesimdir. Emeklerinin verimliliği düşük olduğu için yoksulluk çeken köylü ve işçilerin temsilcisi olan bir partinin kazançlarını traktör ya da imalat tezgahları yerine lüks Amerikan arabalarına harcamayı yeğleyen askerlerden, bankerlerden ya da büyük toprak sahiplerinden idareyi devralmak üzere meydana çıkması çok doğaldır.»⁷

Komünizmin cazibesi Komünist partilerin Marksizmdeki etkili bir (Mosca'nın deyişiyle⁸) "siyasal formül"e -yani, peşinde

⁷ Raymond Aron, "Social Structure and the Ruling Class", **British Journal of Sociology**, I(2), 1950, s. 135.

⁸ Mosca, op. cit., s. 70 "... egemen sınıflar iktidارlarını yalnızca de facto ona sahip olmakla haklılamazlar; ona ahlaki ve meşru bir zemin bulmaya çalışarak, onu genellikle kabul edilen ve onaylanan öğreti ve inançların mantıklı ve zorunlu sonucu olarak gösterirler... Siyasal sınıfın iktidarının yaslandığı bu yasal ve ahlaki zemin ya da ilke, başka bir yerde... 'siyasal formül' diye adlandırdığımız şeydir."

koşulacak amaçları açıkça ifade eden ve yönetici seçkinlerin ve eylemlerinin ahlaki bir haklılamasını sağlayan bir akideye- sahip olmasıyla artmaktadır. Markzim ilerici bir görüş, eski kör inançları uzlaşmazcasına karşıt modern bir dünya görüşü, insanları her yerde, en çok da dévasa zenginlikle en aşağılayıcı yoksulluğun bir arada varolduğu ülkelerde, şevke geticek güçte eşitlikçi (**egalitarian**) bir akide, aynı zamanda da insanları etkinliğe ve çalışmaya kışkırtan ve doğruluğunun pratik bir teyidi olarak SSCB'nin ekonomik büyümesini gösterebilen bir hızlı sanayileşme kuramı gibi görünmektedir. Bu yönden Marksizm yirminci yüzyıl sanayi devrimlerinin **Calvinism**'idir. Gelgelelim, görmüş olduğumuz gibi, aydınlar her yerde, Marksizm bir yana devrimci fikirlerle bile harekete geçirilememektedir; çoğu durumda da ekonomik kalkınma Komünist partilerin önderliğiyle yürütülmemektedir. Marksizme karşı direnişlerin sayısı bir hayalidir ve bunlar, hem bizzat Marksist düşüncenin kendi içinden, hem de başka fikir sistemlerinden kaynaklanmaktadır. Ortodoks Markzim, entelektüel bir şema olarak, bugün kimilerini daha önceki bir bölümde ele almış olduğumuz birçok kuşku ve eleştiriye neden olmaktadır; ama şu anki bağlamda daha da önemlisi, onun pratik bir akide olarak tehlikelerinin açıkça kabul edilmiş olmasıdır. SSCB'nin, bir yanda Komünist parti önderliğinde hızlı ekonomik büyüme olanaklarını ortaya koyan deneyimleri, diğer yandan da bu tek parti yönetimi türünün olası veya olanaklı sonuçları olarak diktatörlüğü ve kişisel özgürlüğünün yitimini, zulüm ve genel bir ızdırabı da ortaya koymaktadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki birçok aydının, çeşitli dönemlerde Afrika ya da Asya sosyalizminde ya da Küba devrimcilerinin öğretilerinde bulmayı umdukları ama hala kesin ve zorlayıcı formülleştirme gelmeyen yeni bir ilerlemeci akide aramalarının nedenleri işte bunlardır.

Dış etkenlere bakacak olursak, birçok az gelişmiş ülkede Marksizme hem geleneksel din önderlerinin, hem de Batılı liberal fikirleri benimsenmiş olanların karşı çıktığını görebiliriz. Bu bakımdan Hindistan bize aşırı bir örnek sunmaktadır, çünkü Komünist Par-

tisi'ne başlıca muhalefeti oluşturmakla birlikte, Marksizmin ya da başka devrimci fikirlerin entelektüel etkisi burada pek azdır. Hindistan'da modern, laik anlamda aydın olarak betimlenebileceklerin pek azı toplumlarının tutarlı, radikal ya da etkili birer eleştirmenleri ya da halk eylemine esin verebilecek yeni toplumsal öğretilerin yaratıcılarıdır; keza genelde aydınların etkisi, yeni orta sınıflarinkine uydurulmuş olup, bunların yaşam üslupları, beğeni ve tavırlarda ufak ve ağır değişikliklere yol açmaktadır. Modern aydınların birçoğunun içinden çıktığı kalıtımsal bir entelektüel seçkinesimin -Brahmanların- varlığı, onların geleneksel toplumun dinsel ve toplumsal ideallerine birçok yönden bağlı kalmalarını sağlamaktadır; entelektüel uğraşların yeni mensuplarını daha geniş bir toplumsal alandan alma uygulaması bu bağlılığı azaltma eğilimi gösterebilir; ne var ki bu uygulama bile şimdiye değin yol gösterici bir konumu üstlenebilecek, kendine güvenen, modern bir aydın sınıfı oluşturmayı; keskin kast ve bölgesel bağlılıklar nedeniyle başaramamıştır. Birçok azgelişmiş ülkede geleneksel fikirlerin gücü Hindistan'dakinden daha az ve Marksizmle daha bağdaşır olabilir ama ya işbaşındaki egemen seçkinlerin siyasalarını ulusalcı veya liberal öğretilere dayandırmış olmaları nedeniyle ya da aydınların Batılı kültürleriyle halk yığınlarından yalıtılmış olmaları nedeniyle devrimci aydınların etkisi yine de zayıf olabilir. Kimi durumlarda, aydınlar siyasal bakımdan hiç de etkin bir küme olmayabilir, çünkü özümsememeyecek kadar az sayıdadırlar ve burada bazı Batılı toplumlardaki denklerine benzerlik gösterirler. Ama aydınların durumdaki çeşitlemeler ne olursa olsun -ister devrimci önderler, iktidardaki seçkinlerin eleştirmenleri, isterse eğitim, yönetim, gazetecilik veya benzeri uzmanlaşmış etkinliklere iyice dalmış insanlar olsun- her yerde azgelişmiş toplumların en önemli kümelerinden birini oluşturmaktadırlar, çünkü halihazırda bu toplumlar usulçuluk, sosyalizm, Marksizm ve endüstrileşmeciliği içeren fikirler ve akidelerle yaşamaktadırlar; geleneksel kurumları kısmen yıkılmış ve yeniden canlandırılmayacak olduğuna göre

de ancak bu yolla yaşayıp gelişebilirler.

Ulusçu hareketlerin önderleri, açık ki, ekonomik kalkınma ivmesinin esas olarak siyasal bağımsızlık savaşımının kaynaklandığı Asya ve Afrika ülkelerindeki en önemli seçkin kümelerden birini oluşturmaktadırlar. Bu önderler Batı üniversitelerinin en radikal öğrenci hareketlerinin, yerli iş ve meslek topluluklarının ya da geleneksel seçkin kümelerinin ürünleri olabilirler ama erklerini ulusçu duyguya dayanan ve o duyguyu dile getiren bir siyasal partinin önderliğinden almalarıyla birbirlerine benzerler. Gelişmekte olan ülkelerin ulusçuluğu yabancı egemenlerden kurtulma savaşımının bir sonucu olduğu gibi, aynı zamanda bu ülkelerin bağımsızlıklarını kazandıktan sonra karşılaştıkları sorunların doğasının da bir sonucudur; özellikle birbirleriyle bağlantıları olmakla birlikte yine de ayrı kabile ve dilsel kümelerden bir ulus yaratma veya bu kümeleri bir ulus halinde bir araya toplama gereksinimi ve ülkenin endüstriyel kalkınmasını ulusal bir ölçekte planlamaya yönelik ekonomik gereksinimden kaynaklanan bir usulçuluk bu. O halde, gelişmekte olan ülkede bağımsızlık hareketini başarıyla yönetmiş tek bir partinin kendisini egemen seçkinler olarak kabul ettirmiş olduğunu ve iktidarın, gerek geçmiş eylemleriyle, gerekse de gelecekte modern bir ulus yaratma vaadiyle meşrulaştırdığını görmek hiç de şaşırtıcı değildir.

Ulusçuluğun bu egemen seçkinleri destekleyen «tek formül» olduğu anlamına gelmez bu. Başka örneklerde -sözgelisi Çin'de- ulusçu fikirlerin devrimci bir ideolojide yer alabilmesi gibi, başka fikirler, demokrasi, sosyalizm ya da refah fikirleri egemen öğretinin içine dahil edilebilirler. Afrika'da, ulusçuluk bir yanda sosyalist öğretilerle, diğer yanda da pan-Afrikanizm fikirleriyle aşılılarak fiili federasyon projeleri biçimini almıştır. Benzer şekilde birçok Asya ülkesinde ulusçuluk güçlü bir sosyalist eğilime sahiptir; kimi Orta Doğu ve Latin Amerika ülkelerinde de ulusçuluğun gelişimi yabancı ticari çıkarlara muhalefet etmesi nedeniyle sosyalizmin gelişimiyle birlikte olmuştur. Kendi başına ulusçu-

luğu azgelişmiş ölkelerin siyasi yöneticileri için muğlak bir öğreti kılan etmenlerden biri, özellikle kendi eski uygarlığını koruyan toplumlarda geriye bakılıyor ve geleneksel kurumları ve geleneksel seçkinleri yeniden canlandırmaya çalışıyor belki de. Bağımsızlık hareketi boyunca siyasi savaşının yanı sıra yabancı egemenlerin dil, değer ve kurumlarının yadsınmasına karşılık ölkenin kendi eski utkularının ve başarılarının yüceltildiği ve öykünölmek üzere ortaya atıldığı bir költürel çatışma gelişebilir. Bu olaylar örüntüsüne bir örnek, Gandhi'nin İngiliz egemenliğine karşı bir kitle hareketi yaratmada hem kullandığı, hem de geliştirdiği Hinduizmin Hindistan'da canlandırılışıdır; ne var ki, müslümanlığın sömürge yönetimine muhalif olanlar için biraraya gelme noktası sağladığı kimi Arap ölkelerinde, Pakistan'da ve hatta Afrika'nın bazı bölümlerinde başka örnekler de görölebilmektedir.⁹ Ulusçuluk, gelenekçi biçimde canlandırılan eski değerler ve yaşam biçimleriyle bu şekilde birleştiği zaman, özellikle toplumsal yaşamın baştan aşağı ussalştırılmasına karşıtlılığıyla, ekonomik kalkınma için bir engel haline gelebilir. Böylelikle ulusçu siyasi önderler kendi yanlarında etkili güçlere -bağımsızlık savaşınının anıları ve ritüelleri, yaşayabilecek bir ulus yaratma isteği ve ekonomik yaşamın ulusal çapta planlanması için zorlayıcı gereksinim- sahip olmakla birlikte, kendi kertelerindeki ve genel olarak toplumdaki gelenekçilerle modernistler arasındaki çatışmadan, otoritelerini kısmen dayandırdıkları öğretilerin belirsizlik ve tutarsızlığından ve bireyleri eylemleri ya geleneksel bir davranış düzgesi ya da açık ve etkin bir toplumsal öğretiyle sıkı sıkıya denetlenmediği sürece tek partili hükümet sistemindeki egemen partinin önder kadroları ve görevlileri içinde muhtemelen

⁹ Sözelimi, bağımsızlıktan önceki Senegal'le ilgili bir inceleme şunu ileri sürmektedir: "... geleneksel siyasi şeflerin iktidarı ve nüfuzu geniş ölçüde büyük İslami hiziplerin Halifelerine geçirilmiştir, bu Halifeler bugün modernist seçkinlere direnebilen başlıca gücü temsil etmektedir ve modernist seçkinler ve onlarla özdeşleşen siyasi hareketler bir ölçüde uzaklaşmak zorundadır." P. Mercier, "Evolution of Senegalese Elites", **International Social Science Bulletin**, VIII (3), 1956.

oluşan ahlaki yozlaşmadan kaynaklanan ciddi sıkıntılarla da karşılaşırılar.

Şimdiye değin sözünü etmediğimiz, ama kimi gelişmekte olan ülkelerde aydınlardan da siyasal önderlerden de fazla etkili olan bir başka toplumsal küme daha vardır -subaylar. Siyasal kurumların yeni yeni oluşmakta olduğu ve siyasal otoritenin değişik ölçülerde hala kökleşmemiş ve güvencesiz olduğu bağımsızlığına yeni kavuşmuş ülkelerde, doğrudan maddi zor kullanma gücünü denetleyenlerin, ulusun geleceğini belirlemede önemli bir rol oynamaya olanağına sahip oldukları açıktır. Bunların siyasal olaylara müdahale etmeleri birçok etmene bağlıdır: Subayların eğitim gelenekleri, toplumsal kökenleri, komuta ettikleri birlikler üzerinde sözügeçerlilik derecesi ve öbür yandan da, siyasal önderlerin güçleri ve askeri şeflerle olan ilişkilerinin niteliği.¹⁰ Geçmişte siyasete belli başlı askeri müdahale örneklerinin bazıları Latin Amerika ülkelerinde oldu ama bunlar bizim incelemekte olduğumuz durumla tam olarak ilgili değildir. Esas olarak hızlı ekonomik gelişme başlamazdan önceki dönemde olmuşlardır ve silahlı çeteleri olan **caudillo**'lar, burada ele aldığımız sanayileşme ve ekonomik büyümeye azimli seçkin türünden çok, yerleşik bir siyasal otoritenin yıkılışına tepki gösteren feodal beylere benziyorlardı.¹¹ Bu elbette askeri şeflerin hala iktidara gelebilme yollarından biridir ama şu anda onların önemlerini artıran başka etmenler de vardır. Yakınlarda bir yazar askeriye'nin en azından sekiz Afrika ve Asya ülkesinde başat küme haline geldiğini saptamakta ve gelişmekte olan ülkelerde ordunun siyasal rolünün, «...ilkın, ordunun karmakarışık geçiş toplumlarına bir yerde yapay olarak sokulmuş modern bir kurum olarak siyasal uzantıları bakımından; ikinci olarak da, böylesi bir ordunun toplumun diğer alanlarında modernliğe yönelik tutumları biçimlendirmede oy-

10 Sözkonusu faktörler hakkında genel bir tartışma için, bkz. S.E. Finer, **The Man on Horseback**; ve özellikle az gelişmiş ülkelerle ilgili 8. ve 9. Bölümler.

11 Edwin Ljieuwen, **Arms and Politics in Latin America**. Kısım I.

nayabileceği rol açısından düşünülmesi gerektiğini öne sürmektedir.¹² Yazarın işaret ettiği üzere, ordular az gelişmiş ülkelerdeki en modern unsurlar arasında yer alır ve «hızlı teknolojik değişme anlayışıyla bir modernleştirici etkide bulunurlar, çünkü mensuplarını modern tekniklerle eğitirler ve çalışmaya karşı yeni tutumlar aşırırlar.

Bu yeni orduların çok sayıda yazar tarafından dikkat çekilen bir başka özelliği de yukarıya doğru olan toplumsal hareketliliğin en etkili kanallarından birini oluşturmaları ya da çok yakın zamanlara değin bu kanallardan biri olmuş olmalarıdır. Yüksek eğitimin yalnızca üst sınıfın tekelinde olduğu ve siyasal önderlerin de çoğunlukla bu sınıftan geldiği -birçok Orta Doğu devletinde olduğu gibi- toplumlarda, ordu mensuplarını toplumun orta katmanlarından alarak, köylülük ve işçi sınıfıyla sık sık bağlaşıklar kurarak, siyasal merdiveni tırmanma savaşımına girecek yeni bir seçkin kesim oluşturma fırsatı sağlamıştır. Mısır, Suriye ve Irak'ta devrimler esas olarak orta sınıfa ve alt orta sınıfa mensup genç subaylarca yönetilmiştir. Latin Amerika'da da siyasete askeri müdahale yüzyılımızda yeni bir biçime bürünmüştür: Model basitçe toprak sahibi üst sınıfa mensup ya da bu sınıfa göz diken ve bir hizip mücadelesinde erki ele geçiren **caudillo** modeli değildir artık; genç subaylarca yönetilen halk devrimleri de olmaktadır. Liedwen'in dediği gibi: "Birkaç Latin Amerika ülkesinde... devrim modeli yirminci yüzyılın ikinci çeyreğinde radikal bir değişiklik geçirdi... Genel görüntü emelleri de engellenmeye uğramış genç subayların yükselen halk kümeleriyle işbirliği yaptıkları devrim modeliydi. **Ancien régime**'i zor kullanarak yıkmak için bunlar işbirliği yaptılar.»¹³

Az gelişmiş ülkelerdeki durumla ilgili bu kısa değerlendirmeler, önderlik savaşımına sıvanabilecek birkaç seçkin kümenin bulun-

¹² Lucien W. Pye, "Armies in the Process of Political Modernization", **European Journal of Sociology**, II (I), 1961, s.83.

¹³ Edwin Lieuwen, op. cit, s. 132. Verilen örnekler, 1936'da Bolivya, 1944'de Guatemala, 1943 Arjantin ve 1953'de Kolombiya'dır.

duğunu ortaya koymaktadır: Devrimci aydınlar, ulusçu siyasal önderler ve subaylar. Hükümet memurları ve işadamları gibi diğer kümeler de ekonomik büyüme çabalarını yönetmede önemli bir etkiye sahip olabilirler. Bu kümelerden hangisinin baş rolü ele geçireceğini belirleyen etmenler nelerdir? Kimi örneklerde, Latin Amerika ve Orta Doğu'da, toprak sahipleri ya da işadamları, hanedan seçkinleri kendileri kendilerini daha önceki bir dönemde kabul ettirmişlerdir ve yerlerinden edilmeleri çok zordur; hatta yönetimleri etkisiz olsa ve ekonomik büyümeye engel teşkil etseler bile bu böyledir. Askeri müdahalenin işi kimi ülkelerde Latin Amerika'da olduğu gibi askeri ve siyasi işlevler ayrımını önermeyen bir kültürel gelenek tarafından kolaylaşabilir; ya da önceleri İngiliz egemenliği altında yaşamış olan ülkelerde olduğu gibi sıkı sıkıya kökleşmiş bir askerin tarafsızlığı öğretisiyle zorlaşabilir.

Seçkinlerle halkın geri kalanı arasında sendikalar, köylü örgütleri ve siyasal kitle partileri gibi araçlarla, seçkin kesim halkın emellerini dile getiriyor ve çıkarlarını kolluyor görünebilmesi için yakın bir bağ yaratılması, bu ülkelerin kalkınmada gösterecekleri başarı bakımından can alıcı bir etmen gibi gözükmemektedir. Bu koşul, Batı dünyasında halihazırdaki ekonomik ve toplumsal gelişme süreci ile daha önce gerçekleşmiş olan arasındaki bir farkı işaret etmektedir. Çoğu Batı ülkesinde, en azından ondokuzuncu yüzyılın ortasına kadar, yeni seçkinler kendilerini oluşturabilmişti ve yaygın halk desteğine dayanmaksızın iktidar için mücadele edebiliyorlardı ya da böylesi bir desteğe gerek duyduklarında halk yığınlarına amaçları ve edimimleri konusunda hesap vermeksizin sahip olabiliyorlardı. Bugünün az gelişmiş ülkelerinde zaten endüstrileşmiş olan ve yüksek yaşam standardına ve gelişkin toplumsal refah olanaklarına sahip ülkelerdeki örnekler yüzünden büyük ölçüde halk desteği gereksinimi duyulmaktadır. Tüm bir ekonomik kalkınma süreci ilk endüstri devriminde olduğundan çok daha düşünülmüş ve bilinçli bir hale gelmiştir. Marksizmin yirminci yüzyılın sanayi devrimlerinin Kalvinsiliği **olmadığını**

söyleyerek bir biçimde karşıtlığa işaret edebiliriz. Kalvinizm, şayet Max Weber'in açıklamasını izleyecek olursak, ekonomik ve toplumsal yaşamda, düzenli, sürekli çalışmanın ve tutum ile dünya nimetlerinden uzakta kalmanın değerini aşılacak suretiyle amaçlanmamış sonuçlara yol açan teolojik bir inançtı. Marksizm bir toplumsal bilimdir; aynı zamanda da insanal toplumun gelecekteki durumuna ilişkin bir görüşü ve bu durumu gerçekleştirmek için bir eylem programını dolaysız olarak ortaya koyan bir toplumsal ve siyasal inançtır. Ama Marksizm bu özellikleri özellikle çarpıcı bir biçimde sunmaktadır; büyük ölçüde, az gelişmiş ülkelerin plan ve politikalarını biçimlendiren tüm öğretiler, endüstriyel bir ekonomiden çok daha fazlasını kapsayan ideal bir toplum kavrayışına -sınıfsız bir topluma, bir refah devletine, işbirliğine dayalı bir uluslar topluluğuna- seslenmekle birlikte endüstriyel gelişme bu ideali gerçekleştirmenin başlıca ve özel koşulu olarak sunulur. Demek ki çeşitli seçkinlerin hızlı ekonomik büyümeyi sağlamadaki başarısı büyük ölçüde halkı şevke getirebilmekte başarılarına ve yoksul köylülerle sanayi işçileri gibi belli başlı toplumsal sınıflardan aldıkları desteğin derecesine bağlıdır.

Bu desteği kazanma ve geniş halk yığınlarını siyasal ve toplumsal kalkınma etkinliklerine katma çabaları yığın partilerinin oluşturulmasından tarımsal kooperatiflerin örgütlenmesine ve cemaat kalkınma şemalarının saptanmasına değin çok çeşitli biçimlerde gözlemlenebilir. Geriye birçok az gelişmiş ülkede seçkinlerin, Batılı eğitimleri, yüksek kastlardaki toprak sahibi veya ticaretle uğraşan aileler ya da aşiret başkanı ailelerine dayanan kökenleri ve yaşam tarzlarıyla halkın geri kalan kesiminden büyük ölçüde farklı olmasının yarattığı zorluk kalmaktadır. Bu durum, özellikle bu ülkelerdeki halkın bu tür yönetim biçimlerine uzun geçmişe dayanan alışkanlıkları göz önüne alındığında bir tür otoriter seçkinler yönetiminin gelişmesi tehlikesi sunar. Aynı zamanda, küçük seçkin kümelerin kazanmış olduğu önem, toplumun alt ve geleneksel olarak itaatkar katmanlarındaki

girişimci bireyleri dışlayarak ya da cesaretlerini kırarak, kısmen planlı ekonomik büyüme amaçlarını bozar. Bunun bir örneği, bazı ölkelerde, özellikle de Hindistan'da, kalkınma faaliyetlerine halkın katılımını çok fazla sağlayamayan ve yüksek kastların ya da zengin toprak sahiplerinin etkisi altına girmiş cemaat kalkınma programlarında görölmektedir.¹⁴ Yine de cemaat kalkınması toplumsal hiyerarşinin dibindeki kümelere kendi çıkarlarını savunma fırsatını vermekte, ayrıca bu kümelere mensup bireylerin göz dikebileceği ve hükümet işlerinde deneyim kazanabilecekleri alt düzeylerde idari görevler sağlamaktadır. Benzer olanaklar, daha geniş ölçekte, eğitimin yaygınlaşmasıyla yaratılmaktadır ve ileri sanayi ölkelerinde alınan örnekle birlikte, halk yığınlarının emellerini harekete geçirme ve biçimlendirme konusunda en etkin olan da olasılıkla bu son gelişmedir.

Seçkinlerin ve hatta bireysel önderlerin -kısmen genel nüfusun geri kalmışlığıyla oluşturdıkları karşıtlık sayesinde- az gelişmiş ölkelerde elde ettikleri büyük öneme karşın, son kertede, girmiş oldukları kalkınma yolunun biçimini belirleyebilen ya da başarısını saptayabilen yalnızca bu seçkinlerin ve önderlerin etkinlikleri değildir. Elbet seçkinler ve önderler ehliyetli ve işbilir olmalıdır; ama bu yeterli değildir. Bunlar ayrıca nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan ve günümüzde yoksulluk ve itaatkarlıkla karakterize olan bir yaşama yüzlerce yıllık tutsaklıklarından kaçma savaşımları veren toplumsal sınıfların ideallerini layıkıyla dile getirmeli ve bu idealleri sebatla kovalamalıdır.

¹⁴ Örneğin bkz. Birleşmiş Milletler'in araştırması, **Community Development and Economic Development** (Bangkok, 1960).

DEMOKRASİ VE SEÇKİNLERİN ÇOKLUĞU

Mosca ile Pareto'nun seçkinler kuramına formüle ettikleri demokratik kuramlar eleştirisi her toplumda fiilen egemenliği elinde tutan bir azınlığın bulunduğu iddiasıyla başlamaktadır. Bu eleştiriye -Mosca'nın da bizzat görmüş olduğu gibi- her toplum için bir yönetici seçkinkesimin kaçınılmaz olduğunu kabul etmekle birlikte, demokrasinin bir hükümet biçimi olarak ayırtedici özelliğinin, seçkinlerin özgürce oluşmasına izin verdiği ve seçkinler, arasında iktidar konumları için kurallara bağlanmış bir rekabeti sağladığı iddiasıyla karşı konabilir. Siyasal bir sistem olarak siyasal partilerin bir seçmen kitlesinin oyları için yarıştığı, seçkinlerin görece yarıştığı şeklindeki bu demokrasi kavrayışı ayrıca seçkinlerin görece «açık» olduklarını ve seçkinlere katılabilmenin liyakat esasına göre olduğunu (yani kesintisiz ve yaygın bir seçkinler dolaşımı olduğu varsayımı) ve halk kitlesinin en azından rakip seçkinler arasında bir seçim yapabilmesi anlamında egemen topluluğa katılabilirdiğini de içlemler. Daha önce görmüş olduğumuz gibi, Karl Mannheim başlangıçta seçkin kuramlarını Faşizmle ve entelektüalizm-karşıtı «dolaysız eylem» öğretileriyle bağlantılandırırken, daha sonraları şöyle bir görüşü savunmaya başlamıştır: “... siyaset fiilen seçkinlerin elinde şekillenmektedir; ama bu toplumun demokratik olmadığı anlamına gelmez. Zira bireysel yurttaşların, hükümette her zaman dolaysız rol almaktan alıkonulsalar bile, en azından belli aralarla arzularını duyurma **olanağına** sahip olmaları demokrasi için yeterlidir... Pareto siyasal iktidarın her zaman azınlıklarca (seçkinler) kullanıldığını vurgularken haklıdır, keza Robert Michels'in parti örgütlerinde oligarşik yönetime doğru yönseme olduğu şeklindeki yasasını da kabul edebiliriz. Ne var ki, demokratik toplumlarda böylesi seçkinlerin

istikrarını veya iktidarı keyfi biçimlerde kullanma yetilerini abartmak yanlış olacaktır. Bir demokraside, yönetilenler her zaman önderlerini görevden alacak veya onları çoğunluğun çıkarları doğrultusunda kararlar almaya zorlayacak şekilde hareket edebilirler.»¹ Mannheim ayrıca liyakata göre seçilmenin ve seçkinler ile yığınlar arasındaki daralan mesafenin seçkinlerin egemenliği ile demokratik hükümet arasında bir bağdaşırlık yaratmadaki önemini de vurgulamıştır: «Demokrasinin, seçkin katmanının yokluğuyla değil, daha çok yeni bir seçkin seçme tarzı ve seçkinlerin kendilerini yeni bir biçimde yorumlamalarıyla karakterize olduğunu düşünmekteyiz... Demokratikleşme sürecinde her şeyden çok seçkinler ile astları arasındaki mesafe değişmektedir. Demokratik seçkinlerin kitlesel bir geçmişi vardır; bunun yığınlar için birşeyler ifade edebilmesinin nedeni budur.»²

Seçkin fikriyle demokratik yönetim fikri arasındaki uzlaşma, Mannheim'ın kendi yapıtının da tanıklık ettiği gibi, yirminci yüzyıl boyunca hızla gelişti ve birçok elverişli koşul da bu sürece yardımcı oldu. Bunlardan biri, büyük ölçekli savaş durumu, ekonomik büyüme konusundaki uluslararası rekabet ve yine ulusların doğup gelişmesi gibi, insanların düşüncelerini seçkinler yönetiminin tehlikelerinden uzaklaştırıp, verimli ve girişimci seçkinlere duyulan gereksinime yönelten olgular nedeniyle önderlerin öneminin genelde artışıdır. Yarışmacı demokrasi modelini destekleyen bir başka koşul, tek partili hiçbir toplumsal yapıda köklü bir değişiklik yapmayı amaçlamayan birçok parti arasında iktidar savaşımının yaşandığı demokratik toplumların deneyimleri arasındaki karşıtlıktır. Dahası, bu modelin bir serbest girişim sistemindeki ekonomik davranış modeliyle olan benzeşimi ve böylece siyasal davranışın, sınırlı dahi olsa, ekonomik çözümleme kadar kesin ve sağlam bir çözümleme umudu sağlaması nedeniyle bilimsel bir çekiciliği de vardır. Bu benzeşmeyi daha genel biçimde modern demokrasinin kapitalist ekonomik sistemle birlikte

¹ Kral Mannheim, *Essays on the Sociology of Culture*, s. 179.

² *Age*, s. 200.

doğduğu ve onunla nedensel bir bağı bulunduğunu da savlayan³ Schumpeter açık bir biçimde ifade etmiştir.⁴ Bu görüş, başarılı bir politikacının, Schumpeter'in alıntıladığı konuşmasında özlü biçimde dile getirilmektedir: «İş adamlarının anlamadıkları, onların petrolle uğraşmaları gibi, benim de seçmenlerin oylarıyla uğraşıyor olmamdır.»⁵ Daha yakınlarda, seçmenlerin oyları için siyasal partiler arasındaki yarışma anlamındaki bu demokrasi anlayışı, kuramını aşağıdaki sözlerle özetleyen A. Downs'ın «ekonomik demokrasi kuramı»nda olduğu gibi daha incelikle işlenmiş olarak sunulmuştur: «Temel tezimiz, demokratik politikadaki partilerin, kâr amacına dayanan ekonomilerdeki girişimcilere benzediğidir. Özel amaçlarına ulaşmak için en çok oyu kazandıracağına inandıkları her türlü politikayı formüle eder bu partiler, tıpkı girişimcilerin aynı nedenlerle en çok kazanç elde edebileceklerine inandıkları ürün ne olursa olsun ürettikleri gibi..⁶ Bu modelin kullanımına bir başka örnek, oyun kuramını siyasal davranışa uygulama, yani siyasal partilerin etkinliklerine ticari girişimcilerin davranışını çözümlemede yaygın olarak kullanılan bir matematiksel şemanın uygulanması yolundaki belli belirsiz girişimlerde görülmektedir.⁷

Ama sadece siyasal partiler arasındaki yarışma değildir seçkinlerin varlığıyla demokrasiyi uzlaştıran. Bu görüşü, savunular, demokratik toplumların seçkinlerin çokluğuyla karakterize olmasında daha genel bir denetim ve dengeler sistemi bulgulamak-

³ Schumpeter, **Capitalism, Socialism and Democracy**, s. 296-7.

⁴ Age, Bölüm XXII'de, "Another Theory of Democracy"

⁵ Age, s. 285.

⁶ A. Downs, **An Economic Theory of Democracy**, s. 295-6.

⁷ Ne var ki şu zamana değin oyun kuramı en yaygın biçimde uluslararası çatışmaların incelenmesinde, özellikle halen moda olan "savaş oyunları"nda kullanılmıştır. Kuramın bu alandaki kullanımı, Raymond Aron tarafından, **Paix et Guerre entre les Nations**, Note finale, "Strategie rationnelle et politique raissonable", s. 751-70'de eleştirel biçimde incelenmiştir.

tadır. Raymond Aron bu durumu inandırıcı ve açıklayıcı bir biçimde ortaya koymuştur «... her yerde iş aleminin yöneticileri, hükümet görevlileri, sendika sekreterleri ve bakanları olmakla birlikte, bunlar bu konumlara her yerde aynı şekilde gelmezler, keza ve tutunumlu bir bütün oluşturabilirler ya da birbirlerinden görece farklı olabilirler. Sovyet tipi bir toplumla Batılı bir toplum tipi arasındaki temel fark, ilkinde seçkinlerin birleşmiş, ikincisinde ise bölünmüş olmalarıdır. SSSB’de sendika sekreterleri, iş hayatının yöneticileri ve yüksek düzeydeki memurlar genellikle Komünist partisine mensupturlar... Oysa çoğulcu toplumlar diye adlandırmayı yeğlediğim demokratik toplumlar üretim araçlarının sahipleri, sendika önderleri ve siyaset adamları arasındaki halka açık savaşımın gürültüsüyle doludur. Hepsi birlik kurma hakkına sahip oldukları için, her biri üyelerinin çıkarlarını hararetli bir coşkuyla savunan mesleki ve siyasi kuruluştan geçilmez bu toplumlarda. İktidarda olanlar durumlarının nazik olduğunun iyice ayırımındadırlar. Muhalefete karşı anlayışlıdırlar, çünkü onlar da muhalefette bulunmuşlardır ve günün birinde yine muhalefete düşeceklerdir.»⁸

Demokrasinin seçkinler arasında yarışma olarak tanımlanması çeşitli gerekçelerle -bu tanımın keyfi olduğu ve tanımladığı fenomenin genel olarak kabul edilen karakteristiklerini değerlendirme dışı bıraktığı ya da kullandığı kuramın yetersiz olduğu ya da doğru olmadığı ya da başka değer yargılarının karşılaştırılabileceği bir değer yargıları kümesinden yola çıktığı şeklinde eleştirilebilir. Modern demokrasinin en sık görülen ve çoğu siyasal düşünürün kabul ettiği tanımı, halk yığınının hükümete katılımıdır ve bunun en klasik formüleştirimlerinden biri Lincoln’un Gettysburg Söylevi’dir: «Halkın halk tarafından, halk için yönetilmesi.» Tüm seçkin kuramları gerçek anlamda halk **tarafından** bir yönetimin varolabileceğini yadsırlar.⁹ Bu

⁸ Raymond Aron “Social Structure and the Ruling Class”, **British Journal of Sociology**, I, (I), s. 10.

⁹ Yukarıda alıntılanan makalede Raymond Aron, ‘Bir toplumdaki hükümetin birkaç kişiden fazla insanın elinde olması olanaksızdır... halk için hükümet vardır; halk **tarafından** hükümet yoktur” diyor.

yadsımanın dayanağı, Pareto ve Mosca'da olduğu gibi, geçmişte bilinen birçok toplumda yönetilenle yönetenler arasında açık bir fark bulunduğu şeklindeki bir yerde sıradan bir gözlem olabilir ya da Michels, Mannheim ve Aron'un büyük ve karmaşık herhangi bir toplumda (ve toplum içindeki büyük ve karmaşık örgütlerde) demokrasinin doğrudan değil ancak **temsili** olabileceğini ve temsilcilerin açıkça temsil ettiklerinden daha fazla siyasal güce sahip bir azınlık olduğunu çünkü temsil edilenlerin nüfuzunun azınlığın faaliyetleri üzerinde oldukça uzun aralarla yaptıkları değerlendirmelerle sınırlı kaldığını göstermeye çalışan yazılarındakilere benzer daha kuramsal bir çözümlemeye de kaynaklanabilir. Ama bu çözümlemeye karşı da birçok itiraz yükselir. Her şeyden önce şimdi de almış olduğumuz demokrasi görüşüne göre, temsili hükümet sistemi sürekli olarak halkın çoğunluğunu yönetim deneyiminden dışladığı sürece çok açık olarak yetkin olmayan bir demokrasi gerçekleşimi olarak görülür. Temsili hükümetin demokratik olmayan karakteri, temsil ilkesinin dolaylı bir seçim sisteminde uygulandığı ve seçilmiş bir seçkin kesimin bizzat kendilerinininkine eşit veya daha üstün siyasal güçle donatılmış ikinci bir seçkin kesimi seçtiği durumlarda en belirgin hale gelmektedir. Bu uygulamaya halk egemenliğine karşı olanlar sıklıkla başvurmuşlardır -bunun yakın bir örneği de Gaulle'ün önderliğinden Fransa'nın Beşinci Cumhuriyeti'nin anayasasında bulunmaktadır- ve de Tocqueville, diğer bazı düşünürlerle birlikte, bu uygulamada demokrasiyi kısıtlamanın etkili bir aracını görmüşlerdir. Seçkinler arası yarışma şeklindeki demokrasi fikrinin savunucuları bunu diğer anlamıyla demokrasiye karşı -de Tocqueville, Pareto, Mosca ve Ortega y Gasset'in karşı çıkmakta birleştikleri yığınların siyasete akınına karışarak kendilerini savunma için öne sürmediklerinde bile, temsili hükümeti halkın yasama ve yürütmeye direkt katılma idealiyle karşılaştırarak değerlendirmek ve bu amaca daha fazla yaklaşmayı sağlayacak araçları aramak yerine, bu yöntemi ideal olarak görme eğilimindedirler.

Bu görüş Schumpeter, Aron ve diğerlerinin yaptığı demokrasi

özömlemesine karşı ikinci bir itiraza daha yol açar. Onların değerdendirmelerine göre, demokrasi diğder siyasal sistem türleriyle dolaysız karşılaştırılabilen, tamamlanmış ve eksiksiz bir şey olarak düşünölmektedir. Oysa on dokuzuncu yüzyılın büyük bölümünde başat olan halk **tarafından** yönetim şeklindeki anlayışında, demokrasi hakların toplumsal politikaya ilişkin kararları etkileme gücünden yoksun olan halk kümelerine doğru giderek yaygınlaştığı kesintisiz bir süreç olarak görölüyordu. Bu iki şeyi içlemlemektedir: İlki, demokrasinin öncelikle soylu ve zengin sınıfların egemenliğine karşı, toplumun altsınıflarına ait bir öğreti ve siyasal hareket olarak ortaya çıkması (seçkinci kuramların tepkisine yol açan temel nedenlerden biri de kuşkuздur budur); ikinci de, demokrasinin insanları tümöyle kendi kendilerini yönettiğı, belki hiçbir zaman tamamıyla gerçeklemeyecek ama demokratların bu uğurda çaba harçamaktan vazgeçmemesi gereken ideal bir toplum durumuna yönelik bir hareket olarak görölüyor olması. On dokuzuncu yüzyıl demokratik siyasal düşünörllerinden çoğunun aklına, genel oy hakkını, çeşitli siyasal rejimlerin kurumlarıyla karşılaştırıldığında nice değderli de olsalar, demokratik ilerlemenin ötesine geçilmeye cesaret edilemeyecek en son nokta olarak görmek gelmemiştir.

Yirminci yüzyılda, seçkinler yönetiminin belirli aralarda yapılan seçimlerle onaya sunulduğı statik bir demokrasi anlayışının ortaya çıkış nedenleri bu yüzyılın siyasal koşullarında aranmalıdır. Demokrasinin çok partili, temsili bir sistemle özdeşlemesine puan ve saygınlık kazandıran olay Almanya'da ve İtalya'da Faşist, SSCB'de de Komünist tek partili devletlerin kurulmasıydı. Daha önce Raymond Aron'dan alıntıladdığım ve Sovyet tipi toplumların birleşik seçkinlerini Batı tipi toplumlarda seçkinlerin çokluğuyla karşılaştıran pasaj bunu yetkin bir şekilde açığa koymaktadır. Ne var ki örgötlü siyasal partilerin -daha da geniş olarak, örgötlü seçkin kümelerin- demokratik bir hükömet sisteminin varlığı için gerekli ya da yeterli olup olmadığını sorabiliriz. Bunların gerekli olmadığı ve örneğin şimdi çoğu ölkede varolan-

dan daha adem-i merkeziyetçi türden siyasal sistemde, halihazırdaki siyasal önderlerin seçiminin günümüz siyasal partilerinden çok daha örgütsüz, daha az bürokratik ve daha katılımsız birliklerin etkinlikleriyle gerçekleştirilebileceği çoğu kez öne sürülmüştür. Buna toplumsal sınıfların ortadan kaldırıldığı (ki birçok düşünür bunu demokrasinin gelişmesinin bir sonucu olarak öngörmüştür) bir toplumda partilerin kurulması için en önemli tek nedenin aynı şekilde ortadan kalkmış olacağı; siyasal partileri doğurabilecek başka ayrışmaları düşünmek mümkün olmakla birlikte, bu partilerin siyasal yaşamda bugün bildiğimiz partilerle aynı kapsama ve etkiye sahip olacaklarını düşünmek zordur. Bu görüşün tekpartili bir rejimi değil, hiç siyasal parti bulunmayan bir siyasal sistemi kastettiği farkedilecektir. Tek parti rejimi hiç demokratik değildir, çünkü yönetici partiyle karşı karşıya olan bireyi, görüşlerini açıklayacağı ya da ahbablarının görüşlerini öğreneceği, özerk ve güçlü bir birlik şeklindeki bir foruma sahip olamadığından, önemli toplumsal kararlarla olan anlaşmazlığını dile getirebilir ve hiçbir zorlamaya başvurmaksızın çok sayıda insanı yasama ve yönetim etkinliklerine çekmeyi başarır; ama bu durumda, onun başka siyasi partilerin varlığını men etmeye gereksinimi yoktur. Ayrıca tek bir partinin yönetimi, savaş, hızlı sanayileşme veya eski bir sömürge yöresinden yeni bir ulus yaratma zorunluluklarıyla haklılanabilir; nedir ki bu orada işleyen siyasal rejimi demokratik bir rejim yapmaz. Zorunluluk ispatlanacak olursa, yönetici partinin halkı halk için yönettiği kabul edilebilir; ama bu halkın kendini yönetmesi değildir.

Demokratik bir hükümet sistemi için siyasal partilerin varlığına gerek olup olmadığına ilişkin bir tartışmanın spekülatif olması kaçınılmazdır ve partiler ile seçkinler arasındaki yarışmanın, demokrasiyi sağlamada **yeterli** olup olmadığını düşünmek, hem daha kolay, hem de daha pratik olur. Bugün bunun yeterli olduğunu savunan ya da seçkinler arasındaki yarışmayı hiç değilse kendilerini demokrasinin koşullarını daha fazla soruşturmaktan kurtaracak kadar önemli gören birçok liberal düşünür

vardır. Bunlar, görmüş olduğumuz gibi, sadece bireysel yurttaşın «hiç değilse **belli aralıklarla isteklerini duyurma olanağına**» sahip olmasının, bir toplumu demokratik kıldığını, öne süren Karl Mannheim tarafından desteklenmektedirler.¹⁰ Öte yandan Schumpeter de, Aron da, siyasal sistem üzerindeki başka etkilere çok önem vermektedirler. Schumpeter, «demokratik yöntemin başarı koşulları» diye adlandırıp dört başlık altında topladığı koşulları açıkça gözler önüne sermektedir: (I) siyasetin insan malzemesi (yani seçkinler) yeterince nitelikli olmalıdırlar; (II) siyasal kararın etki alanı çok yaygınlaştırılmamalıdır; (III) hükümet yerleşik ve gelenek sahibi iyi yetişmiş bir bürokrasinin hizmetlerine komuta edebilmelidir; ve (IV) demokratik bir öz-denetim olmalıdır, yani, rekabet içinde olan seçkinler, birbirlerinin yönetimini hoşgörmüşler ve sahtekarların, sabit fikirlilerin önerilerine karşı direnmelidirler. Buna karşılık seçimini yapmış olana seçmenler, temsilcilerin siyasal eylemlerine ardı arkası kesilmeyen müdahalelerden kaçınmalıdırlar. Benzer şekilde, Aron, daha önce alıntılanmış olduğumuz makalesinde, çağcıl çoğulcu demokrasi-lerin başarısı için üç koşulun altını çizmektedir: (I) gruplar arasındaki anlaşmazlıkları çözüme bağlayabilen ve topluluğun ortak çıkarları açısından gerekli kararları zorla aldatabilip uygulatabilen hükümet otoritesinin yeniden tesis edilmesi; (II) hareketliliği koruyacak, dürtüleri canlandıracak etkin bir ekonomik yönetim; ve (III) toplumun genel çerçevesini değiştirmek isteyen birey ve kümelerin etkilerinin sınırlanması. Ne var ki bu değerlendirmelerin, demokrasiyi seçkinler arasında bir yarışma olarak gören fikirler şeması içinde kaldığı ve bunun başkaca uzantılarını araştırdığı; buna karşılık daha geniş anlamdaki demokrasinin başarı ya da başarısızlığını ve kapsamını etkileyen birçok başka etmeni gözardı ettiği meydandadır. Öncelikle diğer bazı siyasal etkileri ele almak istiyorum. Demokratik bir siyasetin

¹⁰ Bir yerde tutarsız olarak eşitsizliğin gelişmesi ve yığınlar ile seçkinler arasındaki mesafenin azalmasını, modern demokrasinin gelişmesindeki etmenler olarak öne sürer yine de.

gelişmesinde, seçkinler arasındaki yarışmaya ek olarak, seçkinlerin yapısı ve birleşiminde, kendilerini kavrayışlarında ve halkın geri kalanıyla olan ilişkilerinde değişikliklere gereksinim olduğu genellikle varsayılır -örneğin bu demokrasinin koşulları üzerindeki diğer sözleriyle çelişmekle birlikte, Mannheim böyle varsaymaktadır. Kısaca, bir demokraside bireylerin seçkinliğe girip çıkma devingenliğinin daha yaygın ve hızlı olacağı; seçkinlerin daha az bir «aristokratik» bakış geliştirip, kendilerini yığınlarla daha yakın bir bağ içinde görecekları ve çeşitli toplumsal düzeyleşme etkilerinin bir sonucu olarak, yaşam üsluplarında yığınlarla gerçekten daha fazla yaklaşacakları varsayılmaktadır. Bu koşulların ilk ikisi, çok daha fazla sayıda bireyin yönetilmek kadar yönetmek deneyimini de yaşayabileceği bir duruma yol açarken, diğer koşullar, siyasal yönetimin karakterini, onu daha yakın, daha az otoriter, daha az görkemli ve daha az karşı konulmaz kılarak, bir ölçüde değiştirir. Günümüzün Batı demokrasilerine bakacak olursak, bunların yarışmacı demokrasi modeline bir hayli uymalarına karşın, bu diğer koşullar bakımından yetersiz kaldıklarını görürüz: toplumun üst sınıfından gelen seçkinler kadrosunun dolaşımı hala yeterince hızlı değildir;¹¹ seçkinlerin bakışı ancak yavaş yavaş değişmektedir ve işlevlerine ilişkin eski aristokratik görüşleri, üst sınıftan geliyor olmalarıyla, bizzat seçkin kuramlarıyla ve «ilerleme» ile «tepe»ye ulaşmayı özendiren egemen toplumsal öğretiler tarafından canlı tutulmaktadır; nihayet, Batı toplumlarındaki koşulların «düzleşmesi» öylesine ağır aksak yürümüştür ki, yönetenler yönetilenlerden ekonomik ve toplumsal olarak hala keskin biçimde ayrılmışlardır. Seçkinler arasındaki rekabetin tam ortasında duran siyasal partiler de yığın partilerine dönüşerek demokratik karakterlerinden birşeyler yitir-

Bkz. yukarıda Bölüm III. Ayrıca bkz. W.L. Guttsman, **The British Political Elite**, bölüm XI'de, bir avuç insana ulusal politikaların oluşumunda nasıl da etkili olma olanağı verilmiş olduğu gösterilmektedir. İngiltere'de danışma komitelerinin, Kraliyet komisyonlarının ve benzer kamu kuruluşlarının çalışmalarına katılan —esas olarak toplumdaki üst sınıfa ait olsa olsa birkaç bin kişilik— küçük bir «çok önemli» küme bulunmaktadır.

mişlerdir. Çoğunluğu, Michels'in öngörmüş olduğu oligarşik kurumlar halinde gelmemiştir belki;¹² ama partide görev alanlar partiye daha kolaylıkla egemen olmakta, buna karşılık sıradan üyelerin siyasal belirlemede etkin söz sahibi olması daha güç hale gelmektedir.

Bu siyasal etmenlerin yanı sıra, demokratik bir hükümet sisteminin yaşaması ve gelişmesi için vazgeçilmez olan daha genel toplumsal koşulların bulunup bulunmadığını da düşünmek gerekir. Demokrasiyi basitçe bütün bir toplumun hükümet biçimi olarak tanımlayıp, bu tanımdan da, örneğin «sosyal demokrasi» ya da «endüstriyel demokrasi» kavramlarında ortaya çıkan siyasal olmayan etmenleri dışlayarak, bu etmenlerin bizzat hükümet biçimi üzerindeki olası etkilerini göze almaksızın bazı geliştirmeler yapmaları, yeni seçkin kuramlarının dikkat çeken bir özelliğidir ama bu, toplumbilimin Marx tarafından, döneminin siyasal filozoflarına yönelik eleştirisinde, yurttaş olan (yani, siyasal haklara sahip bir birey olarak) insanı, sivil toplumun bir üyesi olan (yani, aile yaşamına ve ekonomik üretime katılan bir birey olarak) insandan tümüyle ayırmanın büyük bir hata olduğunu öne sürerken, hayranlık uyandıracak şekilde formüle edilen temel bir fikrini - yani, toplumun farklı alanlarında varolan kurumların sadece birlikte varolmadıklarını, uyum ya da çelişki ilişkileriyle birbirlerine bağlı oldukları ve birbirlerini karşılıklı olarak etkiledikleri fikrini - gözden kaçırmak ya da inkar etmek olur.¹³ Örneğin, birçok toplumbilimci tarafından ayrıntılarıyla betimlenmiş ve genel deyişle, üyeleri arasındaki ilişkilerin ondokuzuncu yüzyıldakinden daha yardımlaşmalı, daha az yetkeci olan Batı toplumlarındaki modern demokratik ailenin demokratik hükümete fikirlerinden etkilenmeksizin ortaya çıktığını mı; yoksa bir kez ortaya çıktıktan sonra hükümet alanındaki demokratik tutum ve pratiklerin sürdürülmesi ve yaygınlaşmasında hiç anlamı olmadığını mı düşüneceğiz? Önemli toplumsal konulara karar

¹² Robert Michels, **Political Parties**.

¹³ Karl Marx, **On the Jewish Question**.

vermede bireyin bağımsız yargısını ve etkin katılımını gerektiren demokratik hükümetin, hayatın en önemli alanlarından birinde - yani çalışma ve ekonomik üretim alanında- bireylerin büyük çoğunluğuna, yaşamlarını esaslı biçimde etkileyen kararların alınmasında etkin bir rol oynama fırsatı verilmediği zaman ser-pilip gelişeceğini kabul edebilir miyiz? Bana öyle geliyor ki, bir in-san, yaşamının büyük bir bölümünde eksiksiz ve değiştirilemeyen bir itaat durumunda yaşayıp, yine de siyasal demokrasinin gerek-tirdiği sorumlu seçme ve kendini-yönetme alışkanlıklarını edine-mez. Batı toplumlarında, bireyin işteki bağımlılığının bazı bakımlardan eskiye göre daha hafif olduğu doğrudur; bireysel işçi, sendikası ve ilkel biçimde gelişmiş ortak danışma kurumları aracılığıyla çalışma koşulları üzerinde kimi etkilere sahip olmak-ta; bu arada boş zamanın önemli ölçüde artmış olması, işçinin kendisine ait şeylerde karar alma alanını da genişletmektedir. Öte yandan birçok sanayi işi, modern çağda fazla bölünmüş ve yinelemeli hale gelmiştir; bunun sonucunda da işçi işvereni tarafından eski tarz otoriter denetime tabi olmasa bile, hala görevini yaparken muhakemesini, incelemini ve becerisini kul-lanma fırsatını giderek daha az bulmaktadır.¹⁴

Demokratik hükümet uygulamasını etkileyen ve daha sık tartışılan başka durumlar da vardır. Büyük servet ve gelişme eşit-sizlikleri bireylerin topluluğu yönetme etkinliklerine katılma dere-cesini açıkça etkilemektedir, Zengin biri tanrı krallığına girmekte güçlük çekebilir, ama siyasal bir partinin üst komitelerine ya da bir hükümet kesimine göre kolay bir şekilde girebilir. Ayrıca bu zengin kişi siyasal yaşamda başka yollarla da -iletişim araçlarını denetleyerek, yüksek siyaset çevreleriyle tanışıklık kurarak, baskı kümelerinin ve şu ya da bu tür danışma kurullarının etkinlik-lerinde önemli bir rol oynayarak- söz sahibi olabilir. Yoksul biri bu üstünlüklerden hiçbirine sahip değildir: nüfuz sahibi insanlar-la ilişkisi yoktur, siyasal etkinliğe ayıracak çok az zamanı ya da

¹⁴ Bu sorunlarla ilgili olarak bkz. Georges Friedmann, *The Anatomy of Work*.

enerjisi vardır ve siyasal fikirler ya da olgularla ilgili dört dörtlük bilgi edinmek için çok az fırsatı vardır. Ekonomik eşitsizliklerden kaynaklanan farklılıkları eğitimdeki farklılıklar berkitir. Batı demokrasilerinin çoğunda, toplumun yöneticilerinin çıktığı sınıflara sağlanan eğitim türü ile yönetilenlerden oluşan daha kalabalık sınıfa sağlanan eğitim arasında kesin farklar vardır.¹⁵ Çoğu Batı toplumundaki eğitim sistemi, sadece yöneticilerle yönetilenler arasındaki farkı pekiştirmekle kalmaz; tüm toplulukta genel eğitim düzeyini yükseltmekten ve bunun yurttaş kitlesinin toplumun yönetimine daha fazla katılmasına yapacağı katkıdan çok, seçkin konumlar için müstesna bireylerin seçiminin ve gelir veya skolastik başarı konumuna ödül verme üzerinde durduğu sürece, genel seçkin egemenliği ideolojisini canlı tutar ve besler. Sözüünü ettiğim servet ve eğitim farklılıkları, toplumun sınıflara bölünmüşlüğü'nün özellikleridir ve sözgelimi, sosyal demokrasi hükümet ile bağdaşmaz görülen çoğunlukla işte bu temel bölünmüşlüktür. Bunu, sonraki bölümde daha ayrıntısıyla tartışacağım.

Seçkin demokrasi kuramlarına karşı buraya değin ortaya

- 15** İngiltere'de üst sınıf ve işçi sınıfı çocuklarının tipik kariyerleri şöyle betimlenabilir: Üst sınıfın çocukları Oxford ve Cambridge üniversitelerinde ve başlıca kamu okullarında eğitim görmekte, oradan da iş hayatına, siyasete, devlet memuriyetindeki yönetici sınıf arasına ya da daha eski mesleklere katılmaktadır. İşçi sınıfının çocukları devlet okullarında genellikle modern orta öğretim okullarında eğitilirler ve bu okullardan çıktıklarında da, on beş yaşındayken saniyede kol işçisi olarak çalışmaya başlarlar ya da ufak tefek memurluk işlerine girerler. Bununla birlikte bunların bazıları (bugün yirmi beş yıl öncesine göre daha yüksek oranda) üniversite hazırlık okullarına (**Grammar Schools**) gitmekte ve bir taşra üniversitesinde veya teknoloji kolejinde yüksek öğretime devam edebilmektedir. Her iki sınıftan kimi çocuklar kendileri için belirlenmiş bu yazgılardan kaçabilirler, ama böyle yapanların oranı genel görüntüyü etkilemeyecek kadar küçüktür. ABD'deki eğitim durumu, İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerinden köktenci bir biçimde farklı olmakla birlikte, bu değişiklik görece olarak yenidir; ABD'de tüm sınıflardaki ilgili yaş kümesinin çok yüksek bir oranı (yüzde doksan kadar) on yedi yaşına kadar orta eğitim görür ve önemli bir oranı da (yüzde otuz beş kadar) üniversiteye devam eder.

koyduğum itirazlar «halk tarafından hükümet» biçimindeki alternatif bir demokrasi kavrayışına dayanmaktadır; ama seçkinler kuramlarının kendi içlerindeki tutarsızlıklarından kaynakların başka itirazlar da vardır. İlkın, seçkinler arasında sürekli karşıtlık ve çatışma, seçkinlere mensup olanların ardı arkası kesilmeyen bir dolaşımı varsa, bu durumda herhangi bir hükümet biçiminin uzun süre varlığını sürdürüp sürdüremeyeceği sorusu geliyor gündeme. Mannheim, 1930'ların başlarında Almanya'daki duruma ilişkin olarak siyasal demokrasinin sorunları üzerine yazarken, demokrasinin gelişmesinin yönetici seçkinlerin türdeşliğinde bir kaybın ortaya çıkması anlamına geldiğini gözlemlemiş ve şöyle demiştir: «Modern demokrasi, çoğunlukla daha türdeş yönetici kümeleri olan ilk demokratik (ya da demokrasi-öncesi) toplumların karşılaştıklarından çok daha karmaşık karar verme sorunlarıyla yüklü olmaları yüzünden yıkılmaktadır.»¹⁶ **Notes Towards the Definition of Culture**'da T.S. Eliot benzer bir biçimde, mensuplarının düzenli olarak dolaşımını gereksinen seçkinlerin, toplumsal sürekliliği daha önceki dönemlerin yönetici sınıflarının yapabildikleri ölçüde sağlayamadıklarını öne sürmüştür.¹⁷ Ne var ki her iki yazar da bu kaynaklardan doğan tehlikeleri abartmaktadır. Çünkü günümüzde seçkinlerle geri kalan halk arasında önemli sayılabilecek miktarda birey dolaşımı yoktur ve seçkinler

¹⁶ Karl Mannheim, **Essays on the Sociology of Culture**.

¹⁷ T.S. Eliot, **Notes Towards the Definition of Culture**. Eliot, Mannheim'ın modern toplumlarda seçkinlerin daha önceki yönetici sınıfların işlevlerini gereğince yerine getirebildiği şeklindeki görüşünü, Mannheim'ın kendisinin bu eleştiriyi zaten formüle etmiş olduğunu farektirmeksizin eleştirir. Gerçekte, Mannheim, modern toplumda seçkinlerin yerine dair durmuş oturmuş bir görüşe ulaşmış gibi görünmemektedir. Kimi kez seçkinler arasındaki yarışmadan yana, bu yarışmayı demokrasinin koruyucusu olarak gören sözler eder; bir başka bir zamanda da, aydınlardan oluşan tek bir seçkin kesimin yönetimini savunur; son olarak da hiçbir, seçkin kesimin ya da seçkinler kümesinin, varolan bir üst sınıfla birleşerek bir yönetici sınıf özelliğini elde etmedikçe ve kalıtsal ve mülk sahibi bir küme haline gelmedikçe, siyasal istikrarı sağlayamayacağını öne sürer. Mannheim'ın tutarlı olarak dışladığı tek kavram sınıfsız, eşitçi bir toplum kavramıdır.

kural olarak birbirleriyle ciddi bir çatışmaya girişmiş değildirler. Batı toplumlarının bugünkü durumunu tartışırken Aron'un söylediği gibi: «Yönetici seçkinlerin yapısı giderek değişiyor olabilir; seçkinlerin içindeki çeşitli kümelerin görece önemi değişiyor olabilir, ama bir toplum, ancak bu kümeler arasında gerçek bir işbirliği olduğu sürece varlığını sürdürebilir ve gelişebilir. Seçkinler arasında şu ya da bu biçimde özsel konular hakkında görüş ve eylem birliğinin bulunması gerekmektedir.¹⁸ Gerçekte bu görüş ve eylem birliği -ve Eliot'un arzuladığı toplumsal kesintisizlik- Batı toplumlarında seçkinlerin toplumun üst sınıfından gelmeleri ve seçkinler kuramının kendisinin ideolojik desteğiyle geniş ölçüde sağlanmıştır. «Doğum saatlerinden itibaren kimilerinin bağımlı olmak, kimilerinin de komuta etmek üzere seçilmiş oldukları»¹⁹ hala doğrudur. Batı toplumlarında seçkinler genelde sınıf ayrımlarının oluşturduğu büyük engelin bir yanında durmaktadırlar; böylelikle de, dikkatimizi seçkinler arasındaki yarışma üzerinde toplar ve sınıflar arasındaki çatışmaları ve seçkinlerin çeşitli toplumsal sınıflara bağlanma biçimlerini incelemeyi başaramazsak, tümüyle yanıltıcı bir siyasal yaşam görüşü yaratılmış olur.

Demokrasinin, esas olarak ve sadece birbirlerinin kudretini dengeleyen ve sınırlayan seçkinler arasındaki yarışmayla korunduğu ve sürdürüldüğü görüşü, çağımızın siyasal mitlerinden biridir. Bu tezden yana olan seçkin kuramcılarının savlarına baktığımız zaman, bu savın değişik evrelerinde bir seçkinler çokluğu kavramından tamamen farklı, bir gönüllü birlikler çokluğu kavramına kaymaktan kaynaklanan bir ikinci tutarsızlık buluruz. Sözgelisi Mosca, demokratik bir sistemde birçok farklı «toplumsal gücün» (seçkinler değil) siyasal yaşamda yer alması ve başka toplumsal güçlerin, özellikle de bürokrasinin iktidarını sınırlamaları olasılığından söz etmiştir. Aynı şekilde, Aron, çoğulcu

¹⁸ Raymond Aron, "Social Structure and the Ruling Class", **British Journal of Sociology**, I (2), s. 129.

¹⁹ Aristotle, *Politics*

demokrasilerde iktidarın yaygınlaştırılmasının önemini ısrarla öne sürerken, yalnızca ayırtetmiş olduğu belli başlı seçkinlere seslenmez, bu toplumlarda bulunan ve yöneticilerin iktidarlarna sınır koyan çok çeşitli mesleki ve siyasal kuruluşlardan söz eder. Etkili demokrasinin yaşamsal bir koşulu olarak gelişip serpilten gönüllü birliklerin bu biçimde savunulması, seçkin kuramlarına destek sağlamaz. Çünkü etkin yerel yönetimin, mesleki birliklerin ve diğere gönüllü ya da özerk kuruluşların önemine böylesine ağırlık verildiğinde öne sürülen, bu kuruluşların siyasal iktidar için önemli savaşımlara girmiş seçkinler olduğu için değil, bunların sıradan erkekler ve kadınlar için kendi kendilerini yönetme işini öğrenmeleri ve uygulamaları için birçok fırsat ve olanak sağladığıdır. Bunlar halk **tarafından** yönetimin büyük, karmaşık bir toplumda daha gerçek ve pratik kılındığı araçlardır.

Bu yol böylelikle bizi ayrıca daha önce dile getirilmiş olan bir görüşe, demokratik bir hükümet sisteminin korunmasının ve özellikle gelişmesi ve ilerlemesinin, esas olarak faaliyetleri sıradan yurttaşların gözetim ve denetiminden çok uzaktaki alanlarda süren küçük seçkin kümeleri arasında yarışmanın özendirilmesine değil, tüm yurttaşların olmasa bile, yurttaşlarının büyük bir çoğunluğunun bireysel yaşamlarını -iş yerinde, yerel toplulukta ve ulusun içinde- hayati biçimde etkileyen toplumsal konularla ilgili kararlara katılabildiği ve seçkinlerle yığınlar arasındaki ayrımın olası en az düzeyde indirgendiği koşulların yaratılması ve yerleştirilmesine bağlı olduğu görüşüne götürür. Böylesi bir görüş ilkin, kendi kendini yönetme uygulamasının kapsamını genişletcekse fırsatların, özellikle karşılaştıkları tüm güçlülere karşın, Yugoslavya'da işçi konseyleri ve Hindistan'da cemaat kalkınma projeleri gibi bazı modern deneyimlerin ciddi biçimde değerlendirilmeyi hak ettikleri alanda, bilhassa da ekonomik üretim alanında yılmaksızın araştırılması gerektiğini; ikinci olarak da, temelde toplumsal sınıf farklılıklarından doğan ve bu birliklerin görevli olarak üst sınıf ve orta sınıf bireylerin egemenliğiyle göze çarpan gönüllü birliklerin yönetimine tam katılım konusunda, engellerin bir şekilde üstesinden gelinmesi gerektiğini içlemlenmektedir.

EŞİTLİK Mİ SEÇKİNLER Mİ?

Demokrasinin en yerleşik anlamlarından biri, insanlar arasında önemli ölçüde eşitlik olması gerektiğini içlemler; bu hem bir toplumun mensubu olan tüm yetişkinlerin toplum yaşamının önemli yönlerini belirleyen kararlar üzerinde olabildiğince eşit bir etkiye sahip olmaları gerektiği anlamındadır, hem de servet, toplumsal mertebe veya eğitim ve bilgiye erişimdeki eşitsizliklerin, toplumsal yaşamın çeşitli alanlarından herhangi birinde, bazı insan kümelerinin diğerlerine devamlı olarak boyun eğmesiyle sonuçlanacak ya da siyasal hakların fiilen kullanılmasında büyük eşitsizlik yaratacak kadar büyük olmaması anlamında böyledir. Eşitliğin savunucuları, hiçbir zaman bireylerin fizik, akıl ve karakter bakımından birbirlerinin tıpatıp aynısı oldukları ya da eşit oldukları gibi aptalca bir şeyi iddia etmiş değildirler. Görüşlerini birçok başka düşünceye dayandırmışlardır ve bunlar arasında üçünün özellikle ayrı bir önemi vardır. İlki, tüm bireysel özelliklerine karşın insanların bazı özsel yönlerinden şaşırtıcı ölçüde birbirlerine benzer olduklarıdır: insanların benzer fiziksel, duygusal ve düşüncel gereksinimleri vardır. Bir beslenme biliminin, bu bilim kadar sağın olmasa da, bir zihinsel sağlık ve tedavi bilimleriyle çocuk eğitim biliminin olabilmemesinin nedeni budur. Dahası, bireylerin niteliklerindeki çeşitlilik alanı görece dardır ve bu alanın ortalarında bir yığışım vardır. Eğer bu böyle olmasaydı -eğer insanlar arasında farklılık derece meselesi değil de türsel olsaydı gerçekten; eğer bir uçta yabanıl hayvanlar, diğer uçta da melek ya da tanrı benzeri varlıklar olsaydı- o zaman eşitsizlik davasının olgusal dayanaklarından biri ortadan kalkardı.

İkinci nokta, insanlar arasındaki bireysel farklılıkların ve onlar arasındaki toplumsal ayrımların iki ayrı şey olduğudur. Bu önemli ayrımı Rousseau çok uzun zaman önce yapmıştır: «Ben insan türü arasında iki tür eşitsizlik olduğunu düşünüyorum; birincisine doğal ya da fiziksel eşitsizlik diyorum, çünkü bu eşitsizlik doğa tarafından belirlenmekte ve yaş, sağlık, bedensel güç ve zihin ya da ruh niteliklerinin farklılığından meydana gelmektedir. Diğeriyse, ahlaki ya da siyasal eşitsizlik diye adlandırılabilir, çünkü bir tür uyuşma dayanmaktadır; insanların rızasıyla belirlenmiş ya da en azından onaylanmıştır. Bu ikincisi, bazı insanların başkalarının zararına olarak yararlandıkları farklı ayrıcalıklardan oluşur; daha zengin, daha saygın, daha güçlü, hatta zorla başkalarına boyun eğdirtecek durumda olmak gibi ayrıcalıklar.»¹ Modern çağlara değin varolan toplumların çoğunda bu iki tür eşitsizliğin nereye kadar uygunluk içinde olduğunu kesin bir dille söyleyebilmemizin olanağı yoktur. Seçkinlerin dolaşımı kuramının amacı, kısmen bunların uygunluk içinde olduklarını, her toplumda en yetenekli bireylerin seçkinlerin arasına girmeyi ya da zamanla öne çıkacak yeni bir seçkin kesim oluşturmakta başarılı olduğunu öne sürmektir. Ama daha önce görmüş olduğumuz gibi, bu tezi desteklemek için üretilen tarihsel deliller çok yetersizdir ve (genel olarak toplumsal hareketliliğin çok büyük ölçekte olduğu düşünülen) modern toplumlarda toplanan çok sayıda delil de bunu doğrulamaktadır. Toplumdaki başlıca eşitsizlikler, esas olarak toplumun ürünleri olup, mülkiyet ve kalıtım, siyasal ve askeri iktidar kurumlarınca yaratılıp sürdürülmekte ve hiçbir zaman önde gelen bireylerin hırslarına tümüyle direnme bile belli inançlar ve öğretilerle desteklenmektedir.

Bu düşünceler bizi bir üçüncül noktaya, eşitlikçi görüşlerin karakterine ilişkin olarak belirtmem gereken bir üçüncü konuya getirir. Eğer ne eşitsizlik, ne de eşitlik insanların basitçe kabul et-

¹ J.J. Rousseau, *A Dissertation on the Origin and Foundation of the Inequality of Mankind* (Everymann Edition), s. 160.

mek zorunda oldukları doğal bir fenomen değilse, birinin ya da diğerrinin savunması tümüyle gerçek olgulara dayanan bilimsel bir iddianın sunumundan değil, ahlaki ve toplumsal bir idealin formüleştiriminden ibarettir. Eşitliği seçebiliriz ve böyle yaparken idealin uygulanabilirliğine ve onu elde etmek için elverişli araçlarla ilgili gerçeklere dikkat etmemiz gerekmele birlikte, seçmimizi nihai olarak haklılayan bizzat onun zaten öyle olması gerçeğı değil, ama eşitliği elde etmek için uğraşmanın daha imrenilecek bir toplum yaratabileceğı şeklindeki mantıksal bir iddiadır. «Biz» terimini kullanırken, özellikle kastettiğim yirminci yüzyılın toplumlarında yaşayan insanlardır; çünkü daha önceki çağlardan herhangi birinde, ekonomik yaşamın güvencesizliği, etkili iletişim araçlarının yokluğu, eğitimin yetersizliği ve toplumsal yapıyla bireylerin karakterlerine ilişkin bilgi yoksulluğı göz önüne alındığında, istikrarlı ve süregelen bir eşitlikçi toplum biçimini pratik olarak kavranlaştırmak çok zordu. İnsanlara ilk kez olarak toplumsal yaşamı isteklerine göre biçimlendirme olanağı ve araçlarını sunma bakımından yirminci yüzyılın benzeri yoktur; bu nedenle de, hem umut vericidir, hem de korkutucu.

Amacım, burada eşitlik için bir ahlaki savunma yapmak değil,² daha çok eşitliği sağlamak yolundaki çabaları engelleyen toplumsal ve siyasal sorunları, ayrıca da, ahlaki itirazlar dışında, seçkin kuramcılarının ortaya koydukları eleştirileri ele almaktır. Gerek modern dünyada diğerrlerinininkinden daha yaygın kabul gören bir eşitlik ideali sunduğı, gerekse seçkin kuramlarının ortaya çıkışında, bu kuramların kendisine karşıtlığı nedeniyle başlıca kaynak olması nedeniyle, Marx'ın öngördüğü ve arzuladığı sosyalist toplum için bir taslak hazırlamadığını bilir;³ ne var ki,

² Bu R.H. Tawney'in Equality'sinde çok güzel yapılmaktadır.

³ Şaşırtıcıdır ki, bu durum bir bilgelik işareti olarak sayılama yerine, sınıflı toplumların kısıtlamaları için bile kendini gösteren, bu kısıtlamalar kaldırıldığında çok daha kolaylıkla etkin kılınabilecek insanın yaratıcı kapasitelerine olan bir derin inanç olarak sayılma yerine, çoğunlukla Marx'a karşı kullanılır.

gelecekteki sosyalist topluma gönderme yapan yazılarından, genel çizgileriyle onun ayırdedici özellikleri olarak neleri gördüğü apaçık ortadadır. Marx'ın sınıfsız toplum taslağı, ahlaki, toplumbilimsel ve tarihi öğeleri birleştirir. Ahlaki yön, en kapsamlı olarak ilk yazılarından bazılarında, özellikle de **Economic and Philosophical Manuscripts of 1844** (1844 Ekonomi ve Felsefe Yazıları)nda işlenmektedir,⁴ ama sonraki yazılarında da bir yana bırakılmış değildir.⁵ Bu yönüyle sınıfsız bir toplum insanların bireysel yazgıları üzerinde daha fazla ve eşit bir denetim sahibi olacakları; devlet ve bürokrasi, sermaye ve teknoloji gibi kendi yaratılarının zorbalığından kurtulacakları; edinici olmaktan çok üretici olacakları; başka insanlarla yarışma durumundaki antagonizm ve sertlik yerine, onlarla toplumsal işbirliği içinde hoşnutluk ve destek bulacağı bir toplum olarak tanımlanmaktadır. Marx bu toplum durumunu elde etme olasılığını hep aynı iyimserlikte dile getirmemiştir⁶ ama bunu ideal saymaktan da hiçbir zaman vazgeçmemiştir. Birey için kendi kendini belirleme, koşulunu oluşturacak olana ilişkin görüşünü, çeşitli biçimlerde ifade etmiştir. İlk birey, sınıfı ya da mesleği tarafından belirlenmeden özgürleştirilmelidir; Marx'ın **Alman İdeolojisi**'nde yazdığı gibi: «... bir sınıfa ait bireylerin girdiği ve bir üçüncü tarafa karşı ortak çıkarlarıyla belirlenen komünal ilişki, sadece sınıflarının varoluş koşulları içinde yaşadıkları sürece bu bireylerin yalnızca

Bkz. T.B. Bottomore (der.), **Karl Marx: Early Writings**.

- 5 Sözel geliş, şu konulardaki tartışmalara bkz. Capital 1. cilt'de, iş bölümünün zararlı etkilerini altetme araçları; Capital 3, ciltte insan özgürlüğünün koşulları, **The Civil War in France** (Fransa'da İç Savaş)'da, sahici demokratik özyönetim kurumları açısından Paris Komününe övgüleri ve **Critique of the Gotha Programme** (Gotha Programının Eleştirisi)'nde, Almanya Sosyalist İşçi Partisi programı üzerine yorumları.
- 6 Sözel geliş, **Capital**, III. Cilt'deki insan özgürlüğü üzerine olan bölümde, Marx ekonomik üretim alanının «herhangi bir olası üretim kipinin buyruğundaki» bir zorunluluk alanı olduğunu bildirir. «Özgürlük alanı ancak gereksinim ve dışsal amacın belirlediği emek ortadan kalktığına başlar; bu yüzden doğası gereği gerçek maddi üretim alanı dışındadır.»

ortalama bireyler olarak mensup oldukları bir topluluktur. Bireyler olarak değil, bir sınıfın üyeleri olarak katıldıkları bir ilişkiydi. Ama kendilerinin ve toplumun diğer mensuplarının varoluş koşulları üzerinde denetimlerini kuran devrimci proleterler topluluğunda durum tam tersidir; bireyler birey olarak katılırlar. İşte bireylerin (kuşkusuz modern üretim güçlerin gelişkinlik düzeyi gözönüne alındığında) bu birleşmesidir ki, tek tek insanların özgür gelişme ve etkinlik koşullarını; eskiden şansa bırakılmış ve ayrı ayrı bireylere karşı bağımsız bir varlık kazanmış koşulları kendi denetimleri altına almalarını sağlar.» İkinci olarak, birey uzak, erişilemeyen ve sorumsuz bir hükümetin egemenliğinden kurtarılmalı ve genel toplumsal önedmedi konuların kararlaştırılmasına olabildiğince eksiksiz biçimde katılmalıydı. Marx, bu tür katılımın pratik bir örneği olarak genel oyla seçilip, kısa sürede geri alınabilen ve sorumluluk taşıyan belediye encümeni üyelerinin hükümet işlevlerini üstlendiği ve Komün üyelerinkinden aşağıya doğru tüm kamu görevlerinin **işçilerin aldığı** ücretlerle yapıldığı Paris Komününü gösterir.

Marx'ın kavrayışındaki toplumbilimsel öge, onun eşitsizlik ilkesinin toplumsal sınıf kurumlarında -üretim araçlarının sahipleri ile sahip olmayanlar arasındaki ayrım- ve daha özsel olarak da toplumdaki iş bölümünde, özellikle kol gücü ve kafa gücü arasındaki bölünmede cisimleştiği savında bulunmaktadır. Bu sav, eşitliğin iş bölümünün ortadan kaldırılmasıyla elde edilebileceği şeklindeki görüşle devam eder. Marx, hep bu iş bölümünün kaldırılması koşulunun altını çizmiştir. **Alman İdeolojisi'**nde bunu bir ölçüde romantik bir biçimde dile getirmiştir: «... işbölümü başlar başlamaz her insan zorla yüklenmiş ve ondan kaçamayacağı belli, özgül bir etkinlik alanına sahip olur. Bir avcıdır, bir balıkçı, bir çoban ya da eleştirel eleştirmendir⁷ ve yaşamak için gerekli araçlarını yitirmek istemiyorsa öyle kalmak

⁷ Marx burada, değiştirilmiş Hegel felsefesini «eleştirel eleştiri» diye adlandırılan Genç Hegelcilere gönderme yapmaktadır (biraz da dokundur-maktadır).

zorundadır; buna karşılık kimsenin ayrı bir etkinlik alanı bulunmayan, ama herkesin istediği dalda becerili olabileceği komünist toplumda, genel olarak üretim toplum tarafından düzenlenir ve böylelikle bugün bir şey, yarınsa başka bir şey yapmamı, asla bir avcı, balıkçı çoban ya da eleştirmen olmaksızın, sabahleyin avlanmamı, öğleden sonra balık tutmamı, akşam sığır yetiştirmemi, akşam yemeğinden sonra eğilimime göre eleştiri yapmamı mümkün kılar»; ama daha sonra **Kapital**'in ilk cildinde, aynı fikri daha gerçekçi biçimde ifade eder: «... bugünün ayrıntı işçisi, sınırlı bireyi, belli bir toplumsal işlevin önemsiz taşıyıcısı, yerini tamamıyla gelişmiş, yerine getirdiği değişik toplumsal işlevler onun için yalnızca birçok alternatif etkinlik biçimi olan bireye bırakacaktır. Daha şimdiden bu devrimi gerçekleştirmeye doğru kendiliğinden atılan bir adım, işçi çocuklarının teknoloji ve çeşitli emek uygulamaları pratik olarak yapma eğitimi aldıkları teknik ve tarım okullarının ve **ecoles d'enseignement professionnel**'in kurulmasıdır... İşçi sınıfı iktidara geldiğinde... kuramsal olsun, pratik olsun, teknik öğretimin işçi sınıfı okullarında uygun yerini alacağına kuşku olamaz. Demek ki Marx, sınıflar fikrine karşı olduğu kadar, işlevsel seçkinler -sadece liyakat esasına göre toparlanmış seçkinler- fikrine de karşıdır. İş bölümü, hepsinin üstünde de düşünen ve tasarlayan ile yalnızca gerekli kol emeğini kullanan arasındaki ayrım, sınıf sistemini sürekli olarak yeniden yaratır ve bireyi kendi için seçmediği ve tüm yetilerini geliştirme araçlarına ulaşamayacağı bir yaşam alanına tıkar.

Bu kavramdaki tarihsel ögenin iki yönü vardır. İlk Marx bir tarihsel şema sunmaktadır ki bu şema, esas olarak Batı uygarlığı alanında uygulanabilirliğe sahip olup, bu uygarlıkta egemenlik ve kölelik -efendi ile köle, feodal bey ile serf, sanayi kapitalisti ile işçi- biçimleri, insanın bir birey olarak nitelikleri ve toplumsal bir kategorinin üyesi olarak nitelikleri arasındaki karşıtlığın giderek daha fazla ayırtdıldığı bir dizi oluşturmaktadır. «... tarihsel gelişme sürecinde... bireyin kişisel yaşamı ile bir emek dalı ve ona ait koşullarca belirlenen yaşamı arasında bir farklılık ortaya

çıkarmak... **Estate**'ler sisteminde (aşiretlerde daha da fazla) bu hala saklıdır: örneğin bir soylu hep bir soyludur, sıradan biri başka ilişkileri söz konusu olmaksızın hep sıradan biridir; bireyselliğinden ayrılamaz bir niteliktir bu. Kişisel birey ile sınıfsal birey arasındaki ayrım, birey için yaşam koşullarının rastlantısal mahiyeti, kendisi burjuvazinin bir ürünü olan sınıfın ortaya çıkışıyla görünür hale gelir ancak... Bireysel proleterin kişiliği ile ona dayatılan yaşam koşulu yani emeği arasındaki çelişki gözlerinin önüne serilir, çünkü gençliğinden başlayarak kurban edilmiştir ve onu başka bir sınıfa yerleştirecek koşulları kendi sınıfı içinde başarma fırsatı hiç olmaz.» (**Alman İdeolojisi**). Bu diziye Marx bir terimi daha ilave etmiştir: Geleceğin sınıfsız toplumu..Bu toplumda, bireyin kişisel nitelikleriyle toplumsal yaşam koşulları arasında artık keskin bir karşıtlık olmayacaktır; her birey yetilerini sonuna kadar geliştirebilecek ve sadece maddi varoluş araçlarını üretmek zorunda kalan ve ölümlü olan doğal bir varlık olma sınırlılığını yaşayacaktır.

İkinci olarak Marx sınıfsız toplumu ancak kapitalizmin eksiksiz gelişimine ulaştığı tarihsel anda düşünülebilecek ve gerçekleştirilecek bir toplum biçimi olarak görmektedir. Çünkü kapitalizmin doğruğuna ulaşması ilk kez olarak kendi içinde daha fazla toplumsal ayrışım ögeleri ihtiva etmeyen bağımlı bir sınıf-proleterya- oluşturur. Proleterya kapitalist endüstri sahiplerinin mülkiyetleri kamulaştırılarak özgürleştirildiğinde, kendi türdeşliğini ve dayanışmasını dile getirerek yeni toplumsal kurumları yaratacak ve toplumda yeni ayrıcalıklı kümelerin oluşumunu önleyecektir. Modern eşitlik taraftarlarından çok azı Marx'ın ahlaki sınıfsız toplum idealiyle görüş ayrılığına düşer; ama Marx'ın bu sınıfsız toplumun ortaya çıkış tarzını açıklayışında ve özelliklerini tanımlamada getirdiği toplumbilimsel ve tarihsel argümanlardan bazılarını sorgularlar. Sınıfsız toplumun ortodoks Marksist yorumuna (son yıllarda değişmektedir ama) daha da fazla itiraz ederler. Ortodoks Marksist yorum, sınıfsız toplum kavramını neredeyse hiç özel endüstriyel

mülkiyetin bulunmadığı bir durumunu betimleyelen teknik bir anlatıma inclgirmişdir. Marx'ın kendi açıklamasına yönelik başlıca itiraz, onun sınıfsız bir topluma -sahici eşitlik ve özgürlüğe- ulaşmayı bir anlık bir mesele olarak görüntülemekte olmasındandır: Bir an insanlar bencil, çıkarıcı, devingenliği çatışmaya dayanan kapitalist dünyada yaşamaktadırlar; bir sonraki anda, tarih-öncesi sona erer ve insanlar sınıfsız bir toplumun yeni kurumlarını yaratmaya girişirler. Bu Marx'a biraz haksızlıktır, çünkü o kapitalizm ile sosyalizm arasında -o uğursuz «proleterya diktatörlüğü» deyiimiyle betimlenen- bir geçiş dönemi ve «komünist toplumun yüksek evrelerine» doğru gelişme aşamalarını (**Gotha Programının Eleştirisi**) hesaba katmıştır. Ama Marx'ın bir an olsun belli koşullar altında kapitalizmi izleyen toplumda yeni toplumsal ayrışmaları ve yeni bir yönetici sınıfın ortaya çıkabileceğini düşünmemiş olması anlamında, bu itiraz pek haksız da sayılmaz; örneğin bizzat proleteryanın kolayca bir partinin zorbalığına dönen diktatörlüğünden kaynaklanan ayrışım gibi. Bu seçkin kuramcılarının, özellikle de Michels'in⁸ başarıyla saldırdıkları zayıf bir noktadır. Marksist öğretinin; seçkin kuramcılarının eleştirilerine, Stalin'in yönetimindeki SSCB ile Doğu Avrupa ülkelerinde yaşananlar yeniden inandırıcılık kazandırmıştır. Böylelikle Raymond Aron sınıfsız toplumu şu sözlerle betimleyebilmektedir: “Bununla birlikte, böylesi bir toplumda hala pratikte endüstriyel işletmeleri yöneten, orduya komuta eden, ulusal kaynakların tasarruf ve yatırıma tahsis edilecek olanlarını kararlaştıran ve ücret skalalarını saptayan az sayıda insan vardır. Bu azınlığın iktidarı, demokratik bir toplumdaki siyasal yöneticilerden daha sınırsızdır; zira hem siyasal hem de ekonomik iktidar onların ellerinde toplanmıştır... Siyaset adamları, sendika önderleri, kamu görevlileri, generaller ve yöneticiler, hepsi bir partiye mensupturlar ve otoriter bir kuruluşun parçasıdırlar. Kendi aralarında birleşmiş olan seçkinlerin mutlak ve sınır tanımaz iktidarı vardır. Tüm ara kuruluşlar, tüm bireysel kümelenimler, özel-

⁸ Bkz. özellikle, **Political Parties**, Kısım VI, Bl, 2.

likle de meslek kümeleri gerçekte seçkinlerin delegelerince ya da tercihine göre, Devlet temsilcilerince denetlenmektedir.... Sınıfsız bir toplum halk yığınına seçkinlere karşı herhangi bir olası savunma aracından yoksun bırakır.»⁹

Aron daha sonra bu değerlendirmeye yöneltilen bir itirazı, yani sınıfsız bir toplum fikriyle Sovyet toplumunun az çok kusursuz bir görüntüsünün birbirine karıştırıldığı görüşünü ele alır ve şunu kabul eder: «teoride değişik bir sınıfsız toplum tipi mümkündür. Ne var ki, şimdiki koşullarda başka sınıfsız toplum tipleri kesinlikle olanaksızdır. İktidar tekelinin devleti denetleyen bir küme insanın elinde olmasını önlemek için, çok sayıda iktidar merkezlerini yeniden kurmak gereklidir; çeşitli işletmeler veya tröstler, merkezi devlet yerine onlarda çalışanların, yerel veya sendika topluluklarının mülkiyeti haline gelmelidir. Psikolojik ve teknik nedenlerle, günümüzde böylesi bir desentralizasyon gerçekleşemez. Ayrıca iktidardaki seçkinlerin bir tür dinsel ve askeri mezhep oluşturamayabileceği, demokratik bir parti şeklinde örgütlenebileceği de düşünülebilir. Ne var ki burada da, teoride mümkün olan fikir pratikte kesinlikle olanaksızdır... Dahası da, iktidardaki seçkinlerce korunan ideolojik tekel bana öyle geliyor ki, böylesi bir rejimin doğasında olan bir gereksinime denk düşmektedir... Kısacası, seçkinlerin birleşmesi tüm ekonomik ve siyasal iktidarın onun ellerinde toplanmasından ayrılamaz ve bu toplanmanın kendisi de baştanbaşa kollektifleştirilmiş bir ekonomik planlamadan ayrılamaz.»¹⁰

Bu itirazları göğüslemek ve eşitçi bir toplum idealini daha kabul edilebilir bir şekilde formüle etmek mümkün müdür? Önce Aron'un betimlediği biçimiyle SSCB'deki sınıfsız toplum ile C.Wright Mills'in ABD'de gelişmekte olarak görüntülediği yığın toplumu arasındaki bazı önemli benzerliklere işaret edelim Mill's'in demokratik bir «kamular toplumu» ile karşılaştırdığı bir kitle toplununda: (1) Kanaat ifade eden insan sayısı, kanaatlerin alıcısı

⁹ Agm., **British Journal of Sociology**, I (2), s.131.

¹⁰ Aynı yerde, s. 131-2.

olanlardan çok çok azdır; çünkü kamular topluluğu soyut bir kitle iletişim araçlarından etkilenen bireyler topluntusu haline gelmektedir. (2) Egemen iletişim süreçleri öylesine örgütlüdür ki, bireyin aldığı iletişim süreçleri ve belli bir etki yaratacak şekilde yanıt vermesi çok zor, hatta olanaksızdır. (3) Kanaatin eylemle gerçekleştirilmesi, böylesi eylem kanalları denetleyen ve örgütleyen yetkililerce denetim altında tutulur. (4) Kitlenin kurumlar karşısında özerkliği yoktur; tersine yetkili kurumların ajanları bu kitleye nüfuz ederek, kanaatin tartışmayla oluşumunda söz konusu olabilecek özerkliği en aza indirgerler.»¹¹ Gerek sınıfsız toplum, gerekse kitle toplumunun en önemli yapısal özellikleri arasında aracı kuruluşların -bireyin faaliyetlerinde etkin bir sözü olabilecek kadar küçük gönüllü derneklerin- çöküşü ya da yok oluşu ve hertip kuruluşta önderler ile yığınlar arasındaki mesafenin artışı bulunmaktadır. Bu karakteristikler, Sovyet tipi toplumlarda, dernek kurmaya siyasal veya yasal bir engel bulunmayan ve büyük kuruluşlar arasında yurttaşların bağlılığını kazanmak için gizli olduğu kadar açık bir yarışmanın da hüküm sürdüğü Batılı ülkelerdekinden çok daha belirgindir; ama daha genel amaçlar tarafından üretilen ortak özellikler de vardır ve bu genel amaçlar arasında, kuruluşların boyutlarında (üretim, iletişim, vb. de) teknolojik ilerlemenin neden olduğu büyüme, devletin hangi türden olursa olsun, büyük ölçüde savaş malzemelerinin yığinsal üretiminin neden olduğu ekonomik üretim üzerinde artan etkisi ve denetimiyle merkezi ve yetkeci siyasal önderliğin gelişmesini kolaylaştıran bir yarı savaş haline dayalı olarak düzenlenmiş uluslar arasında, dünya çapında bir rekabet bulunmaktadır.

Bu karşıt etkilerin tümüyle, tek bir toplumun sınırları içinde etkili şekilde mücadele edilemez; uluslar arasında ilişkilerde değişimleri de gerektirir. Ulusal bir düzeyde ele alınabilen sorunlar, büyük ölçüde örgütlerin boyut ve karmaşıklığından ve Aron'un belirttiği gibi, merkezi ekonomik planlamada, özellikle

¹¹ C.Wright Mills, **The Power Elite**, s. 304.

de kollektivist bir ekonomide üstü örtük olarak bulunan yetkeci yönsemelerden kaynaklanır. Bunları çözme çabasının birçok farklı çizgide yürütülmesi gerekir ki, bunların bazıları önceki bölümde belirtilmiştir -karar alma sorumluluğunun mümkün olan her yerde- yerel ve bölgesel konseylere ve gönüllü derneklere geçirilmesiyle siyasal yetkenin olabildiğince desentralizasyonu ve öz-yönetimin günümüz Yugoslavyasındaki işçi konseyleri gibi uygun yeni kurumların yaratılmasıyla ekonomik alana yayılması. Kollektivist bir ekonomide yeni bir siyasal patronlar ve sanayi yöneticileri sınıfının oluşma tehlikesi, sadece fabrikalara öz-yönetimin sokulmasıyla değil, kollektif mülkiyetin kapsamının sınırlandırılmasıyla da göğüslenebilir. Eşitlikçi bir toplumun elde edilmesi için, tüm küçük ölçekli perakende ticaret ya da çiftçiliğin veya yarı partizan üretimin büyük kollektif girişimcilerce yutulması bence hiç de gerekli değil. En azından, bu pratik bir sorun olarak ele alınmalı ve bu tür özel sınıfları ve yeni eşitsizlikleri üretme eğilim, deneyim ışığında özenle incelenmelidir. Aynı şekilde, entelektüel bir diktatörlük tehlikesi, eğitim ve öğretim kuruluşlarına büyük ölçüde özerklik verilerek göğüslenebilir.

Entelektüel alanda, bir tek radyo ve televizyon yayınlarıyla basında değil, kitap yayımcılığında ve bilimsel araştırmalarda da, birbirleriyle yarışan bağımsız derneklerin olması özellikle çok önemlidir. Ama bu gereklilik kamusal mülkiyetlerle pekala bağdaşır. Dernekler pekala üyeleri tarafından denetlenebilir, onların mülkiyetinde olabilir, bu arada da büyük ölçüde kamusal fonlarla desteklenir ve bir ulusal otoritenin genel düzenlemesine tabi olabilir. Çoğu Batı ülkesindeki üniversitelerin durumu böyledir zaten. Aynı ilke, endüstrinin ve ticaretin işleyişine de uygulanabilir. Bireysel girişimler onlarda çalışanların mülkiyetinde olabilir ve işleyişlerine ilişkin çoğu politika kararları da yine çalışanları tarafından alınabilir; keza bunlar bir yanda ulusal bir ekonomik planın çıkarları doğrultusunda çeşitli türden denetimlere tabi olmakla birlikte, öbür yandan da, birbirleriyle fiyat ve kalite bakımından en az şimdiki özel mülkiyete ait işlet-

melerin yaptığı kadar etkili biçime yarışabilirler. Yugoslavya'da kamusal mülkiyeti bir piyasa ekonomisi biçimiyle birleştiren bu tür bir sistemin başarıları, birçok pratik güçlüğü karşın, bunun bir ütopya değil, geçerli bir ekonomik örgütlenme biçimi olduğunu göstermektedir.¹² Zorlu ilksel sermaye birikimi işine girişmek zorunda olmayan ileri endüstriyel toplumlarda, ekonominin bir-bütün olarak merkezi bir planlama otoritesi tarafından denetiminin, genel çizgileriyle belirtmiş olduğum gibi, bir kamusal mülkiyet sisteminde, özel girişim sistemindekinden daha katı ve yetkeci olması gerektiğini düşünmek için hiçbir neden yok gibidir; çünkü her iki durumda da karşılaşılabilecek çok benzer sorunlar bulunacak ve benzer teknikler kullanılabilir. Örneğin Fransa'da savaş-sonrası ekonomik planlamacılarının iktidarı bir hayliydi ve halkın seçilmiş temsilcilerinin sıkı bir denetimine de bağımlı değildiler. İngiltere'de yakında kurulmuş olan Ulusal Ekonomik Kalkınma Kurulu'nun eğer etkinliklerinin bir anlamı olacaksa, merkezi hükümet tarafından uygulanacak sınırlamalar ve istenen tür ve hızda ekonomik büyümeyi sağlayacak ödüller önermesi gerekecektir.

Sanırım bu düşünceler, Aron'un kollektifleştirilmiş bir ekonomide iktidarın gerçek anlamda desentralize edilmesinin ya da düşünceli ve kültürel tekbiçimlilikten kaçmanın olanaksız olacağı şeklindeki savına ciddi gölge düşürmeye yeterli. Elbette, desentralizasyonu çok ilerilere götürmüş ve sayısız bağımsız kurumun serpilip geliştiği sınıfsız bir toplumda bile, toplumun üyeleri arasında, toplumsal örgütlenmenin genel özelliklerine ilişkin temel bir anlaşmanın varolacağı doğrudur. Ama bu her toplumun sürekliliği için gerekli durumdur ve görmüş olduğumuz gibi, demokrasinin birbiriyle rekabet halinde seçkinlerin çokluğu sayesinde korunduğunu savlayanlar, hala bu yarışmanın uçlara itilmemesi ve altta yatan bir görüş uyuşmasının varolması gerektiği

¹² Yugoslav sistemiyle ilgili kısa bir değerlendirme için, bkz. Fred Singleton ve Tony Topham, "Yugoslav Workers Control: The Latest Phase" *New Left Review* (18), s. 73-84.

koşulunu koyarlar. Eşitliği savunanların umudu, hızla bu ideale doğru yaklaşan bir toplumda yaşama deneyiminin sonunda insanları bu idealin değerine inandıracak olmasıdır. Eğer bu olursa, bütün entelektüel anlaşmazlıklar ve kişisel yaşam biçimi tercihlerine ilişkin tüm tavırlar varlığını sürdürecektir ama tüm insan kategorileri arasında sürekli ayrımlar yaratan ve bu ayrımları besleyen eşitsizliklere karşıtlık ve toplumsal eşitliğin istenebilirliği üzerinde genel bir anlaşma bulunacaktır.

Şimdi, Marx'ın sınıfsız bir toplum kavramının ortaya koyduğu başka bir soruna döneceğim. Marx'a göre iş bölümü sadece kendi başına her bir bireyin tam olarak gelişimine bir engel, bir kölelik biçimi olmakla kalmaz, aynı zamanda insanın özgürlüğü için daha da sert sınırlamalar oluşturan başlıca toplumsal sınıfları doğuran bir kaynaktır. Dolayısıyla işbölümünün «hakkından gelinmeli»dir: yani kaldırılmalı ve aşılmalıdır. Ama modern bir sanayi toplumunda işbölümünün «kaldırılmasından söz etmek mantıklı mıdır? ilk bakışta bu sorun, Marx'ın yaşadığı dönemden çok daha zor halledilebilir gibi görünmektedir, çünkü entelektüel olanlar da dahil, tüm mesleklerin uzmanlaşması hızla gelişmiştir ve endüstriyel kitle üretimi alanında görevlerin alt-bölümlenişi öyle bir noktaya ulaşmıştır ki, bireysel işçi giderek daha çok bir makinanın yardımcısı haline gelmekte olup, yaptığı birkaç basit, düşünce gerektirmeyen ve yinelemeli hareketin yapılmasıyla sınırlıdır. Ne var ki, işte başka değişiklikler olmuştur ve Marx'ın geleceğe ilişkin görüşünü çok daha makul hale getiren yeni bir olanaklar alanı gözlenebilmektedir bugün. Her şeyden önce, mesleklerin mahiyetinde, özellikle otomasyonun gelişmesiyle ortaya çıkan değişimler olmuştur. Otomasyonun etkisi montaj hattındaki işçiyi aradan çıkarmakta ve onun yerine işlevi makinelerin ayrıntısıyla kontrol ettiği karma karışık üretim zincirine gözetmenlik yapan daha eğitilmiş ve sorumlu bir bireyi getirmektedir. Şimdilerde bu değişimler endüstrinin sadece küçük bir bölümünü etkilemektedir ama giderek önemli hale geleceklerdir. İkincisi, modern endüstrinin yüksek üretkenliği, şimdiden çalışma

saatlerinde bir azalmayı mümkün kılmıştır ve hızlananbüyüme oranı, önümüzdeki on, yirmi yıl zarfında, otuz beş veya otuz saatlik bir çalışma haftasının yerleşik hale gelmesini tüm ileri sanayi toplumlarında imkan dahiline sokacaktır. Bu ülkeler yeni ve devrimci bir fenomeni oluşturmak üzeredirler; yani, tüm nüfustan oluşan bir «aylak sınıf». ABD’de böyle bir toplum koşulunun ilk göstergeleri şimdiden görülebilmektedir; sözgelişi, International Brotherhood of Electrical Workers’in New York Şubesi 1962’de, üyeleri için, günde esas olarak beş, haftada yirmi beş saat çalışma koşulunu kabul ettirdi.¹³ Üçüncüsü, eğer kamusal mülkiyet altında olan sanayilere daha önce belirtmiş olduğum özyönetim türü sokulursa ve eğer tüm büyük girişimlerde bu tip kamusal mülkiyet oluşturulursa, kol işçileri ve memurların çalışma etkinlikleri alanı önemli ölçüde genişleyecektir. Bireysel işçi artık kendi özel göreviyle sınırlı kalmayacak, üretimin planlanması ve yönetiminde de görev alacaktır.

Çalışma yaşamının örgütlenişindeki bu çeşitli değişiklikler hep birlikte işbölümü anlayışını derinlemesine değiştirecektir. Bol miktarda boş zamanı olan birey, Marx’ın inandığı gibi, kendisini tek bir etkinlikten daha fazlasına verme, kendisini fiziksel olsun, düşünsel olsun, değişik emek alanlarında ifade etme olanağını bulacaktır; hatta ekonomik üretici olarak yönetim işine katılarak ve endüstriyel işçilerin dayandığı bilim ve teknolojiyen birşeyler öğrenerek çok yönlü yeteneklerini geliştirmek için daha çok fırsat bulacaktır. İşbölümü insanların yaşam araçlarını üretmede kullanmak ama aynı zamanda da denetlemek zorunda oldukları bir yöntem haline gelecektir açıkçası; artık onların yaşamlarının tümünü biçimleyip daraltarak, bir insanı değiştirilemez şekilde montaj hattındaki işçiye, bir başkasını bir memura, bir üçüncüsünü de çok zengin ve nüfuzlu iş adamına dönüştürmeyecektir. Bu değişiklikler eğitimin tüm biçimlerinde genel bir yaygınlığı -genel

¹³ İş bölümü ve boş zamandaki artışı, Georges Friedmann, *The Anatomy of Work* ‘de, benimkine çok benzeyen bir bakış açısından uzun uzadıya incelemektedir.

orta öğretim, yüksek öğretim döneminin on sekiz ila yirmi bir yaşları arasındakilerin daha büyük bir oranı için yaygınlaştırılması, olgunluk çağında kendini yeni bir meslek için hazırlamaya karar verenler için özel olanaklar sağlayan yetişkin eğitiminin geniş ölçekte yaygınlaşması- ve büyük ölçekte spor ve eğlence için donanım sağlanmasını içlemektedir; bunlar şimdiden gerçekleşmeye başlamıştır bile. Bu tartışmayı, çalışmanın gelecek bir toplumdaki rolüne ilişkin görüşü Marx'inkine pek yakın olan İngiliz iktisatçılarınin önde gelenlerinden birine gönderme yaparak tamamlayabilirim belki, aynı zamanda da yeni ve köktenci fikirlerin dünyada nasıl ağır bir ilerleme gösterdiğini örnekleyebilirim. Alfred Marshall, 1873'de yayımlanan «Çalışan Sınıfların Geleceği» başlıklı denemesinde şöyle yazıyordu: "İnsanların adet olduğu üzere, günde sekiz, on ya da on iki saat ağır bedensel iş yüklenmeleri öylesine alışık olduğumuz bir olgudur ki, dünyanın ahlaki ve zihinsel tarihini ne ölçüye değin yansıttığını pek kavrayamayız; insanın bedensel çalışmasının, insanlığın gelişimini güdükleştirmedeki etkisinin ne kadar incelik, ne kadar kapsayıcı ve güçlü olduğunu tasavvur bile edemeyiz... Çalışma, en iyi anlamıyla, insan melekelerinin sağlıklı biçimde erkeyle çalıştırılması yaşamın hedefi, yaşamın kendisidir ve bu anlamda, (Marshall'ın kafasında kurduğu ideal toplumda) herkes şimdikinden daha eksiksiz bir işçi olacaktır. Ama insanlar yüksek ereklarini körleştirecek derecede yalnızca fiziksel çalışmayı bırakmış olacaktır. Çalışmanın kötü anlamında, yani bir insanın yaşamının unufak ettiği anlamında bu yanlış olarak artacaktır; birbirini izleyen her kuşakta, her insanın meslek bakımından bir beyefendi olması tam anlamıyla bir hakikat olacaktır... gözler önüne sermiş olduğumuz koşul... her insanın erkelerinin ve yetilerinin tam olarak geliştiği bir koşul -insanların bugünkünden daha az çalışmadıkları, daha fazla çalıştıkları bir koşul; ancak güzel bir eski deymi kullanacak olursak, onların işlerinin çoğu bir aşk işi olacaktır; ister karşılığında para almak için yürütülsün, ister yürütülmesin, melekelerini kullanacakları ve melekelerini besleye-

cek bir iş olacaktır. Ortadan kalacak olan sadece, insanın yüksek doğasının özgürce gelişmesine pek olanak vermeyecek ölçülere varan kol işidir. Böylesi ölçülere varan işleri yapan insanlar işçi sınıfından olduğu için, işçi sınıfı ortadan kaldırılacaktır.¹⁴

Buraya kadar esas olarak, sınıfsız, eşitlikçi bir toplum fikrine, ana temaları olarak entelektüel zorbalık ve siyasal diktatörlük tehlikelerini alan itirazları inceledim. Ne var iki seçkinler sorunun değişik bir yönünü gün ışığına çıkaran bir başka eleştiri çizgisi daha vardır. Uygarlığın ilerlemesinin, tanrı vergisi ayrıksı yetilerle donatılmış küçük insan azınlıklarının etkinliklerine bağlı olduğu ve hep bağlı kalacağı, şu ya da bu şekilde sık sık öne sürülmüştür. Ortega y Gasset'in, **Kitlelerin Ayaklanması**'nda söylediği budur: «İnsan hayatta ilerlerken erkeklerin -ve kadınların- çoğunluğunun kendilerine dışsal zorlamayla bir tepki olarak sıkı sıkıya dayatılardan başka bir çabaya kabiliyeti olmadığını daha fazla kavrar. İşte bu nedenle, karşımıza çıkan ve kendiliğinden ve canlı bir çabaya kabiliyeti olan çok az sayıdaki birey, yaşam deneyimimiz içinde deyim yerindeyse tek başına, bir anıt gibi kendini gösterir. Bunlar seçkin insanlardır, soylulardır, sadece tepkin değil etkin de olan yegane insanlardır; onlar için yaşam sürekli bir çaba, kesintisiz bir eğitim sürecidir.»¹⁵ Benzer şekilde, **Uygarlık** başlıklı kitabında, Clive Bell, uygar bir toplumun akla yatkınlık ve bir değerler duygusuyla karakterize olduğunu ve bu niteliklerin bir seçkin kesim tarafından üretilebileceği, aşılana bileceği ve taşınabileceğini öne sürmektedir. Şimdi bu yazarların savlarının bir bölümü, yani uygarlığın büyük ölçüde müstesna insanların çabalarıyla ilerlediği savlarının bir bölümü tartışma götürmezcesine doğrudur. (Uygarlık aynı zamanda diğer müstesna insanların etkinlikleriyle büyük ölçüde geri bırakılmıştır da.) Ama bu, böylesi insanların, yanındakiler veya takipçileriyle birlikte bir toplumsal seçkin kesim oluşturdukları demek değildir; keza çoğu durumda **egemen** seçkinler oldukları anlamına hiç gelmemektedir. Bunların toplumsal saygınlıkları çok az olabilir ya da toplumun yöneticileri tarafından fiilen hakir

¹⁴ Alfred Marshall, «The Future of the Working Classes» A.C. Pigon (der.), **Memorials of Alfred Marshall**'da, s. 101-18.

¹⁵ Agy. s. 49.

görülebillerler; mali olarak bir üst sınıfın parçası olmaksızın, o sınıfın korumasına bağlı olabilirler. Topluma katkıları, genellikle belirgin bir toplumsal kümenin oluşumuna bağlı olmayıp, bireysel bir türdedir; sıklıkla çalışmalarının bütün bir halkta (beşinci yüzyıl Atinasında olduğu gibi) ya da bütün bir sınıfta (Rönesans İtalyası veya onsekizinci yüzyıl Fransasında olduğu gibi) yaratmış olduğu destek ve şevk sayesinde kuvvetle etkili olur. Müstesna insanlar, Pareto'nun kavrama yüklediği anlamlardan ilkinde göre, bir seçkinlik oluşturmakta diye düşünülebilir belki -yani kendi etkinlik dallarında en yüksek yeteneğe sahip olanların kategorisi, ne ki bu anlama uygarlığın ilerlemesiyle çok az ilgisi olan ya da hiç ilgisi olmayan birçok etkinlik dahildir ve böylece tanımlanan seçkinler, müstesna yaratıcı güçleri olanlardan çok yetenekli bireylerden meydana gelmektedir. Aslında, bir seçkin kümesini değil de, basit bir bireyler çokluğunu adlandırmak için, başka bir terimi, sözgelisi Arnold Toynbee'nin **Tarih İncelemesi**'nde kullandığı «yaratıcı azınlık» terimini kullanmak çok daha uygun olacaktır. Şöyle der Toynbee'nin «Tüm toplumsal yaratım edimlerinde, yaratıcı olanlar, ya yaratıcı bireylerdir ya da olsa olsa yaratıcı azınlıklardır...»¹⁶

Seçkin öğretilerini düşünsel ve sanatsal yaratıcılığın önemine gönderme yaparak savunmaya çalışanlar iki yanlıya düşerler: İlki, yaratıcı gücü olan bireylerle içinde yaşadıkları toplum arasındaki -belki de bilimsel çalışmada en belirgin olmakla birlikte, resim ve mimari tarihinde, yazında, dinsel hareketlerde ve ahlaki reformlarda izleri saptanan- can alıcı karşılıklı etkileşimi gözardı ederler; ikincisi de, böylesi bireylerin ancak hiyerarşik olarak düzenlenmiş bir toplumda varolabilen ve en iyi haliyle de istikrarlı ve kalıcı sınıflara bölünmüş bir toplumda varolabilen bir seçkin kesim veya seçkinler olarak biraya gelebildiklerini varsayarlar. Bu son an-

¹⁶ A Study of History, Cilt III, s. 239. Ne var ki, yapıtını yeniden gözden geçirdiği son ciltte Toynbee şunları söyleyerek seçkinlik kuramları daha fazla yaklaşıp: «Yaratıcı bir azınlıkla insan doğasındaki yaratıcı mekenin kendisini toplumun tüm üyelerinin yararına etkili bir azınlığı kastediyorum... Egemen bir azınlıkla, daha az cazibe ve daha çok kuvvetle yöneten yönetici bir azınlığı kastediyorum.» (Age. Clit, XII **Reconsiderations**, s. 305).

layışta, örneğin T.S. Eliot tarafından **Notes Towards the Definition of Culture**'da dile getirildiği şekliyle, tartışma konusu kültürün yaratımından, kültürün iletimine, doğru kayma eğilimi göstermektedir. Eliot'un görüşünce, her karmaşık toplumda birkaç kültür düzeyi bulunmaktadır; bu farklı kertelerin birbiriyle bağlantılandırılması toplumun sağlığı açısından çok önemlidir; ama birbirlerinden farklı kalmaları ve genelde toplumun tavır ve zevklerinin en üst kültür tarafından etkilenmesi de aynı şekilde önem taşır. Kültür ilksel olarak aile aracılığıyla iletildiği için, ancak birçok kuşak boyunca yerleşik bir yaşam tarzı sürdürebilen ailelerden oluşan bir üst sınıfın varlığının yüksek bir kültürü sağlama almadığını kabul eder: «... belirttiğim "kültür koşulları" yüksek uygarlığı mutlaka yaratacak değildir; savladığım sadece bunların yokluğunda yüksek uygarlığın da mümkün olmayacağıdır.¹⁷ Ne var ki mümkün **olabilir**. Eşitlikçi bir toplumsal yaşam tarzını henüz dolaysızca deneyimlemiş değiliz ve bu yaşam tarzının yüksek bir düzeyini yaratıp koruyabileceğini ancak kestirebiliriz fazlasını yapamayız. Yaratım bireysel bir edimdir ama toplumdaki kapsayıcı bir şevk ve canlılıkla mümkün hale gelir ve boş zamanın yaygın olduğu, bireylerin yeteneklerini geliştirmeye özendirildikleri bir eşitlikçi toplumun en azından toplumun ekonomik koşullarıyla sınıf yapısının hızla dönüştüğü daha önceki dönemlerde büyük şeyler başarmış olanlar kadar yaratıcı olmasını mantıken bekleyebiliriz. Yüksek bir kültürün korunması ve iletilmesine gelince, bunun esas olarak ailenin işi olduğu ve olması gerektiği görüşünü pekala da paylaşmayabiliriz. Geçmişte başka birçok toplumsal küme -dinsel birlikler, felsefi okullar, akademiler- kültürü iletmeye en azından aile kadar önemli rol oynamışlardır; aile, yani toplumdaki üst sınıf aileler, başka bir yerde saklanmış ve canlı tutulmuş birşeyi eğer başkasına iletmişlerse, bunu genellikle kuşaktan kuşağa üyeliği pek de istikrarlı bir özellik göstermeyen birlikler aracılığıyla yapmışlardır. Sınıfsız bir toplumda, yüksek kültür ile kültürün aşağı türleri arasında mesafe daha dar olacaktır; bölgesel ve yerel başkalık daha belirgin hale gelebilir; kültürel miras da, geçmiştekinden de daha fazla olarak her türden gönüllü birliklerle eğitim kurumları

¹⁷ Age., s. 49.

tarafından ve eskisine göre daha az olarak belli ailelerce iletilecektir. Günümüz toplumlarında sınıf ayrıcalıklarının devam etmesiyle ayrılmaz biçimde ilmi olmuş kùltür koruyuculuğunun daha az vurgulanması -ya da hiç değilse görünüşünü değiştirmesi- ve çok daha elde bir kabul edilmeye başlanması; buna karşılık yeni kùltür formlarını yaratacak, sanat ve bilimlerde yeni buluşlar yapacak güce daha çok saygı gösterilmesi ve özendirilmesi de mümkündür.

Seçkin kuramcılar bu çeşit araçlarla eşitlik ruhuna ödün verirken, geçmişin eşitlikçi-olmayan toplumlarının mirasını savunmaktadırlar. Yöneticilerle yönetilenler arasında mutlak bir ayrışım üzerinde kuvvetle ayak diretip, bunu bilimsel bir yasa olarak sunmakta; ama demokrasiyi de seçkinler arasındaki yarışma olarak tanımlayıp bu durumla uzlaştırmaktadırlar. Toplumun sınıflara ayrılmışlığını kabul edip bunu haklı çıkarırlar ama bu ayrımı üst sınıfları seçkinler diye betimleyerek ve seçkinlerin toplumsal kökenlerini gözönüne almaksızın en yetenekli bireylerden oluştuğunu öne sürerek yalanıp yutulabilir hale getirmeye çalışırlar. Onların davası, büyük ölçüde eşitlik fikrinin yerine fırsat eşitliği fikrini koymaya dayanır. Ama bu ikinci kavramı, çok farklı bir ahlaki anlama sahip olmanın yanı sıra, gerçekte kendi içinde çelişkilidir. Deyimin alışlagelen kullanımıyla, fırsat eşitliği eşitsizliği öngerektirir, çünkü «fırsat katmanlı bir toplumda daha yüksek bir düzeye yükselme fırsatı» demektir. Aynı zamanda, eşitliği de öngerektirir, çünkü bu katmanlaşmış topluma gömülü olan eşitsizliklerin, bireylerin gerçekten kişisel yeteneklerini geliştirebilecekleri biçimde her kuşakta biraz daha etkisizleştirilmesi gerektiğini ima eder; ve fırsat eşitliğinin koşullarıyla ilgili her araştırma, kolay kolay değişmeyen toplumsal sınıf farklılaşmalarının bireysel yaşam şansları üzerinde nice güçlü ve etkili olduğunu ortaya koyar. Fırsat eşitliği ancak sınıfsız veya seçkinsiz bir toplumda gerçeklik kazanacaktır ve kavramın kendisi o zaman atıl hale gelecektir, çünkü her yeni kuşaktaki bireylerin eşit yaşam-şansları olağan olaylardan biri haline gelecek ve fırsat fikri daha yüksek bir sınıfa sahip olduğu anlık ve duyarlık niteliklerini, başka insanlarla özgür bir birliktelik içinde tam olarak geliştirme olanağını ifade edecektir.

SEÇİLMİŞ KAYNAKÇA

Seçkinler Üzerine Genel Çalışmalar

ARON, RAYMOND, 'Social Structure and the Ruling Class' **British Journal of Sociology**, I (1), March, 1950, ss. 1-16 ve I (2), June, 1950, ss. 126-43.

ARON, RAYMOND; 'Classe sociale, classe politique, classe dirigeante', **European Journal of Sociology**, I (2), 1960, ss. 260-81.

BORKENAU, FRANZ, **Pareto** (London, Chapman & Hall, 1936)

BURNHAM, JAMES, **The Machiavellians: Defenders of Freedom** (London, Putnam & Co., 1943).

CLIFFORD - VAUGHAN, MICHALINA, 'Some French Concepts of Elites"', **British Journal of Sociology**, XI, (4) December, 1960, ss. 319-31.

COLE, G.D.H., **Studies in Class Structure** (London, Routledge & Kegan paul, 1955), Bölüm V, 'Elites in British Society.' DREITZEL, HANS P., **Elitebegriff und Sozialstruktur** (Stuttgart, Ferdinand Enke, 1962).

GINSBERG, M. 'The Sociology of Pareto', **Reason and Unreason in Society** (London, Longmans, Green & Co., 1947)'da.

JAEGGI, URS, **Die gesellschaftliche Elite: Eine Studie zum Problem der sozialen Macht** (Bern, Paul Haupt, 1960)

LASSWELL, HAROLD D., LERNER, DANIEL, and ROTHWELL, C. EASTON, **The Comparative Study of Elites** (Hoover Institute Studies, Series B: Elites, No 1, Standford, 1952).

MEISEL, JAMES H, **The Myth of the Ruling Class: Gaetano Mosca and the Elite** (Ann Arbor, University of Michigan Press, 1958) [Mosca'nın yazılarının bir kaynakçası var.]

MILLS, C. WRIGHT, **The Power Elite** (New York, Oxford University Press, 1956)

MOSCA, GAETANO, **The Ruling Class** (New York, McGraw-Hill, 1939).

NADEL, S.F. 'The Concept of Social Elites' **International Social Science Bulletin**, VIII (3), 1956, ss. 413-24.

OSSOWSKI, STANISLAW, **Class Structure in the Social Consciousness** (London Routledge & Kegan Paul, 1963).

PARÉTO, VILFREDO, **Les système socialistes** (Paris, Marcel Giard, 1902).

PARETO, VILFREDO, **The Mind and Society** (4 cilt London, Jonathan Cape, 1935) [**Trattato di Sociologia Generale, 1915-19'un İngilizce çevirisi.**]

SCHUMPETER, J.A., **Imperialism and Social Classes** (Oxford, Basil Blackwell, 1951)

SERENO, RENZO, 'The Anti-Aristotelianism of Gaetano Mosca and its Fate', **Ethics**, XLVIII (4), July, 1938.

Siyasal Seçkinler

GUTTSMAN, W.L., **The British Political Elite** (London, Mac-Gibbon & Kee, 1963).

MCKENZIE, R.T., **British Political Parties** (London, Heinemann, 2. bası 1963).

MARVICK, DWAIN (der.) **Political Decision Maker** (Glencoe, The Free Press, 1961). [Giriş'te güncel araştırmalarla ilgili geniş bilgi var.]

MATTHEWS, D.R., **The Social Background of Political Decision-Makers** (New York, Doubleday, 1954).

MICHELS, ROBERT, **Political Parties** (Glencoe, The Free Press, 1949), [Aslı: **Zür Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie**, 2. bası, Leipzig, 1925].

OSTROGORSKI, M., **Democracy and the Organization of Political Parties** (2 Cilt London, Macmillan, 1908) [**La démocratie et l'organisation des partis politiques'in** ing. Çev. parı, 1903].

RUNCIMAN, W. G. **Social Science and Political Theory** (Cambridge, Cambridge University Press, 1963) Bölüm IV, 'Elites and Oligarchies'.

Endüstri Patronları ve Yöneticileri

ACTON SOCIETY TRUST, **Management Succession** (London, Acton Society Trus, 1956).

BALTZELL, E. DIGBY, **An American Business Aristocrarcy** (New York, Collier Books, 1962; İlk yayını: **Philadelphia Gentlemen: The Making of a National Upper Class**, 1958).

BERLE, A.A. ve MEANS, G.C., **The Modern Corporation and Private Property** (New York, Macmillan, 1933).

BURNHAM, JAMES, **The Managerial Revolution** (London, Putnam & Co., 1943).

CLEMENTS R.V., **Manager: A Study of Their Careers in Industry** (London, Allen & Unwin, 1958).

COPEMAN, G.H., **Leaders of British Industry: A Study of the Careers of more than a Tousand Public Company Directors** (London, Gee & Co., 1955).

FLORENCE, P. SARGANT, **The Logic of British and American Industry** (London, Routledge & Kegan Paul, 1953).

MILLER, WILLIAM (der), **Men in Business: Essays on the Historical Role of the Entrepreneur** (New York, Harper & Row, yenibasım 1962).

TAUSSIG, F.W. and JOSLYN, C.S. **American Business Leaders** (New York, The Macmillan Co., 1932).

VEBLEN, THORSTEIN, **The Engineers and the Price System** (New York, The Viking Press, 1921.)

WARNER, LLOYD W. ve ABEGGLEN, JAMES C., **Big Business Leaders in America** (New York, Harper, 1955).

Bürokratlar

ARMSTRONG, JOHN A., **The Soviet Bureaucratic Elite: A Case Study of the Ukrainian Apparatus** (London, Stevens & Sons, 1959)

BENDIX, R. **Higher Civil Servants in American Society** (Boulder, Universitv of Colorado Press, 1949).

BLAU, PETER M., **Bureaucracy in Modern Society** (New York, Random House, 1956).

BOTTOMORE, T.B., 'Higher Civil Servants in France', **Transactions of the Second World Congress of Sociology** (London, International Sociological Association, 1954), Cilt II, ss. 143-52.

DJILAS, M. **New Class** (London, Thames & Hudson, 1957).

EISENSTADT, S.N., **The Political Systems of Empires: The Rise and Fall of the Historical Bureaucratic Empires** (New York, Collier-Macmillan, 1963).

KELSALL, R.K., **Higher Civil Servants in Britain** (London, Routledge & Kegan Paul, 1955).

KINGSLEY, J. DONALD, **Representative Bureaucracy** (Yellow Springs, Antioch Press, 1944).

STEWART, JULIAN H., **Irrigation Civilizations: A Comparative Study** (Washington, Pan American Union, 1955).

WEBER, MAX, 'Bureaucracy', **From Max Weber**, (der.) H.H. Gerth ve C. Wright Mills (London, Kegan Paul, 1947)

WITTFOGEL, K.A. **Oriental Despotism** (New Haven, Yale University Press, 1957).

Aydınlar

ARON, RAYMOND, **The Opium of the Intellectuals** (London, Secker & Warburg, 1957).

BENDA, JULIEN, **La trahison des clercs** (Paris, Grasset, 1927).

BODIN, LOUIS, **Les Intellectuels** (Paris, Presses Universitaires de France, 1962).

DE HUSZAR, GEORGE B., **The Intellectuals: A Controversial Portrait** (Glencoe, The Free Press, 1960).

GRAMSCI, ANTONIO, **Gli intellettuali e l'organizzazione della cultura** (Milan, Einaudi, 1955).

LE GOFF, JACQUES, **Les intellectuels au Moyen Age** (Paris, Editions du Seuil, 1957).

LIPSET, S.M., **Political Man** (London, Heinemann, 1960), Bölüm X, 'American Intellectuals: Their politics ve Status'.

MANNHEIM, KARL, **Ideology and Utopia** (London, Kegan Paul, 1936) Bölüm III, kısım 4, 'The sociological problem of the "intelligentsia"'.
MANNHEIM, KARL, **Man and Society in an Age of Reconstruction** (London, Kegan Paul, 1940) Part II, Çaps, VIII-IX.

MICHELS, ROBERT, 'Intellectuals', **Encyclopaedia of the Social Sciences**, (der.) E.R.A., Seligman (New York, Macmillan, 1932) cilt VIII, ss. 118-26 [Makalenin sonunda geniş bir kaynakça var].

WEBER, MAX, 'The Chinese Literati', **From Max Weber** (der.) H.H. Gerth and C. Wright Mills (London, Kegan Paul, 1947).

Seçkinlerin Dolaşımı

BRINTON, CRANE, **The Anatomy of Revolution** (New York, gözden geçirilmiş bası, 1957).

DAHRENDORF, RALF, 'Über einige Probleme der soziologischen Theorie der Revolution', **European Journal of Sociology**, II (I), 1961, ss. 153-62.

GIRARD, ALAIN, **La réussite sociale en France: ses caractères, ses lois, ses effets** (Paris, Presses Universitaires de France, 1961).

KOLABINSKA, MARIE, **La circulation des élites en France: Etude historique depuis la fin du Xle siècle jusqu'à la Grande Révolution** (Lausanne, Imprimeries Réunies, 1912).

LIPSET, S.M. ve BENDIX, R., **Social Mobility in Industrial Society** (Berkeley, University of California Press, 1949).

MARSH, ROBERT M., **The Mandarins: The Circulation of Elites in China, 1600-1900** (Glencoe, The Free Press, 1961).

MILLER, S.M. 'Comparative Social Mobility', **Current Sociology** IX (I), 1960, s. 89.

PIRENNE, HENRI, 'Les périodes de l'histoire sociale du capitalisme', **Bulletin de l'Académie royale de Belgique**, Mayıs, 1914 [İngilizce çevirisi, **American Historical Review**, Nisan 1914'de].

Az gelişmiş Ülke Seçkinleri

ALMOND, G.A. ve COLEMAN, J.S., **The Politics of the Developing Areas** (Princeton, Princeton University Press, 1960) [Güneydoğu Asya, Güney Asya, Afrika Alt Sahra, Yakın Doğu ve Latin Amerika üzerine beş yararlı alan çalışması içermektedir.].

BERGER, MORROE, **Bureaucracy and Society in Modern Egypt: A study of the Higher Civil Service** (Princeton, Princeton University Press, 1957).

FRIEDMANN, GEORGES, **Problèmes d'Amérique latine** (Paris, Gallimard, 1959).

FRIEDMANN, GEORGES, **Signal d'une troisième voie?** (Paris, Gallimard, 1961).

HODGKIN, THOMAS, **African Political Parties: An Introductory Guide** (Harmondsworth, Penguin Books, 1961).

KERR, CLARK, DUNLOP, JOHN T., HARBINSON, FREDERICK H. ve MYERS, CHARLES A., **Industrialism and Industrial Man** (Cambridge, Harvard University Press, 1960) [Özellikle 3. Bölüme bk., 'The Industrializing Elites and their Strategies'].

LIEUWEN, EDWIN, **Arms and Politics in Latin America** (New York Frederick A. raeger, gözden geçirilmiş bası, 1961).

MISRA, B.B., **The Indian Middle Classes** (London, Oxford University Press, 1961).

NIEL, R. VAN, **The Emergence of the Modern Indoneisan Elite** (The Hague, W. Hoeve, 1960).

PYE, LUCIAN W., 'Armies in the Process of Political Modernization', **European Journal of Sociology**, II (I), 1961, ss. 82-92.

SHILS, E., **The Intellectual Between Tradition and Modernity: The Indian Situation** (The Hague, Mouton & Co., 1961; **Comparative Studies in Society and History**, Supplement I).

SMYTHE, H.H. ve MYTHE M.M., **The New Nigerian Elite** (Stanford, Stanford University Press, 1960).

UNESCO **International Social Science Bulletin**, VIII (3), 1956. Afrika seçkinleri üzerine sempozyum, ss. 413-88.

WERTHEIM, W.F. **Indonesian Society in Transition: A Study of Social Change** (The Hague and Bandung, W. Van Hoeve, 2. bası 1959).

Seçkinler ve Demokrasi

BELL, CLIVE, **Civilization: An Essay** (London, Chatto & Windus, 1928).

MANNHEIM, KARL, **Man and Society in an Age of Reconstruction** (London, Kegan Paul, 1940), Part II, Chaps, II-VII.

MANNHEIM, KARL, **Essays on the Sociology of Culture** (London, Routledge & Kegan Paul, 1956), Bölüm III, 'The Democratization of Culture'.

SCHUMPETER, J.A., **Capitalism, Socialism and Democracy** (London, Allen & Unwin, 1943).

UNESCO, **Democracy in a World of Tensions**, (der.) Richard McKeeon (Paris, UNESCO, 1951) [Özellikle G.C. Field, Lord Lindsay, S. Ossowski and Ithiel de Sola Pool'un katkılarına bk.].

METİNDE ADI GEÇEN DİĞER YAPITLAR

ARON, RAYMOND, **Paix et Guerre entre les nations** (Paris, Calmann-Lévy, 1962).

BLOCH, MARC, **Feudal Society** (London, Routledge & Kegan Paul, 1961).

BOTTOMORE, T.B. (der.), **Karl Marx: Early Writings** (London, Watts & Co., 1963).

CROCE, BENEDETTO, **Historical Materialism and the Economics of Karl Marx** (London, Howard Latimer, 1913).

ELIOT, T.S., **Notes Towards the Definition of Culture** (London, Faber & Faber, 1948).

FINER, S.E., **The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics** (London, Pall Mall Press, 1962).

FRIEDMANN, GEORGES, **The Anatomy of Work**, (London, Heinemann, 1962).

FRIEDRICH, CARL J. **The New Image of the Common Man** (Boston Beacon Press, 2'nci bası, 1950)

GRAMSCI, ANTONIO, **Note sul Machiavelli, sulla politica e sullo stato moderno** (Milan, Einaudi, 1955).

LÜTHY, H. **The State of France** (London, Secker & Warburg, 1955).

NOMAD, MAX, **Rebels and Renegades** (New York, Macmillan, 1932).

ORTEGA Y GASSET, JOSÉ, **The Revolt of the Masses** (1930; İng. çev. 1932; Yeni bası London, Allen & Unwin, 1961).

PIGOU, A.C., (der.), **Memorials of Alfred Marshall** (London, Macmillan, 1925).

ROUSSEAU, J.-J. **A Dissertation on the Origin and Foundation of the Inequality of Mankind (The Social Contract and Discourses**: London, Dent & Sons, 1913'ün Everyman basısında.)

SAMPSON, ANTHONY, **Anatomy of Britain** (London, Hodder & Stoughton, 1962).

SIEGFRIED, ANDRÉ, **De La III'ème à la IV'ème République** (Paris, Grasset, 1957).

STRACHEY, JOHN, **Contemporary Capitalism** (London, Gollancz, 1956).

TAWNEY, R.H. **Equality** (London, Allen & Unwin, 4'üncü bası, 1952).

TITMUSS, RICHARD, M., **Income Distribution and Social Change** (London, Allen & Unwin, 1962).

TOYNBEE, A.J., **A Study of History** (12 cilt, London, Oxford University Press, 1934-61).

WEBER, MAX '**Politics as a Vocation**', **From Max Weber**, (der.) H.H. Gerth and C. Wright Mills (London, Kegan Paul, 1947)

WEBER, MAX, **The Methodology of the Social Sciences** (Glencoe The Free Press, 1949).

WILLIAMS, RAYMOND, **Culture and Society** (Harmondsworth Penguin Books, 1961).

T.B. BOTTOMORE
Seçkinler
Toplum

Çeviren: Erol MUTLU

Topluluğun üstün bireylerden oluşan bir küme tarafından yönetilmesi düşüncesi, Platon'un düşünyapısında, daha da çok eski Hint toplumunu düzenleyen Brahmanca kast öğretilerinde belirgin biçimde yer almaktadır. Bir başka ve toplumsal kuramlar üzerinde önemli bir etkisi olan biçimde, birçok dinsel itikatlar, «Tanrının seçtiği»yle bir seçkin kavramını dile getirmişlerdir. Modern, toplumsal ve siyasal seçkinler anlayışı belki de Saint-Simon'un bilimadamları ve sanayiciler yönetimini savunuşuna dek geriye gitmektedir; ama Saint-Simon'un yapıtında bu fikir, özellikle onun dolaysız izleyicilerini düşüncesini sosyalizm yönünden geliştirmelerine elveren, sınıf farklılıklarını ve zengin ile yoksul karşıtlığının kabul edişyle sayısız biçimde nitelenmektedir. Saint-Simon'un düşüncesindeki seçkinci ve yetkeci öğeler, Bonald'ın fikirleriyle birleşerek August Comte'un pozitif felsefesinde yeniden öne çıkmış ve böylelikle modern seçkinler kuramının yaratıcıları Mosca ve Pareto'yu doğrudan etkilemiştir.

GÜNDOĞAN

ISBN: 975-529-016-9